

DE ISTORIE UNIVERSALĂ

114

ORIGINEA ȘI DESVOLTAREA STATULUI AUSTRIAC

ZECE LECȚII FĂCUTE LA IAȘI
ÎN 1917

BCU Cluj / Central University Library Cluj
DE

N. I O R G A

EDIȚIA a II-a

BUCUREȘTI
1 9 3 8

**ORIGINEA ȘI DESVOLTAREA
STATULUI AUSTRIAC**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ORIGINEA ȘI DESVOLTAREA STATULUI AUSTRIAC

ZECE LECȚII FĂCUTE LA IAȘI
ÎN 1917

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

N. I O R G A

EDIȚIA a II-a

BCU Cluj-Napoca

RBCFG 2008 02027

BUCUREȘTI.

1 9 3 8

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„BUCOVINA”, I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

P R E F A Ț A

LA PRIMA EDIȚIE

Răzimată pe ultimele victorii pe care i le-a procurat sprijinul unui puternic aliat și concursul, efectiv, dar periculos, al spiritului de anarhie, care, provocat sistematic din Germania, cutreieră lumea, Austria, care-și zice astăzi: Austro-Ungaria și care e gata, numai să poată trăi, a-și zice și altfel, afirmă dreptul său de a trăi.

Pe de o parte, ea aduce ca argument durată îndelungă a dăinuirii sale, cei peste o mie de ani de când vegetează pe aceste pământuri un Stat austriac, sau ceia ce a pregătit, în forme încă prea puțin definite, acest Stat austriac. Ceia ce a fost, va fi, spun filosofi politici cari nu vreau să știe că o lungă existență cuprinde o garanție pentru viitor numai atunci când izvoare veșnice de reînnoire o alimentează neconținut.

Pe de altă parte, ea invocă devotamentul «fiilor patriei din toate Ținuturile», — acesta e chiar textul comunicatelor de războiu —, al naționalităților pe care le-ar fi tulburat o clipă numai propaganda interesată a agitatorilor de peste hotare, dar, care, îndată ce au văzut amenințat Statul în care au trăit până acum și care și azi e gata de

orice reformă exterioară, ca tot ce e neorganic, și-au unit puterile pentru a înfrunta pe dușman, pentru a-i ține piept întâiu, pentru a-l răspinge apoi victorios de pe teritoriul cucerit. Ele, «popoarele Impăratului și Regelui», afirmă astfel voința lor de a se menține Monarhia. Argumentare meșteșugită, care nu ține samă de faptul că o legătură adevărată, intimă, roditoare ar fi numai atunci când, nu amortea prin educație, stăvilirea prin administrație și terorisarea prin Curtea marțială ar îndemna la luptă aceste neamuri de proprietate «austro-ungară», ci viața lor însăși s'ar potrivi cu viața Statului, când creșterea unuia ar fi creșterea celorlalte, când de aceeași scădere întâmplătoare ar suferi în aceeași măsură, când n'ar fi vorba, de o parte, numai de dinastie, de Curte, de nobilime, de cler, de funcționari, iar, de alta, de «supuși», de «Untertane», ci s'ar vedea, lucrând, înaintând și creând, o colaborație între Guvern și popor, așa cum se vede în Statele care n'au nevoie să schimbe definiția firească a unei națiuni pentru a-și zice State naționale.

Arătând prin ce înțelege Monarhia a-și prelungi ființa, împiedecând, prin menținerea formei sale, desvoltarea acelor însușiri particulare prin care neamurile ei ar putea folosi cu adevărat omenirii întregi, am făcut să se vadă și contra-argumentele pe care orice minte sănătoasă e adusă a le opune sofisticăriei meșteșugite.

Dar și pe altă cale, care duce mai sigur, de și nu mai răpede, la scop, se poate arăta zădărnicia acestor iluzii în care se leagănă, a doua zi după un noroc nebun, care se va preface însă peste puțin în nenorociri și mai grele decât cele de ieri, — în ceasul când nu va mai vorbi dușmanul de afară cu tunul, ci dușmanul din lăuntru cu glasul cetățeanului liber, — Austria noului Impărat și Rege.

Anume pe calea istorică.

Nimic nu poate fi mai plin de rele prevestiri pentru acest Stat anacronic decît arătarea obiectivă, în cadrul vast al istoriei universale, a împrejurărilor în care el s'a alcătuit, a caracterului pe care l-a avut din capul locului, a cerinței căreia odinioară i-a putut răspunde, a elementului moral care a lucrat atunci pentru a strînge laolaltă pe un teritoriu lipsit de orice unitate geografică, de orice armonie în tendințele părților care-l alcătuiesc, popoare de sînge deosebit, de instincte divergente, de amintiri istorice absolut antagoniste și de tendințe pe care nimic nu le va putea împăca.

Se vor vedea dintr'o asemenea expunere două lucruri mai ales.

Intăiu, că nu Austria și-a crescut popoarele, le-a găzduit chiar, culegându-le de pe drumurile migrațiunilor fără rost și fără țință supt adăpostul sigur al politicei sale tradiționale. Ci că, din potrivă, aceste popoare, toate, au venit gata formate, avînd, dacă nu conștiința, măcar instinctul valorii lor și o întregă comoară de amintiri care sînt numai ale lor, și că hasarduri, care nu sînt măcar ale unei înfrîngeri, ci numai ale unor combinații dinastice, în vremea cînd peste mulțimi hotărau samavolnic principii, le-au făcut să între în complexul de provincii care se numește Austria fiindcă n'a putut găsi niciodată alt nume.

Și, al doilea, că nu în germanism s'a găsit chiagul prin care s'au prins împreună, pentru o lungă, dar fatală conviețuire, aceste popoare. Și că deci, de și, după multă dihonie învierșunată, Germania prusiană de azi merge alături cu Austria care pretinde a fi mai ales germană și caută a-și afirma încă mai mult acest caracter german, nici basa veche ante-romană, nici situația în epoca romană, nici condițiile în care prin Imperiul lui Carol-cel-Mare au intrat în civilizație nu fac din cea de pe urmă un organism politic

și național asămănător cu cea d'întăiu și că, prin urmare, zădarnice, condamnate vor rămânea toate încercările economice și culturale de a da unei viitoare «Europe Mijlocii» o trăinicie mai mare decât a nevoilor unei apărări desperate fără să fie după salvare, — dacă se poate spera într'însa. — o a doua zi de bună înțelegere și de conlucrare.

Octobre 1917.

P R E F A Ț A

LA A DOUA EDITIE

Vechea Austrie, compusă din atâtea petece bălțate, s'a desfăcut de la sine, cum se prevede aici.

A rămas o mică Austrie nouă, de limbă germană.

Ea a fost anexată la Germania pe baza acestei comunități de graiu și a unui curent de entuziasm, pornit dintr'o mistică specială. Originea austriacă a șefului Reichului a ajutat mult la aceasta. Greutăți economice, care s'a crezut că ar putea fi înlăturate, au contribuit iarăși la îndeplinirea unui program a cărui realizare a fost urmărită așa de răbdător ca să fie îndeplinit cu atâta metodă.

Urmările rămân a se vedea. Stările de spirit seculare, aproape milenare nu se înlătură prin speranțele și iluziile unei singure generații și mai ales ale celor mai tineri din ea.

Oricum, ce s'a produs acum câteva zile nu poate schimba temeiturile istorice pe care acum peste douăzeci de ani le arătam aici.

Martie 1938

I.

INCEPUTURILE MISIUNII CATOLICE ȘI CUCERIREA CAROLINGIANĂ.

Pentru întâia oară numele de Austria, *Ostarriche*, apare într'o diplomă a Impăratului Otto la 1-iu Novembre 996.

Vom vedea ce valoare poate să aibă această denotație politică, și în legătură cu ce planuri, cu ce concepții imperialiste medievale, fără nicio însemnătate actuală și chiar fără vre-o realizare deplină în acel moment, a fost ea creată.

Deocamdată trebuie să afirmăm un lucru: că înainte de epoca Ottonilor, înainte de Carol-cel-Mare însuși, care-i stătea în față acesteia, ca ideal imposibil de ajuns, dar totdeauna ispiti-tor la încercări nouă, cel d'întăiu sâmbure al vieții austriece fusese pus în aceste pământuri răsăritene de oameni cari n'aveau gândurile naționale pe care, într'o epocă de negare a naționalității în folosul unității și universalității, și le închipuie intere-sații, și, după dânsii, naivii.

Să spunem de la început că acest prim element de înche-gare aparține, nu Imperiului carolingian, creat de Biserica romană după nevoile ei, care erau, cu tot creștinismul, complet adaptat și fundamental transformat, ale vechiului Imperiu, căzut în 476, ci acestei Biserici înseși.

Ca o creațiune bisericească, determinată de noua expansiune a spiritului roman în forma catolicismului agresiv și cuceritor, cu armele, fără semnificație în sine, ale energiei barbare germane, așa apare în aceste regiuni cel d'întăiu semn de viață istorică.

La începuturile evului mediu direcția mistică, având mai mult tendințe liniștite de izolare, de concentrare lăuntrică, a creștinismului celtic a fost învinsă în Insulele Britanice, unde și avea obârșia.

Chiar acest creștinism, iubitor de pace în mănăstirile ascunse prin păduri sau pierdute în mijlocul lacurilor neguroase, căutase totuși, prin purtători mai aprinși ai veștii celei nouă, să câștige sufletele, încremenite încă în ignoranță, ale popoarelor neînvățate. În Svițera de mai apoi, prin văile, străbătute numai de păstori, ale Alpilor a răsbătut astfel, încă de la începutul veacului al VII-lea, ducând după sine numărul îndătinat al celor doisprezece ucenici, Sfântul Columban, piosul Irlandez din «Insula Sfinților», și tovarășul său, Sfântul Gallus, de pe urma căruia a rămas un oraș înfloritor și un întreg Ținut, unul din cantoanele confederației viitoare.

Cu atât mai puternic a fost avântul propagandei creștine în veacul al VIII-lea. Ea își căpătase acum un suprem orânduitor, un respectat șef unic, cărmuind cu mână energică de Impărat, al clerului său, în pontificele roman, creator, prin legații săi, analogi cu cei pe cari-i trimeteau în provincii Cesariei de odinioară, al organizației creștine în regatele anglo-saxone ale Britaniei Mari. Și în instinctul de luptă, în stăruința îndărătnică a acestor Anglo-Saxoni, iubitori de toate primejdiile și înfruntători cu bucurie ai tuturor riscurilor, propaganda Evangheliei mântuitoare a găsit și soldați cari nu se puteau învinge.

Nimic nu e însă național germanic în fapta unui Wilfrid, care cucerește sufletul primitiv al Frisonilor de la gurile Rinu-

lui, în a lui Swibert, care-și supune Westfalia, în a lui Wilibrod și Acca, ucenicii lui Wilfrid, în a marelui Bonifaciu, care pătrunde în adâncile păduri ale cerbicosului păgânism teutonic, în a lui Pirminius, care creiază în Svițera însăși abația din Pffeffer, și a atâtor altora, din aceiași sacră legiune a neoboșitorilor insulari, ca și a învățăceilor pe cari au știut să și-i atragă și să și-i formeze în mediul, tot așa de plin de energie barbară, al Francilor, cari n'aveau încă sabia cu mâner de cruce a lui Carol-cel-Mare. Servitori devotați ai Sfintei Biserici, unelte supuse ale Papei, jertfitori pe altarul lui Hristos, așa se simțiau ei în predicăția, în lupta și în sacrificiul lor ca și în opera de cultură, supt toate raporturile, pe care, fără niciun ajutor al puterii laice, o îndeplineau în mijlocul unor neamuri ce n'aveau pentru ei decât o singură calitate: cea religioasă, — creștini sau necreștini, oameni ai lui Dumnezeu în noua revelație sau slugi ale vechiului Satan.

În țara lor de origine, ca și în cea ce am putea numi coloniile lor religioase de-a lungul drumului de propovăduire, misionarii anglo-saxoni creau organizații care nu cereau nimic nimănui, ajungându-și supt toate raporturile; dacă «regele pământesc», *rex terrestris*, se afla în vecinătate, nu el era șeful suprem al acestor stabilimente de progres omenesc, ci regalitatea lui era dominată de influența ce se desfăcea din ele, și ea își căuta un loc de smerenie fiască alături de episcop. Mănăstirile erau fortărețele bogăției, luminii și puterii. Nu exista măcar un Scaun ierarhic, o preoțime mireană în afară de ele, ci din mănăstire pleca totul spre a se întoarce totul la dânsa. De jur împrejurul zidurilor fundațiunii religioase satele se formau în umbra bisericii, supt invocarea sfântului tutelar, al cărui nume și l-au păstrat până astăzi. Așa au fost aceste d'intăiu gospodării depline, complete, ale epocii medievale ¹.

¹ Montalembert, *Moines d'Occident*, III, p. 158 și urm.

Acest curent, în neconținută înaintare victorioasă, trecu prin Svițera Sfântului Gall, prin Bavaria Sfântului Emmeran, descălecători de țară în cel mai desăvârșit și mai glorios înțeles al cuvântului, și răsbātu în părțile Dunării mijlocii, ale Innului, ale Ennsului, ale Leitheii.

Pe acest câmp de desfășurare al «Ostarichei» viitoare nu se întâlnea codrul și mlaștina, poienele și dunele Saxoniei interioare, care aștepta pentru a fi supusă sabia Impăratului creștinătății, răsărit, la sfârșitul aceluiași veac, în mijlocul Francilor. Aici nu era o pagină albă a istoriei ca acolo. Încă de pe vremea lui Tiberiu se croise pe aici, printre satele, acum ascultătoare, ale triburilor celtice și ilirice din Noricum și Panonia, drumul cel mare imperial care lega, pentru legiuni și negustori, Apusul cu Răsăritul. În tot cursul unei tulburate stăpâniri, Marcu-Aureliu avuse a face cu Quazii și Marcomanii înfipti în munții Boemiei, peste alte rămășițe celtice, dar întinzându-și stăpânirea departe în Sud și în Est, și-i cuprinsese. Iuvavum, Petavium, Vindobona, fără să aibă înflorirea cetăților romane din Mesia și Dacia, erau totuși centre importante, și săpăturile au găsit numeroase urme ale însemnătății lor.

Când dominația romană s'a dus, ea n'a fost înlocuită, ca în Galia și în provinciile vecine, cu o stăpânire germanică. Goții, din deosebitele ramuri, semințiile mai mici ale Rugilor, Scirilor, confederația războinică, mai mare, a Longobarzilor, au apărut și au dispărut numai, atrași de strălucirea și prosperitatea Sudului sau Apusului european. «Regatul» statornic în aceste părți, cu centrul în Panonia, dar cu depărtate ramificații de autoritate, a fost al Hunilor lui Attila. Și, când acesta s'a sfârșit, pe lângă elementele germanice volatile, a căzut la fund, rămânând, prinzându-se de pământ pentru totdeauna, masa mai greoaie, incapabilă de inițiative politice sau militare, a Slavilor. Ei s'au supus jugului noilor Huni din veacul al VI-lea și al VII-lea.

Avarii, pentru a li supraviețui apoi și acestora, simplă clasă dominantă fără viitor etnic.

În tot acest timp creștinismul nu fusese necunoscut în aceste locuri. Din Dacia el radiase încă din veacul al II-lea și al III-lea spre Nord și Vest. Apoi, ridicându-se din Italia prin văile Alpilor, el lucrase direct asupra aglomerațiilor barbare din Noric și Panonia. Când Rugii au trecut pe aici, ei găsiră, ca Germanii și Hunii în Galia, «cetăți» episcopale libere, cu care stătură la învoială de la putere la putere. Și coloniștii pe cari aduse Attila silnic în stepa lui, smulgându-i din provinciile Imperiului roman de Răsărit, din Mesia Superioară mai ales, nu erau, fără îndoială, păgâni.

În acest mediu prelucrat de o mai veche cultură, cu același caracter religios, dar fără *predominarea clerului monahal*, fără *obișnuința stăpânirii din mănăstire*, venită continuatorii operei Anglo-Saxonilor. Ctitoriile lor nouă se ridicară în frumoase locuri ferite. Așa apărură «casele» din Levant, din Gurk, din Seckau, din Brixen, din Leoben, din Sankt-Pölten, dintre care unele adăpostiră și episcopi. Dar cea mai importantă fundație, — colonie, am zice, — a fost cea din Salzburg, localitate cunoscută, pentru minele ei de sare, și în vremea Romanilor.

Sfântul Ruprecht, care se aciuase întâiu la Wallersee, s'a mutat apoi, pentru viața întreagă, aici. La 716, în plin avânt al propagandei misionarilor din Marea Britanie, Sf. Emeran (din Poitiers) era recunoscut ca episcop de Scaunul roman, care trebuia să facă pe urmă din șefii de diecesă de aici, — arhiepiscopi încă din 798, — legați permanenți ai săi pentru întinderea în Răsărit și a operei de creștinare, și a superioarei autorități apostolice.

Ce a făcut aici regimul monahilor, se vede după nomenclatura actuală a deosebitelor țeri. În actualele provincii Stiria,

Carintia, Salzburg, cele două Austrii, e nesfârșit numărul sate-
lor numite după hramul bisericilor (Skt. Willibald, Skt. Roman,
Skt. Pankraz, Skt. Gothard, Skt. Donat, Skt. Oswald, pentru a
da numai sfinții mai puțin obișnuiți), apoi al celor care au
cuvântul *Kirche* în numele lor (Stadelkirchen, Weisskirchen,
Kirchdorf, Laskirch, Traiskirchen, Rapoltskirchen, Sieghards-
kirchen), uneori acela de *Kloster*, *Münster*, mănăstire (Klös-
terle, Kremsmünster), de *Zell*, chilie (Eberstallzell), de *Pfarr*,
parohie (Weitenpfarr).

În această lume pătrunse, peste vre-un veac, odată cu
loviturile date Saxoniei, ireconciliabilă în cultul vechilor zei,
oștile lui Carol-cel-Mare, trimese pentru a înlătura rămășițele
Avariei decăzute și a liberă pentru catolicism și cultură Noricul
și Panonia, pline de urme romane și de amintiri creștine. Fără
a avea vre-o formă nouă, fără a colonisa cu elemente supuse
unui strict regim militar, în *burguri* care aveau și calitate epis-
copală, ca în Ținuturile saxone și obotrite până la Elba, *ducii*
de hotar, — un *markgraf* cu acest nume, un «căpitan de mar-
gine» deci, nu se întâlnește, — nu făcură altceva decât să se
strămute din cetăți puține și fără dăinuire la locurile unde pri-
mejdia era mai puternică din partea barbarilor ce rămăseseră
încă nesupuși. Dar ceia ce deosebește această provincie de Ger-
mania, în chipul cel mai hotărât, e că aici cucerirea politică nu a
însemnat și o fundațiune religioasă și culturală. De aceasta se în-
grijiseră, înviind urme mai vechi, misionarii Bisericii, în vremea
când ea lucra pentru sine, prin miliția ei proprie, călugărească.

II.

DOUĂ AUSTRII NEGERMANE.

Deci întâiul nucleu de Austrie n'are nimic comun cu acea Saxonie de odinioară care, prin atâtea schimbări politice și amestecuri de rassă, a ajuns a fi Germania prusiană de astăzi. Cea d'întăiu e opera misionarilor pașnici ai lumii anglo-saxone, cealaltă e cucerirea silnică a luptătorilor franci, predicând cu BCU Cluj / Central University Library Cluj sabia.

Formele care i-au urmat, pregătind Austria unui ev mediu mai înaintat, nu samănă nici ele cu formele pregătitoare ale acestei Germanii și n'au în ele nimic caracteristic german, pe când nota deosebitoare rămâne totdeauna cea catolică: a spiritului roman cuceritor și dominator pentru altă formă de Imperiu decât aceia, — derivată, de privilegiu apostolic, de concesiune pontificală, — a Carolingienilor.

Provincia francă n'a avut niciodată acea liniște care ar fi fost de nevoie pentru o nouă orânduire, pentru o colonizare nouă. La hotarele ei se purta războiul veșnic. Pe de o parte, contra elementelor slave desfăcute de supt stăpânirea avară, dar nu pentru a primi autoritatea noului domn germanic din depărtatul Apus și pentru a fi la îndemâna aceluia care-l înfățișa la Dunărea mijlocie: astfel a fost cazul cu ducele, de sânge slav, Liudevit, care a primit demnitatea militară de la Imperiul franc

pentru a se ridica apoi, pentru independență, împotriva lui. Și, pe urmă, contra pretențiilor firești ale Imperiului de Răsărit, care nu uita legăturile Panoniei cu Iliricul, atâta timp orientat spre Roma cea Nouă din Constantinopol, pretenții care fură ridicate, pe rând, de Grecii Bizanțului și de imitatorii lor barbari, Bulgarii de sânge slav, conduși de o întreprinzătoare castă războinică: de atâtea ori apele Dunării, ale Savei și Dravei fură străbătute de luntrile pânditoare și prădalnice ale rivalilor din Ost ai puterii france, ajunse la ultima limită a acestei *Mark*, a acestei «margini» panonice.

Și, totuși, pe alt punct al viitorului teritoriu austriac aceiași putere năvălitoare a Francilor se înfipse, pe același vechiu substrat al activității misionarilor transformatori. Din ducatul italian al Friulului, — altă «margină», — înaintaseră conți, *Grafen*, cari, prin văile germane vecine, locuite de păstori, trecuseră în Ținuturile de colonizare mănăstirească, între Slavi, ale Istriei, Goriției, Carniolei, Tirolului, Carintiei. Aceștia n'au avut cel puțin să înfrunte aceleași primejdii neconținute din partea unor dușmani interni și externi, și fundațiunile mai modeste ale acestor conți, ajunși răpede, în ciuda ducelui carolingian de Carintia (Carloman, fiul lui Ludovic Germanicul), la independență, au și fost mai durabile.

În aceste părți sud-vestice, slovene, apropiate de Alpii Iulieni, ca și în Nordul și Nord-Estul boem, morav și slovac, cea mai mare parte din populație era, cum o dovedesc și numele, acoperite de oficialitate doar cu un ușor vernis germanic, ale localităților, slavă. Era de așteptat ca elementul slav din sus măcar să ajungă la neatârnare, după cele d'întăiu semne de slăbire a regimului franc, și, iarăși, era firesc ca forma în care s'ar înveșmânta această independență a revoltei să fie însăși forma regimului înlăturat în sfârșit.

Așa, ca o contrafacere de «Austrie» francă, asemenea cu Bulgaria ca o contrafacere a Bizanțului grec, — amândouă de

tradiție și de principii romane încă —, trebuie să se înțeleagă așa-numitul «regat» morav al lui Moimir, Rostislav, Sviatopluc (pentru Germani Zwentibold) și Moimir al II-lea, care se ivește, prin rândurile puține și nesigure ale cronicilor, pe la 840, câteva decenii abia după ce steagurile lui Carol-cel-Mare ajunseseră la Dunăre.

«Rege» înseamnă pe acea vreme orice stăpânitor neatârnat cărui-a-i lipsește singura legitimitate pe care o cunoaște evul mediu, aceia a Coroanei imperiale. În acel sens, Sviatopluc a fost rege, și legenda i-a dat înaintași, acel Moimir, apoi un Privina, un Cocel, și ei, mai mult ori mai puțin, «regi». Pentru acești Slavi, noțiunea regală era identică numai cu a Soveranului de care atârnaveră până atunci, a șefului încoronat al Francilor, și, cum Germanii au făcut din numele lui Cesar pe acela al demnității supreme create de el: *Kaiser*, tot așa Carolus, Karl, Kral, «craiu», e pentru lumea aceasta slavă titlul însuși al puterii politice care nu recunceaște asupra ei o altă putere. De fapt însă autoritatea căpitaniei morave echivala numai, în acest colț dunărean, cu a ducelui pe care-l izgonise, cu a Herzogului german, al cărui nume fusese prefăcut în acela, slav, de Voevod, pe care-l poartă, la 892, și șeful croat Mutimir, înainte ca urmașul său, Tomislav, să fie «rege», la 914. Voevodul independent, ducele slav, craiul-rege n'avea însă a face numai cu seminția din valea Moraviei austriece, ci cu întreg complexul de populație slavă din aceste părți, și astfel Statul lui e un vechiu exemplu istoric, creator de drept, pentru aspirațiile ceho-moravo-slovace de astăzi către constituirea unui singur Stat, având aceiași limbă, dar și aceleași amintiri istorice.

Bizanțul nu înțelegea însă a-și părăsi tradițiile dominante în aceste părți. Plata unui subsidiu către Huni și Avari, cari, în schimb, aveau să ajute în loc să amenințe, să prade, să deporteze, făcuse, după concepțiile politice ale timpului, din

aceste două așezări turanice niște «State» vasale față de Roma răsăriteană. Francii rămăseseră în ochii Cesarilor legitimității bizantine, cari se priviau ca singurii «Romani» legitimi, niște simpli usurpatori. Când «Moravii» apărură în calitatea lor de creatori ai unei nouă ordini politice, ei fură deci *reclamați* de Constantinopolea imperială.

Forma de «reclamație» pe această vreme era cuprinderea în ierarhia bisericească, a provinciilor imperiale. Ea s'a și încercat, s'a îndeplinit chiar, pentru o bucată de vreme. Apostolii unei Biserici ortodoxe slave, cu caractere speciale, întâiu glagolitice, supușii bizantini din regiunea «slavonă» a Salonicului, Chiril și Metodi, apărură deci în aceste părți, cu mandat formal din partea puterii laice de care se țineau prin naștere și cultură. O scrisoare regală a cărei autenticitate se poate contesta, ca una ce servește prea bine o anume tendință, religioasă și politică, scrisoarea lui Rastislav însuși, ar fi cerut de la Împăratul Mihail acești doi creștinători. University Library Cluj

Dar Roma *interveni imediat*. Această Austrie, fie misionară, fie francă, fie slavă, era creațiunea ei și domeniul ei. Indată evangelisatorii fură chemați acolo de unde putea porni singura adevărată autoritate, după drept și după istorie. Aici amândoi fură făcuți episcopi, episcopi latini, catolici, de rit roman, și un cler se organiză îndată, în aceeași formă și cu aceeași dependență, în jurul lor. Chiril murind în chiar cetatea pontificală, la 868, fratele său singur se întoarse la Slavii Dunării mijlocii pentru a-și continua opera. În zădar episcopatele, — austriece și bavarese, — mai vechi încercară să i se împotrivescă lui, intrusului care întrebuița limba nouă a plebei în slujba bisericească; el birui de repetite ori, cu ajutorul Romei, care acum retrăgea sprijinul său Imperiului de nație francă, trezit la ambiții mai mari. Se vorbește și de șefi cehi, ca Bojivoiu, pe cari i-ar fi cucerit predicăția lui, slavonă ca graiu, romană ca spirit. Din fasa bizantină, așa de scurtă,

rămase cu totul altceva decât ce aşteptaseră şi avuseră în vedere Impăraţii Orientului: anume acele pretenţii ale Papilor, care, peste câţiva ani numai, în puterea recunoaşterii liturghiei slave şi subordonării ierarhiei care o întrebuinta, se întinseră asupra Bulgarilor înşii, înainte ca o ultimă hotărâre a «regelui» lor, de caracter usurpator, să lege definitiv această nouă Biserică de Scaunul patriarhal din Constantinopol.

Îndată însă după succesele lui Sviatopluc, a cărui moştenire a fost transmisă unui singur urmaş, această începătoare Austrie, de autoritate religioasă romană, primia, tot în afară de germanism şi contra intereselor lui, o nouă formă barbară. Ea nu mai venia însă de la populaţia băştinaşă, ridicată într'o mişcare de independenţă, ci de la alţi intruşi, chemaţi, după obiceiul bizantin de a scoate un cuiu prin altul, de către aceia cari pretindeau la moştenirea carolingiană.

Ur. bastard din neamul lui Carol-cel-Mare, Arnulf, care-şi atribuie numai calitatea de «rege» german, ca unul care nu primise mirul lui David din mâinile «marelui preot» al Romei, găsi că posesiunile sale, de graniţe nesigure, şi chiar de o aşezare nedeterminată, sânt prea des şi prea mult primejduite de această vecinătate slavă a «Moravilor». El chemă deci pe Maghiarii păgâni, sălbateci, din stepa răsăriteană, furişaţi, prin legăturile cu Constantinopolea, până de-asupra gurilor Dunării, unde aveau a face acum cu noul neam «hunic» al Pecenegilor, şi-i făcu să treacă, peste arcul Carpaţilor, în acea Panonie unde apuzăturile lor recunoscură îndată cea mai bună dintre patrii (pe la 890).

La început, ei nu erau încă un popor, ci numai seminţii, triburi, aşezate fiecare pe o şuviţă din pământul cucerit şi însuşindu-şi cu greu o cultură slavă, une ori şi germană (câmpul se cheamă la ei *föld*, din germanul *Feld*), pentru care li lipsiau, nu numai cuvintele, dar şi putinţa de a le forma din vechiul vocabular. Aşezaţi peste aceşti Slavi şi în locul lor, ei imitără

firește formele politice ale învingșilor. Cei d'întăiu șefi ai lor comuni sânt deci «Voevozi», de și niciunul din ei n'are aspirații către regalitatea deplină și durabilă, independentă a Crailor. Și, cu tot pactul pe care-l încheiaseră cu Arnulf, Ungurii fură cel mai cumplit flagel, prin repetatele lor năvăliri, pentru regiunile germanice de la Apusul lor.

Iarăși pretențiile bizantine reapărură atunci. Creștinismul fu adus întăiu din Bizanț prin doi șefi cari cercetară Curtea împărătească. Se făcu slujbă ortodoxă, de limbă grecească, în bisericile panonice. Există diplome maghiare în această limbă. Coroana de azi a Ungariei e alcătuită grosolan din două diademe căpătate la Constantinopol și purtând încă sfinți răsăriteni pe dânsle.

Și iarăși Roma apuseană își reclamă și-și împune drepturile. Ea trecu pentru aceasta încă odată, fără cruțare, și peste drepturile episcopatului german, care lucrase, prin Scaunul de Salzburg, prin cel din Lorch și prin sucursala germanisată din Praga (Sf. Adalbert), în același sens. Acela care fusese până atunci numai ducele, Voevodul, Vajk, — Voicu al Slavilor și al nostru, — deveni Ștefan, rege, dar rege apostolic, cu misiune perpetuă de cruciată contra păgânilor din poporul său și contra schismaticilor din lumea orientală.

Era, nu numai o călcare de drept față de acel episcopat căruia întăiu i se încredinșase Austria, dar nu pentru a o germanisa, ci și o desbrăcare de putere a Impăraților de succesiune și de tradiție carolingiană. Și aceștia se simțiau acum că au o nație, și instinctul național începea să li influențeze acțiunea. Roma voiă însă o unealtă, destul de inferioară prin originile și calitățile sale proprii ca să nu poată răvni niciodată la o asemenea situație. Și, deci, ea creă dintr'un șef barbar și păgân până atunci, fără titlul imperial, care putea ameți și ră'ăci, o regalitate de perpetuă misiune catolică, interzicându-i crice caracter național.

III.

ROLUL AUSTRIAC AL BOEMIEI. CUCERIRI «APOSTOLICE». INFLUENȚE PAPALE GERMANICE. OTTCCAR AL II-LEA ȘI AUSTRIA BAVAREȘĂ.

În îndeplinirea misiunii sale Ungaria urmașilor regelui Ștefan trebuia să întâmpine mari greutăți.

Situația religioasă a regatului apostolic nu era consolidată. Un partid păgân dăinuia, încă, și, succesiunea la tron nefiind asigurată, lupte interne, menite a atrage pe străin, se vor purta în veacul al XI-lea, supt steagul crucii și supt acela al vechilor zei. Când se gândește cineva și cât de superficial era creștinismul maghiar el însuși, care numia încă icoanele curate ale noii credinți cu numele respectate ale zeilor de odinioară, va înțelege cu atât mai ușor aderențele pe care le întâlnește încă mulțime vreme aceia cari invocau fățiș vechile tradiții religioase aduse din stepă.

Până târziu după anul 1100 nu poate fi vorba deci de cucerirea, conform menirii încredințate de Papă, a unor Ținuturi ocupate de păgâni sau de shismatici.

Rolul acesta îl îndeplinește mai curând ceia ce numim de obicei Boemia, de și nu e decât continuarea, în jurul unui alt centru, a vieții slave din Moravia desființată. Aici, cu liturghia slavă, care a dăinuit până la jumătatea veacului al XI-lea,

luptând în ultimele mănăstiri de adăpost, se organizează o putere politică, supt acei prinți pe cari-i cunoaștem numai prin cronica, mai nouă cu vre-o două veacuri, a lui Cozma (c. 1000). Încă de prin 880 întâlnim pe un «duce» Bojivoiu, creștinat de Metodi, supt auspiciile lui Sviatopluc, apoi pe fiul său, și pe Sfânta Ludmila, soția celui d'întăiu.

Chiar din al X-lea veac, vedem pe acești Cehi, urmași ai vieții slave în Marca austriacă, luând asupra lor sarcina de misionari înarmați, răspândind creștinism, cultură și autoritate, ai Sfântului Scaun. Sfântul Voitec, sau, cum i se zice de obicei, Sfântul Adalbert predică, pe urma vechilor apostoli germanici ai Anglo-Saxonilor și Francilor, până pe malurile Mării Baltice, unde Prusienii păgâni îlucid, la 997.

Un alt sfânt fu, puținel înainte, domn al Boemiei, Vașlav sau Vencislav. Urmașul său, după 934, e socrul unui prinț din șesul de la Răsăritul terii sale, și astfel, prin această căsătorie, credința cea nouă se răspândește, încă de la 966, între Poloni. Același ocupă Moravia, țara Slovacilor, Ținutul Cracoviei. Fiul acestuia, Boleslav al II-lea, stăpânește Silesia. Polonia sudică. și ia de la Ruși țara Haliciului, Galiția și malurile Bugului.

Dar între fragmentele acestei lumi slave pe care pe rând o câștigă creștinismul nu era nicio deosebire reală. Cum centrul de greutate trecuse de la Moravi la Cehi, el trece îndată de la Cehi la Poloni. Astfel alt Boleslav, numit, după bunicul său boem, Boleslav Hrabri sau Viteazul, ajunge a da el un șef, pe propriul său frate, Vladivoiu, fiu al unei Cehe, Boemiei, căzută un moment în atârnare față de noua alcătuire politică. După moartea acestuia, el e, câtva timp, stăpânul în aceste regiuni, unde vechea dinastie revine în 1004, cu Iaromir. După moartea regelui polon (1024), când supremația era să treacă asupra Ungurilor, Cehii revin la însemnătatea lor de mai înainte, și

Bretislav (1037—55), recuceritor al Moraviei, ajunge a fi cea d'întăiu a lor căpetenie neatârnată. Ii aparține, nu numai Silesia, la Est, dar, și mai departe în această direcție, o largă parte din Polonia, unde visase a lua toată moștenirea «Viteazului», refăcând în sens boem vechea unitate. El va intra în Cracovia arsă și-i va aparține și Gnesno, Gnesen, cetatea sfântă a vecinilor răsăriteni, de unde luă oasele Sf. Adalbert.

Dar iată că imperialismul apusean intervine, oprind această înaintare, care ar fi făcut inutilă o altă Austrie, pornită din mijlocul expansiunii politice și etnice a Germanilor.

Imperiul Carolingienilor se sfărâmasese. Intru cât îl doriseră Papii mai mult decât întemeietorul franc, care se făcuse a fi surprins de încoronarea «neasteptată» de la Roma, se poate discuta, dar un lucru e sigur: că Papii din veacul al X-lea, după experiența ce făcuseră cu Impărații din întâia dinastie, cari înțelegeau a ține pontificatul în dependența lor, nu erau de loc grăbiți să-și aducă în Italia un nou stăpân. Dacă urmașul lui Arnulf și al Cesarului din Casa de Franconia, Conrad, Otto I-iu apăru deci dincolo de Alpi, ca să primească o coroană imperială, aceasta s'a datorit unor chemări între care nu era și a deținătorului moștenirii Sfintului Petru.

Cdată reîntemeiat Imperiul roman de nație germanică, pe care-l ajută în tentativele lui de întindere un prisos de energie etnică mai curând decât națională, — căci aceasta presupune o conștiință, și ea nu exista încă —, trimețând neconținut călugări pentru mănăstiri, nobili feudali pentru noile castele, burghesi pentru orașele care se întemeiau, cu Germani și cu clienții lor evrei, în Ungaria ca și în Boemia, artiști și cântăreți din rândurile minnesăngerilor, el își îndreptă, firește, luarea aminte spre Răsărit.

Iată deci, la Unguri întâiu, sprijinirea de Impărat a regelui Petru, care închină înaintea Cesarului acel Scaun apostolic pe care nu era stăpân. Iată înrăurirea hotărîtoare a Impăratului Henric al IV-lea, rivalul și dușmanul papalității, asupra regelui Solomon.

Iar, în Boemia, vedem, de la început, supt noua serie de Cesari, pe Henric Păsărarul năvălind la 928 și căpătând de la Sfântul Venceslav un tribut formal «ca pe vremea Francilor», asemenea cu acela pe care Moldova îl dădea în veacul al XV-lea Poloniei, 500 de bani de aur (mărți), și 120 de boi. Datoria contingentului militar, — o mie de ostași, — s'ar fi stabilit cu prilejul celei de-a treia invazii a Imperialilor, la 950, dar se pare că a fost vorba numai de reluarea datoriei tributului. Vladivoiu făcu omagiu formal Impăratului.

Cea d'întăiu atârnare¹ bisericească a Cehilor i-a legat de locul botezului în masă, supt Carolingieni, de Regensburgul, de Ratisbona Bavariei. Când, pentru a se căpăta autonomia ierarhică, prin opoziție la episcopatul nou din Magdeburg, se întemeiază, cu Germanul Ditmer, înaintașul Sfântului Adalbert, Scaunul din Praga, capitala Țării, el va fi supus arhiepiscopatului de Maiența, care avea măcar avantajul de a fi departe, neputând pregăti o supunere politică.

Atârnarea de Imperiu urmează în tot veacul al XI-lea. Henric al II-lea așezase în Scaun pe Iaromir; Henric al III-lea se amestecă (1040) în cuceririle lui Bretislav, căruia-i iea parte din Silesia, cealaltă trecând asupra Poloniei. Dar, mai ales, supt loviturile lui cade unirea ceho-polonă, ca și independența Bœmiei, care dă din nou tribut. Dacă Boemia se ridică la 1068 contra numirii Germanului Lanzo la episcopatul de Praga, Henric al IV-lea dispune de dânsa în aceeași măsură în care

¹ A doua, la 938.

dispune și de Ungaria lui Solomon. Și, pentru că aceasta e un regat, va crea și el un rege, de imitație, cu calitate provisorie, personală, din noua sa inițiativă împărătească, făcând din Vrațislav al II-lea, un așa de credincios auxiliar, vasalul său încoronat (1086). În veacul al XII-lea apoi, după ce o năvălire a Împăratului Lotar (1126) fusese răspinsă de Sobieslav I-iu, cum va fi și aceia a urmașului său, de către Vladislav al II-lea, simplu «prinț» boem, Frederic de Hohenstaufen va face din acesta, care unise prin căsătorii neamul său cu al Arpadienilor din Ungaria, cel de-al doilea rege ceh, — cu calitate dinastică, data aceasta —, la 1158, după restituirea prin biruință, alături cu Germanii, asupra Polonilor, a Silesiei înstrăinate. Dar la moartea lui o dietă germană va suprima, urmând propunerea Împăratului, această demnitate regală, care nu va fi câștigată definitiv decât, *în forma concesiunii pontificale, apostolice*, supt întemeietorul de dinastie care a fost Psemisl Otocar (de la 1197 înainte).

Încă de la sfârșitul veacului al IX-lea Grigore al VII-lea începuse contra-ofensiva papală, sprijinită în interior pe reforma fundamentală a clerului catolic, prin desfacerea lui din lanțurile care-l țineau de Imperiu, iar, în afară, prin marea operă de înaintare creștină spre Locurile Sfinte, prin cruciată, care ridică steagul Bisericii mai presus de toate aceste începătoare steaguri naționale și de vulturii împărătești ai Cesarilor germani.

Îndată regalitatea apostolică a Ungariei începe să lucreze. Papa făcuse un rege din Svonimir Croatul, urmașul unui șir de principii cari se intitulau, ca Mutimir din 900, duci, sau chiar regi, ca Tomislav (914—40) și urmașii lui, Ștefan și Creșmir-cel-Mare, acesta din urmă și cuceritor al Dalmației, în ciuda intereselor și pretențiilor venețiene. Astfel acești Croați, frați buni cu Sârbii, se desfac, cu catolicismul latin, de atârănarea lor

față de Bizanț, care-i chemase, îi colonisase, li recunoscuse și li împodobise cu titluri de Curte ducii și regii.

Dar această dinastie croată n'are viitor. Ea se stânge cu Ștefan al II-lea, la 1090. Supușii primesc ca nou principe deci pe Almos, fiul unui rege unguresc «sfânt», adecă fidel îndeplinitor al ordinelor Scaunului roman, Ladislau. Despărțirea între cele două Coroane fu, de almintrelea, foarte scurtă în sinul aceleiași dinastii: la 1090, în Biogradul de la Marea Adriatică, urmașul Sfântului Ladislau se încorona rege al Croației și Dalmației.

Cam pe aceiași vreme se face invazia maghiară dincolo de Tisa și de munții Bihorului. Ea nu are ca scop lupta cu elementul nostru etnic, stăpân pe această provincie. — «Țara Românească» (*terra Blacorum*) scăzând în aceiași măsură în care se întindea «pădurea Regelui», Ardealul, — ci se căuta și aici îndeplinirea misiunii apostolice contra păgânilor, cari erau, în aceste regiuni, Pecenegii. În tot decursul veacului al XII-lea apoi, se încearcă legarea de Ungaria a Sârbilor, tovarăși ai nației croate supuse, și aceasta va aduce o reacțiune răsăritenă din partea Bizantinilor, porniți la o nouă activitate de restaurație a imperialismului roman supt dinastia Comnenilor, și mai ales supt Impăratul Manuil. Titlul Serbiei se va adăugi însă, cu toate că regii unguri ajung a fi, nu numai numiți, dar și crescuți în Constantinopol, la ale Croației și Dalmației.

Lovitura următoare se îndreaptă, de-asupra Ardealului, asupra acelei Galiții rusești pentru care se sfădiau cneji ieșiți din împărțirea principatului unitar al Chievlului. Intăiu ca simplu prinț și soț al unei moștenitoare rusești, apoi ca rege al Ungariei, Andrei al II-lea poate adăugi și titlul de Haliciu și Vladimir, pe care-l va preface în: Galiția și Lodomeria. Când apoi, mai departe în veacul al XIII-lea, Bulgaria, creată de Papa Inocențiu al III-lea pentru «Vlahul» Ioniță, se va slăbi

și sfărâma în lupte interne, pretențiile asupra ei vor îmbogăți o titulatură «apostolică», în care întra, firește, pe o vreme când de la noi plecau atacurile «tânărului rege» Ștefan asupra Țaratului de Târnova, și «Transalpina» noastră, adică *Țara Românească* «de dincolo de munți».

În Apus, în sfârșit, Ungaria, care a cercat să ia Stiria la 1250, râvni, cu toată slăbirea ei prin cumplita năvălire și pradă tătărească, și, — precum vom vedea, — asupra Boemiei, încercând astfel, puțin înaintea de sfârșitul Arpadienilor, a fi singura putere creștină și creștinătoare în această margine catolică de la Răsărit.

În Boemia Pșemisł Ottocar se învrednicise și el de protecția marelui împărțitor de coroane și creator de regi, Papa Inocențiu al III-lea. Dacă însă o regalitate provizorie i se acordă, în schimbul sprijinului militar, de unul din concurenții la moștenirea lui Frederic Barbă-Roșie, Filip de Suabia¹, consolidarea situației lui regale îi vine, la 1204, de la acela care a făcut regi din domnii Sârbilor, ai Bulgarilor, ai Armenilor și care a fost ocrotitorul Imperiului latin de Constantinopol, biruitor asupra shismei bizantine, același Inocențiu al III-lea.

De la cei d'întăiu pași ai lor de cuceritori, Pșemislizii se lovesc de feuda germanică pe care încercaseră a o forma Ottonii contra Statelor, de fundație apostolică sau de inițiativă națională, ale Ungariei și Boemiei.

Am văzut că la 996 e pomenită, în margini așa de înguste, o «Austrie», legată strâns cu Bavaria, de care depinde în toate și cu care s'ar confunda bucuros, în măsura în care crește ambiția stăpânitorilor ei. După un Burcard, familia Babenbergilor, din Donaugau și Traungau, se instalează aici, cu Leopold, căruia tradiția austriacă, glorioasă, îi va zice: «Ilustrul»,

¹ Frederic al II-lea va întări concesiia, la 1212.

cum ea va împărți epitete de împodobire fiecăruia din acest șir de predecesori ai Habsburgilor.

Această fundațiune imperială n'are însă decât o importanță cu totul secundară. Acești Leopoldi, Adalberți, Ernești, Henrici n'au hotare și nu găsesc o Capitală. Cel d'întăiu smulge Ungurilor, pentru ca să aibă o reședință în noua sa feudă, Moelk. De aici, cu greu, se va înainta la Tulln, lângă Viena, care ea însăși va ajunge mai târziu numai să facă parte din posesiunile ducelui, ale arhiducelui, fără să fie, în veacul al XII-lea, măcar un oraș care să se poată apropia de episcopala Passau, precum se vede bine din acel cântec al Niebelungilor, burgund ca punct de plecare istoric, dar care nu e austriac decât întru cât mișcarea cruciatelor, care a inspirat pe cântăreț, poartă mulțimile Apusului pe acest drum al «Hunilor» vechiului Etzel-Attila.

Germanic, fără nicio conștiință de altă misiune, rămâne neconținut caracterul acestei compliniri bavarese la Răsărit. În luptele interne ale Imperiului, în drumurile romane ale Impăraților, în cruciatele teutonice se amestecă acești păzitori ai unui hotar pe care nu știu și nu vor să-l întindă. Cel mai mare succes al noului Stat, pe lângă întâmplătoarea adăugire, de Leopold al VI-lea, în 1192, a Stiriei lui Ottocar al VI-lea, fundată și ea de Ottoni, la 980, este vremelnica deținere a moștenirii bavarese, supt cel de-al patrulea Leopold. Dacă ducele Frederic al II-lea, care râvnise la coroana Sfântului Ștefan, iea trei comitate de la Unguri, el va cădea în lupta pentru apărarea lor contra regelui Bela, încheind linia masculină a Babenbergilor.

De-odată, fără altă pregătire decât a unor căsătorii prealabile, această Austrie, la care s'a adăugit, în 1186, Stiria, trece la puternicul regat boem, «apostolic» și el acuma, al Pșemislizilor.

După o înaintare contra lui Frederic de Austria, «până la cursul Dunării», și un șir de lupte următoare, Venceslav I-ii, regele ceh, face ca fiul său Vladislav să ia în căsătorie pe fiica învinsului, și acest Vladislav, în curând revoltat contra tatălui său, va stăpâni, un an, până la moartea sa, în 1247, după clipa grozavă a năvălirii Tatarilor, moștenirea familiei de Babenberg. O a doua căsătorie austriacă, a lui Pșemisl Ottocar al II-lea cu Margareta, văduva regelui Henric, întărește situația noii dinastii, care fusese, în persoana aceluiași, ca Moștenitor boem, chemată pentru a doua oară în Austria, dușmană a Ungurilor, ca și a Bavareșilor, la 1251. Stiria, care-și alesese, la 1251, un prinț bavareș, pentru a fi ocupată de socrul acestuia, Bela al IV-lea de Ungaria, va fi din nou reunită cu ducatul austriac (1254—60).

Regele boem are și Silesia; Polonia sfășiată e dominată de dânsul. Puterea lui s'a întins și asupra Misniei, și nepotul său din Brandenburg apare ca un vasal al coroanei regale din vecinătatea lui. O nouă căsătorie, cu fiica de cneaz Cunigunda¹, îl amestecă în lumea rusească, odată invadată și acum stăpânită în parte de ei, de Unguri. Un testament al ducelui Ulrich îi dă la 1269 Carintia și Carniola, cu Istria și o parte din Friul, care sânt recunoscute ca aparținând Boemiei și de Unguri, după o nouă luptă. Cehul râvnește la Salzburg, pentru care e gata să lupte cu Bavaria. În Nord, pe urmele Sfântului Adalbert, biruie pe Prusienii păgâni, prea tari pentru singura miliție apostolică a Cavalerilor Teutoni, mutați aici în acest scop de convertire și colonizare. Königsbergul e creațiunea acestui rege, și s'a chemat întâiu Craloveț. Se plănuise și o cucerire a Lituaniei. O încercare ungurească pentru a salva Stiria fusese zdrobită la Kressenbrunn (1260), de și regele rival e

¹ Tatăl Cunigundei era Ban de Maciva în Ungaria, ca soț al unei Arpadiene.

susținut de toate neamurile creștine și păgâne ale Răsăritului său.

De două ori i s'a oferit lui Ottocar coroana imperială; ea a fost, după îndoitul lui refuz, primită de un mic senior din Suabia, Rudolf de Habsburg, și, când aceasta s'a întâmplat, la 1273, Ottocar, imperialul rege al noii Austrii slave, în care cea germanică se pierduse cu totul, nu-și închipuia că, după somații ca față de un umil vasal, el va pierde lupta, nu atâta împotriva acestui dușman nou, cât împotriva nobililor din lăuntru și a vechilor rivali, cari-l ajută pe acela, la Marchegg, și că această bătălie pierdută va însemna sfârșitul vieții lui și al imperialismului austriac de nație boemă (1278).

IV.

BOEMIA DUPĂ LUPTA DE LA MARCHEGG. MISIUNEA «AUSTRIACĂ» A UNGARIEI. LOCALISMUL FĂRĂ INSEMNĂTATE AL HABSBUGILOR.

Regele Ottocar, creatorul mării Austrii slave în Răsărit, stăpânitorul, din pustiurile de nisip ale Brandenburgului, dominat de dinastia ascaniană, până în mlaștinile, încă rău locuite, ale Poloniei, de la Adriatică, unde pătrundea prin teritoriile Slavilor de Sud, până la Marea Baltică, unde pătrunsesse în fruntea unei oștiri de cruciată, nu a căzut însă prin pornirea conștientă a unei energii germanice care ar fi fost reprezentată prin Rudolf de Habsburg. Figura de legendă a acestuia, formată, ca a unui rival vrednic pentru Ottocar, de interesul dinastic și împodobită de poezia singurului mare dramaturg vienez, Grillparzer, nu poate fi admisă de istorie. Nimic nu dovedește însușiri superioare la micul senior suab, cu interese svitseriene, pe care l-a ales superioritatea ca putere a rivalilor săi și propria lui lipsă de însemnătate, teritorială și personală. În nimic din trecutul său, — până la alegerea din 1273 nu se vede pregătirea pentru o misiune, — și în nimic din ce a precedat sau a urmat lupta cea mare, nu e un plan urmărit cu consecvență de o energie deosebită și de un notabil talent. Ambiția individuală chiar n'a avut-o el, — despre care se spunea că și

pe Dumnezeu l-ar izgoni de pe Scaunul lui, — într'o măsură mai mare decât orice principe de pe vremea sa. Și se va vedea îndată că acela care n'a dat prada întregă din 1278 numai fiilor săi și care a încredințat acestor fii, amândurora, viitoarea basă de provincii a Casei de Austria fără să încerce a o consolida și organiza, nu poate fi privit nici măcar ca unul din marii creatori de dinastie.

De fapt, Ottocar a căzut, nu prin lovitura dată de Rudolf cu forțele sale pentru atingerea unui scop care să-i fie propriu, ci prin ridicarea împotriva lui a tuturor puterilor care nu voiau, într'o vreme când instinctul național se îndrepta asupra realităților teritoriale pentru a crea noii factori de istorie universală, să se piardă nici autoritățile universale, idealismul fără sprijin în situații și fără manifestații în fapte, și nici fărâmițata viață locală, care ieșise din împleticirea drepturilor feudale.

Contra lui au fost chiar seniorii lui boemi, cari, cu toată infiltrația cavalerilor parveniți ai rasei germane, se țineau, ca Vitcovicii, Romovii, familia Lipa, de vechiul fond slav răsărit din mijlocul «democrației» originare a «jupelor»-ținuturi. Dacă nu toți au desertat din oastea care era să fie strivită la Marchegg și din jurul aceleia care era să fie cules dintre morți, la cea mai mare parte dintre acești puternici ai regatului n'a fost decât acea îndeplinire formală, fără suflet, a datoriei, care e mai rea decât trădarea fățișă, cu toate riscurile și primejdiile ei.

De jur împrejur, vecinii, amenințați în existența lor sau măcar scăzuți ca prestigiu, voiau să fie doborât acela care se ridicase mai sus de toți. Și regele Ungariei, care gustase anărăciunea înfrângerii la Kressenbrunn, unde, alături de Pecenegi și Cumani, au luptat și «Valahii» noștri ardeleni pentru o cauză pierdută, și care nu fusese mai netocos nici în a doua ofensivă. Și principii silesieni, poloni, asupra cărora se întindea vasta umbră, ucigașă pentru orice independență politică, a acestei coroane regale. Și nobilimea Austriei și a provinciilor

pe care el le unise cu dânsa, până la acea depărtată Carintie, de unde ambiția prințului german Filip era să râvnească Boemia însăși. Și Scaunul de Salzburg, vechiu izvor bisericesc al «Austriei». Și, în sfârșit, Ascanianul din Marca Brandenburgului, Otto-cel-Lung, care mai târziu era să încerce, prin tutela sa asupra urmașului nevrâstnic al lui Ottocar, să atace regalitatea slavă de la hotarul său răsăritean, piedecă pentru orice expansiune, în izvoarele înseși ale puterii sale.

Era ceva *germanic* în acest asalt al tuturor dușmăniilor și al tuturor trădărilor? De și Ottocar era învinuit de ai săi că sprijină prea mult interesele germane, că umple țara de străini din acest Apus, pe cari-i satură și-i copleșește cu onoruri, nu se poate tăgădui o instinctivă pornire a energiei germane în creștere contra rivalului pe care-l avea ca zăgaz înaintea ei. Dar această pornire, în loc să plece de la Rudolf de Habsburg, i-a fost numai *impusă* lui de principii Imperiului, cari-l aleseseră tocmai pentru o misiune de recuperare, și *nu mai* pentru aceasta.

Predecesorul lui, Englesul Ricard, care ajunsese la situația imperială pentru aceleași motive de lipsă a unor posesiuni în Germania și de slăbiciune personală, făcuse din Ottocar, cu deplina voie a acestuia, care nu se putea gândi să iasă vreodată de sub autoritatea sacră, consfințită de veacuri, a Imperiului, un vasal al coroanei împărătești pentru Austria și Stiria, țări «ajunse libere și căzute de drept în mâinile Împăratului și ale Imperiului». E întâia ivire în scris a doctrinei căreia îi va cădea ca jertfă mândrul rege boem (9 August 1262).

Conform cu dânsa, la alegerea Habsburgului, i se dă acestuia mandatul imperativ, exclusiv, de a restitui Imperiul în vechile hotare de autoritate, dacă nu de stăpânire, — cea ce avea mai puțin preț. El nu va mai îngădui ca «bunurile imperiale» (*imperialia bona*) să rămâie înstrăinate. Peste puțin, o dietă imperială amintește alesului această misiune esențială, aproape exclusivă, și markgraful de Nürnberg, Frederic, merge

să facă însuși somația de evacuare sau de supunere aceluia care încălcase prin cucerirea sa și aspirațiile sale de independență pământuri pe care n'avea calitatea să și le însușească, făcând din ele un patrimoniu. În timp de un an, Ottocar trebuia să deie satisfacție acelor cari-l urmăreau cu aceste revendicații ale lor, «principilor».

De fapt, regele slav s'a și supus. La 1276 el părăsește astfel, ca suveran, Austria, Stiria, Carintia, Carniola, teritoriul vendic și câteva localități disputate, ca să le recapete numai în solemnă formă a omagiului către regele Romanilor, ba chiar Boemia și Moravia ele înseși, a căror dependență față de Imperiu reieșia din cele trei conferiri ale coroanei regale, ca și din plata tributului, din acordarea ajutorului de oaste pe toate drumurile ambiției Cesarilor mai vechi. Jurământul se și făcu înaintea tuturor, cel mai mândru cap de rege plecându-se înaintea maiestății imepriale, la 26 Novembre din acest an. O convenție de moștenire reciprocă, — în puterea căreia mai târziu Rudolf, fiul Impăratului, luă pe Agnes, fiica lui Ottocar, al cărui fiu, Venceslas, fu soțul principesei habsburgice Guta, — se încheie între Casa de Boemia și aceia care era să fie în curând «Casa de Austria». Dar certe mărunte pentru anume localități de hotare aprinseră focul din nou.

Căci «principii» cari mai mult decât regele Romanilor represintau Imperiul voiau peirea Boemului. Și mai voia cineva, acela care singur putea să-l sprijine împotriva oricărei dușmăni și să-i dea biruința: Sfântul Părinte.

După așa de lungi și de învierșunate lupte între Impărat, urmaș al lui Carol-cel-Mare, și Papă, continuator în Roma al Sfântului Petru, aceste două supreme autorități internaționale și *supra-naționale* înțeleseseră că noile realități moderne care răsăriau în zare, pe bază teritoriale și cu suflet național, le amenință de o potrivă. Nicolae al III-lea prevedea ce era să i se întâmple, peste mai puțin de treizeci de ani, lui Bonifaciu al

VIII-lea, insultat în refugiul său de la Anagni de trimeșii înarmați ai rebelului rege frances Filip-cel-Frumos, când el aruncă excomunicația asupra lui Ottocar, dușmanul Ungariei sale apostolice. Și, în bătălia hotărâtoare, cuvântul de ordine în armata Regelui Romanilor n'avea nimic habsburgic sau german; el suna așa: «Christus, Roma».

Totuși Boemia nu era lovită în principiul ei de viață prin marea înfrângere și pierderea genialului ei conducător.

Activitatea ei era să se menție, și anume pe același drum, în aceeași direcție. Numai dispariția Pșemâslizilor putea să împiedece această dezvoltare, cum, în evul mediu, Statele se pot despărți cu greu, pentru a trăi mai departe, de mormântul dinastiilor care le-au creat.

După lunga lui mincitate, tulburată de certe lăuntrice și umilită, amenințată de necentenitul amestec al străinătății, pe care o represintă însuși tutorul brandenburgic, Venceslas al II-lea, care purta, ca un semn al misiunii lui, numele vechiului Sfânt, întemeietor al Boemiei morale, întreprinde supunerea Silesiei, silind la o recunoaștere pe unul din cei mai însemnați duci cari-și împărțiau stăpânirea asupra ei, pe Casimir de Cppeln (1290). În anul următor chiar, el se amesteca în Polonia, a cărei reconstituire erau s'o încerce Pșemâsl de Poznan, care și în nume arată, ca și în situația lui apuseană, puternica legătură cu Boemia, Lesco cel Negru din Cracovia, Sandomir și Sieradz, și fratele său din Cuiavia, Vladislav Piticul, «cel de-un oct», Lokietek. E recunscut el însuși duce de Cracovia și de Sandomir. Dar nu se oprește aici și, după ce va lua în căsătorie pe Elisabeta, moștenitoarea zisului Pșemâsl, el se va putea încorona la Gnezno, ca vechiul său înaintaș Boleslau, în calitate de rege polon.

Având la Nord Pomerania, lângă «Cralovețul» lui Ottocar, ba chiar și insula Rügen, complet asigurat astfel de spre ten-

dințele de agresiune brandenburgice, el își vede oferită, la 1301, coroana Ungariei.

Arpadienii se stânseseră aici cu Andrei al III-lea, un aliat al Casei de Habsburg. Un candidat bavares, Otto, reprezentant al expansiunii germanice, era să se înfățișeze, având și el izbânda sa de o clipă. Deocamdată însă alesul Statelor ungu-rești a fost regele boem, căci mama lui, Cunigunda, era nepoata lui Bela al IV-lea. Venceslas n'a primit el însuși, dar a trimis în locul său și și-a impus la momentul necesar fiul cu același nume, care, ca rege al Ungariei, a fost trecătorul Ladislau al V-lea.

Cu aceasta însă se atingeau încă odată drepturile papalității în creațiunea ei răsăriteană. Ungaria era feuda, de toți recunscută și lipsită de orice caracter național, a papalității. Aceasta-și avea și un candidat italian, coborîndu-se și el din Arpadieni, fiul reginei de Neapole, din Casa de Anjou, care fusese adusă de Inocențiu al IV-lea în Italia, tânărul Carol-Robert. Și asupra Poloniei însă, Roma ridica pretenții, și, când, la capătul unei lungi lupte, Vladislav Lokietek va fi rege al acestei țări, la 1220, coroana va fi de donațiune apostolică și ea, titlul noului stăpânitor fiind: «din mila Sfântului Scaun».

Astfel, de la început, contra Boemiei, revenită la misiunea ei istorică, «austriacă», se ridică șeful spiritual al lumii creștine, pretinzând formal ca Venceslas să-și părăsească drepturile din nou câștigate. Și, mai târziu, Bonifaciu al VIII-lea el însuși se va înțelege cu Albert de Austria, ajuns în sfârșit rege al Romanilor ca și tatăl său, pentru ca, în 1304, acesta, în ciuda învoielilor de familie, să atace Boemia refăcută, cu armele puterii sale lumești.

Moartea fiului biruitor și norocos al lui Ottocar al II-lea făcu loc unui al treilea Venceslas, ale cărui zile erau să fie curmate înainte de vreme de sabia unui Turingian, la 1306,

după un singur an de stăpânire, care-i ajunse însă pentru a ceda lui Albert Misnia și ținutul Eger, reclamat însă la 1276. Acela care fusese rege al Ungariei a fost abia rege în Boemia drepte sale moșteniri.

O îndoită încercare germană se făcu pentru a se căpăta posesiunile strânse cu atâta simț politic de Pșemâslizi. De o parte se înfățișează, — și e ales, — Rudolf, fiul lui Albert de Austria; de alta, — și e ales și dânsul—, principele carintian, de pură rasă teutonică, Henric, soț însă al princesei cehe, Ana. Și ar trebui să pomenim și pe acel Ioan, fiul lui Rudolf și nepotul de fiu al biruitorului de la Marchegg, care însă, prin mama sa, Agnes, era nepotul de fiică al marelui învins și care-și va răsbuna pentru nesprijinirea lui prin crima care puse capăt zilelor noului rege al Romanilor, unchiul său.

Boemia nu voi, instinctiv, pe niciunul din acești concurenți cari puteau aduce o și mai puternică germanizare în castele, în orașe și în scaunele episcopale. Ea oferi mâna principesei Elisabeta, fiica lui Venceslas al II-lea, lui Ioan de Luxemburg, fiul noului Impărat, *anti-austriac*, Henric al VII-lea, și acesta, încă foarte tânăr, se grăbi să alerge pentru a primi o nevastă și o coroană, din cele mai frumoase ale creștinătății.

Casa de Luxemburg reprezintă, în originile ei renane, ca și în creșterea membrilor ei, în gusturile și tendințele acestora, nu numai opoziția, absolută, față de Habsburgi, dar și *antagonismul noii expansiuni franceze față de expansiunea, mai veche, a germanismului*, măcar în domeniul politic și în cel cultural. În noul veac al XIV-lea, care e întreg un triumf al cavaleriei franceze, întreprinzătoare și gata de sacrificii, ei sânt unul din factorii de căpetenie ai acestei porniri către supremație în Europa și în lume.

Ioan însuși va fi în Boemia, chiar când, mai târziu, se va întoarce cu oarecare iubire către supușii săi de aici, un străin.

Mărită pe sora sa Maria cu Carol al IV-lea, regele Franciei, fiu al lui Filip-cel-Frumos, și fiica lui, Guta sau Iuta, va lua pe acel moștenitor al tronului frances care va fi nenorocitul rege viteaz Ioan-cel-Bun, prinsul Englesilor la Poitiers. Intăia soție a viitorului rege Carol al IV-lea, fiul lui Ioan, va fi Blanche de Valois. Lauda cea mai frumoasă a lui Ioan o culegem din cântecele poetului frances al isprăvilor cavaleriei contemporane, Guillaume de Machaut. Și cronicarul fermecat al acestora isprăvi, Froissart, ni va da una din cele mai frumoase pagini ale sale pentru a ni spune cum a căzut, la Crécy, într-o zi fără noroc, regele orb al depărtatei Boemii, legat de tovarășii, meniți și ei unei morți sigure, cu cari încercase un ultim și desperat asalt. Deviza lui, păstrată, cu cele trei pene de struț, în armele prinților de Wales, urmași ai biruitorului engles, poartă cele două cuvinte germane: «Ich dien», «servesc», adică: «până la capăt rămân credincios datoriei de cavaler»; sensul acestei devise e însă un sens absolut frances.

Astfel, Ioan a fost și acasă același «bun cavaler» ca și în acele îndepărtate lupte pentru onoare și glorie. A cedat bucuros, în strălucitoarea întâlnire de regi din 1335, drepturile sale asupra Poloniei, care avea acum alt rege, pe Casimir, destoinicul fiu al lui Vladislav Lokietek, și s'a mulțămît cu deplina recunoaștere a drepturilor sale asupra Sileziei, câștigată prin omagii feudale în 1327. Ceia ce nu l-a împiedecat mai târziu de a trage o raită până la Cracovia, fără a urmări însă vre-o cucerire. A cedat Cavalerilor Teutoni, cari luptau pentru același scop, Pomerania. Contra păgânilor din Lituania, cari amenințau să ieie locul principilor ruși și ai regilor poloni în părțile galițiene și podolene, el a întreprins expediții, de pe urma cărora și-a pierdut vederea. Dar acestea nu sânt decât alte manifestări ale aceluiași spirit frances.

Fiul lui, Carol al IV-lea (—1378), nu era mai puțin inițiat în normele cavaleriei, ca unul ce fusese crescut în Paris și în-

surat cu acea Francesă, de care-și amintea la bătrânețe, într'un ultim drum la Paris, când plânse așa de mult la vederea princesei Isabela, sora reginei Blanche, de nu se putură înțelege la această d'intăiu întrevedere. Cu seniorul de Bourbon mergea în expedițiile lui. Aceluia care a întrebuințat la clădirile sale pe Mathieu d'Arras nu-i lipsia iubirea pentru arta francesă. Regele Romanilor, — căci el căpătase, contra lui Ludovic de Bavaria, coroana purtată până atunci de doi Habsburgi și reclamată de al treilea, Frederic, — a ținut să adauge la coroana sa lombardă, romană, la coroana de moștenire a Boemiei, coroana, curățită de o veche rugină, a regatului de Arles, de Arelat, rămășiță, ocupată în mare parte de regii Franciei, a Burgundiei francesse.

Dar cu Carol, care a fost ctitorul Pragei monumentale, ziditorul cetățuii Hradșinului, deschizătorul străzilor largi, fondatorul marelui pod pe Elba, creatorul Universității caroline, descoperitorul apelor din Carlsbad, îi revenia altă misiune decât a cavalerului în căutarea de luptă și de faimă. Pentru Germania, unde a câștigat familiei sale, care n'a știut să o păstreze, marea feudă a Brandenburgului, el a fost un rău Împărat, pe care-l urmărește critica istoricilor Imperiului. În calitatea sa de întemeietor al vieții naționale boeme, căreia i-a fixat bazele și i-a tras contururile, el e pregătitorul erei moderne în această țară. Erei naționale, căci, îndemnând pe regele sârb Ștefan Dușan la catolicism, el îi va vorbi, în memorabila scrisoare din 19 Februar 1355, de «tovărășia nobilei limbi slave»: *eiusdem nobilis slavici idiomatis participatio*. Și urmașul lui Venceslas (—1419) cel bețiv și incapabil, dușmănit, întemnițat, liberat, trecând, el și rudele sale Jobst, Prccopiu, de la cele mai mari pretenții la cea mai adâncă umilință, e, în toate faptele și scăpăturile lui, totuși un rege ceh. — de și nu unul dintre cei mai buni ce se puteau dori.

Cu aceasta însă misiunea austriacă a Boemiei a încetat, — și anume odată cu suirea pe tron a Casei de Luxemburg. Ea a trecut asupra Ungariei nouă a dinastiei lui Carol-Robert.

Francesi și aceștia, buni și adevărați Francesi, neavând nicio preocupare națională maghiară și nicio deosebită iubire pentru Ungaria pe care li-o încredințase Papa. Ca și contemporanii lor din Paris și de la Praga, întemeietorul dinastiei și fiul lui, singurul lui urmaș, Ludovic, Ludovic-cel-Mare pentru istoriografia ungară, au gustul aventurilor, plăcerea riscurilor, setea petrecerilor și pasiunea fundațiilor strălucitoare. Ludovic a întrebunțat atâtea din forțele sale pentru a răsbuna la Neapole moartea fratelui său Andrei și pentru a disputa Dalmația Venețienilor. Ceva, mai puternic, dacă nu decât voința, măcar decât interesul lor, i-a chemat totdeauna în Apusul, de unde nicicdată nu s'au despărțit cu inima. Și ei sânt dintre represintanții acelei răpezi, trecătoare supremații franceze în Europa orientală și în părțile de Asie legate de dânsa, care e marele fenomen de istorie universală al secolului al XIV-lea.

Dar, în deosebire de membrii Casei de Luxemburg, ei nu pierd din vedere o singură clipă misiunea apostolică a regalității lor. De aceia Carol-Robert va căuta, ca mandatar apostolic, nu ca misionar al maghiarismului, în «vizuina» lui din Argeș pe «păstorul oilor sale», pe Basarab Voevodul, care nu se lăsă «prins de barbă», ci-i distruse strălucitele oști, în Carpați, la 1330. De aceia Ludovic se încurcă și el, la Severin, ca și pe cursul Ialomiței, unde ai lui întâmpinară biruitoarea împotrivire a pârcălabului Dragomir, în lupta cu Alexandru, fiul lui Basarab, și cu Vladislav-Vlaicu, fiul lui Alexandru. De aceia încercă el să oprească în văile de Nord ale Carpaților românești întemeierea unei Moldove de pribegi maramurășeni.

Și, în urmărirea aceluiași scopuri, își va supune el Bosnia, unde va impune, și ca soț al moștenitoarei acestei țări, pe

Banii supuși autorității sale. Ca un căpitan de cruciată va întreprinde, fără folos, convertirea lui Dușan Sârbul, a cărui nație, a cărui limbă nu-l interesează ca pe vecinul din Praga, și va cuceri, o clipă, în sfărâmarea Bulgariei Asăneștilor, Vidinul cu părțile vecine. Visul cel mare în aceste părți i-a fost să reînnoiască în folosul lui, cu binecuvântarea Papilor francesi de la Avignon, Impărăția latină creată la Constantinopol de cruciații de la începutul veacului al XIII-lea.

În Nord, el va curăți de Tatarsi șesurile unde se va întemeia apoi, contra voinții lui, principatul moldovenesc al Românilor. Va ataca pe păgânii lituanieni. Dar, mai ales, ca fiu al Elisabetei, moștenitoarea tatălui ei, Vladislav Lokietek, și a fratelui ei, Casimir, el va stăpâni, prin mama sa, prin delegații săi, întreaga Polonie, al cărei al treilea rege a fost, până la sfârșitul zilelor sale (1382).

În Polonia i-a urmat fiica sa Hedviga, măritată cu Lituanul Iagiello, care ajunse cu acest prilej creștinul Vladislav. Maria, fiica mai mare, aduse prin căsătoria ei pe Sigismund de Luxemburg, fiul lui Carol al IV-lea și până atunci markgraf de Brandenburg, în stăpânirea Ungariei, și noul rege putu să rămâie, înfrângând competițiunea, în Dalmația, a unui nou Napoletan, regele Ladislav, precum și, la Dunăre, revolta, o clipă biruitoare, a baronilor maghiari.

Aproape o jumătate de veac a ținut domnia acestui străin, rămas până la sfârșit fără niciun interes pentru țara soției sale. Sufletul lui Ioan de Luxemburg părea că trăiește în el, de și fără virtuțile de credință, de devotament, de sete pentru jertfă ale aceluia care fusese, după însăși declarația regelui engles Eduard al III-lea pe câmpul de luptă al ultimei lui suferințe, modelul cavalerilor vremii sale. O ambiție nestânsă, un neastâmpăr pe care nimic nu-l putea înfrânge și care-l arunca neconținut de la un capăt al Europei la altul, făcând drumuri de încoronare la Roma, revendicând drepturi în Franța, presi-

dând sinoadele de reformă ale Bisericii în Svițera, au fost restul nesigur și nenorocirea finală a vieții lui. Fără a fi un rege modern, pe un singur teritoriu, pentru scopurile unui singur neam, el a părăsit cu totul misiunea sa de luptă în Răsărit, unde n'a apărut, dincoace de munți, decât pentru călătorii mai pompoase decât utile, ca arbitru între pretendenții munteni, ca pedepsitor al Moldovei în revoltă, ca apărător în treacăt al graniței dunărene contra Turcilor. Mai curând delega pentru această sarcină pe Domnii noștri, ca: pe al doilea Dan, ca pe Vlad Dracul, ori pe Cavalerii Teutoni, pe cari i-a adus în Ardeal, i-a instalat al Severin și voia să-i așeze, ca păzitori și, întâmplător, dușmani ai Moldovei nesigure, la Chilia. Fără această politică a lui, necontenit risipită, care-l lua de unde era indispensabil pentru a-l mâna unde putea să încurce, cucerirea osmană nu s'ar fi făcut măcar așa de răpede și de ușor.

Când, după moartea lui (1437), primejdia turcească s'a făcut mai amenințătoare decât oricând, ^{la Cluj / Transilvania și la Cluj} Bosnia, Serbia vase dispărând pe încetul înaintea progreselor metodice ale Sultanilor,—Albert de Austria, care luase pe fiica lui Sigismund și a Mariei, singurul lor copil, alergă să apere hotarul, pentru a peri de boală în cea d'întăiu expediție turcească a lui (1439). Moștenitorul lui trebuia să fie copilul care nu se născuse încă și care a fost Ladislau Postumul, plâpândă și trândavă ființă fără personalitate și inițiativă. Iar, când, în cursul lungii minorități a acestuia, se puse la cale pentru o supremă rezistență unirea Coroanei ungurești cu Coroana Poloniei în persoana lui Vladislav, regele acestei din urmă țări, ca fiu al lui Iagiello, acesta peri în catastrofa de la Varna (1444).

Pentru Ungaria ca și pentru Boemia venise vremea în care populațiile băstinașe, trezite la conștiința intereselor lor, erau să ieie asupra-li misiunea istorică ce li revenia.

Și, în acest timp, unde e Austria Habsburgilor? Pe acest pământ de luptă contra shismaticilor și păgânilor, de cucerire

pentru catolicismul roman și pentru cultura latină a Apusului, care e oare misiunea pe care o îndeplinesc ei?

Fermecați de ispita coroanei imperiale, pe care de la nereușita încercare a lui Rudolf al IV-lea până la alegerea lui Albert, — mai mult ca succesor al lui Sigismund decât ca deținător al drepturilor Casei sale, — n'o capătă nimeni dintre dâșii, preocupați de interesele lor din Svițera, unde și Albert luptase, iar Leopold al IV-lea va fi ucis de țărani îndărătnici: în apărarea libertății lor tradiționale, acești Habsburgi, lipsiți de simțul solidarității dinastice măcar, ei, din potrivă, desbinați prin preocupății egoiste, se mărginesc a prinde câteva moșteniri care li se oferă de la sine.

Tirolul, veche feudă a Bisericii episcopale din Trento (Trident, nemțește Trient), căpătase, în 1286, Carintia, — dată de Rudolf de Habsburg însuși unui ajutător contra lui Ottocar al II-lea, contele Meinhard. Din neamul acestuia se ridică, douăzeci de ani mai târziu, ca să ceară coroana Boemiei, la care n'a renunțat niciodată, ducele Henric. Moștenitoarea acestuia, Margareta «cu gura-pungă», *Maultasche*, a fost măritată cu Ioan-Henric, fiul celui d'intăiu rege boem din Casa de Luxemburg, dar ea ceru peste câtva timp despărțirea de un soț care o brutalisa fără să poată da un moștenitor noii formațiuni politice. Cu toată împotrivirea canonică a Papei, ea luă pe un al doilea soț, care se hotărî cu greu la acest pas: fiul însuși al Împăratului Ludovic de Bavaria. Moștenitorul nu lipsi data aceasta, dar tânărul Meinhard se stânse după ce abia luase puterea. Încă din 1330, prin pactul de la Hagenau, Carintia devenise a Habsburgilor; la 1363 Margareta, care nu se pricepea să cârmuiască, fu silită a li ceda și Tirolul, iar spre mai bună siguranță ea fu adusă la Viena, unde stătu până la sfârșitul zilelor ei.

La 1374 contele Albert de Gorizia-Görz lăsa o moștenire în care se cuprindea și Istria. Dar o încercare de a se adăugi la

noua Austrie și Triestul, care, de la 1202 încă, era în dependență de Veneția și care se revoltase în 1369, nu izbuti: abia în 1467 el era să între în complexul posesiunilor austriace.

«Statul austriac», sau mai bine provinciile ereditare ale acelorora cari se numiau «principii din Casa de Austria» (*principes domus Austriae*), exista acuma. Rudolf al IV-lea (1358-65), urmașul «regelui roman» Frederic-cel-Frumos și al lui Albert al II-lea (1336—58), își zise, neputând căpăta aceeași Coroană, măcar «arhiduce palatin», titlu cu care nu-l împodobise nimeni, și el iscodi un «privilegiu mare» (*privilegium maius*), prin care «Austria» lui căpăta o situație excepțională în Imperiu, ca organism independent.

Dar puterea era de fapt a «Statelor», nobili și orașe, Viena fiind chiar aproape de sine stătătoare. Și, în sfârșit, de la 1379 înainte, «Casa» se împarte în două ramuri, dintre care a Albertinilor, care duce la regele Romanilor și al Ungariei Albert (prin Albert al III-lea, ucis în luptă în Boemia, și al IV-lea), are provinciile din Răsărit, pe când cele din Apus, în Stiria, Carintia, Tirol, ca și în Suabia, în Svițera și în Alsacia, aparțin Leopoldinilor, cari încep cu Leopold al III-lea, Piosul, tatăl celui, cu același nume, care a perit, după aventuri svițeriene, la Sempach (1386). Din această de pe urmă ramură, împărțită și ea, în Tirol-Svițera-Alsacia și în Stiria (a lui Ernest cel de Fier, de la 1406), va răsări apoi urmașul lui Albert, Impăratul Frederic, fiu al acelui Ernest, dar mai puțin «de fier» decât dânsul.

În asemenea împrejurări, se poate vorbi de o misiune austriacă în Orient, de pregătirea ei chiar? Cum vom vedea, dacă urmașii lui Frederic, — al III-lea ca Impărat, — vor căpăta moștenirea Austriei slave și maghiare, aceasta se va datori, mai mult ca oricui, — Turcilor.

V.

REGALITĂȚILE NAȚIONALE ȘI OPERA LOR.

Încă din vremea lui Carol al IV-lea, o viață națională, realistă, modernă, se închiagă în Boemia contra amintirilor și principiilor evului mediu, atunci când șovăitoarea Austrie desbinată a Habsburgilor, neputând servi unui ideal modern, nu rămânea măcar credincioasă datinelor medievale.

Această nouă viață, care va încălca și în vecini toate terenurile, e a husitismului, a marii mișcări de reformă religioasă, cu felurite și însemnate consecințe, pe care contemporanii, întru cât n'o considerau ca o simplă «eresie» trecătoare, o calificau, în total sau în anume forme ale ei, de «viklefie», de «picardism» sau «begardism» (după o mișcare din regiunile flamande).

De obicei ea se studiază în afară de cadrul acela de istorie universală care singur o poate face înțeleasă. Ca să se ajungă la Ioan Hus se urmăresc toți predicatorii, mai mult sau mai puțin revoluționari și populari, cari se întâmpină în Boemia de pe la jumătatea veacului al XIV-lea. Se vorbește astfel, pe rând, de Conrad Waldhausen, German, propovăduind latinește despre abuzurile clerului, bogat și autoritar, unui auditoriu de burghezi din Praga, de un Milici de Kremsier, Ceh, întrebuintând limba vulgară pentru a trezi simțiri și speranțe nouă în inima mulțimilor îngrămădite în jurul acestui «fiu și icoană a lui Isus Hris-

tos» (*filius et imago domini Ihesu Cristi*), de la care nimeni nu ieșea fără mîngîiere (*nullusque non consolatus ab eo recedebat*). Apoi se arată activitatea lui Matthias de Janow, care pune mai presus de orice tradiție bisericească Biblia, «prietenă și logodnică, ba chiar mamă» (*amicam et sponsam, imo matrem*), de care nu s'a despărțit niciodată, restul fiind «închipuiri», a acestui Matthias de Janow, care, cel d'întâiu, în nevoia necentenitei comuniuni cu Dumnezeu, fără amestecul vre unei mijlociri, cerea să se îngăduie simplului mirean împărtașenia cât de deasă, chiar zilnică (*manducatio quotidiana vel crebra*), și anume supt amândouă «speciile», cu pâinea ca și cu vinul, și-și râdea de idolatria cultului moaștelor. Mai înșirând vre-o două nume, se ajunge astfel la Hus însuși, cărturar, produs al Universității, duhovnic al reginei Sofia, a lui Venceslas, și la tovarășul lui de mucenicie, Ieronim de Praga. Se înfățișează progresul doctrinei sau mai curând, — căci aceasta are importanță, — formarea caracterului de fier al «magistrului» Ioan, de când, în 1403, refuza să se unească și el la osânda propozițiilor «eresiarhului» englez Wiclef, până ce, după conflictul pentru «glasuri», pentru voturi, la Universitate, cu Cehii, Germanii părăsiră, în 1409, fundațiunea lui Carol al IV-lea. E urmărit până la exil, la excomunicare, la presintarea, cu salv-conduct, înaintea unui Conciliu de «pace bisericească», a cărui sentință a trimes la rug pe rătăcitul care, în loc să renege, se învierșuna să explice (1415). Câteva luni mai târziu, aceiași soartă, — și tot pentru că el o voise, — era s'oc albă Ieronim de Praga. Celui d'întâiu i se interzisese a privi în clipa morții răsăritul, unde se iviau prin fapta lui zorii națiunii din care făcea parte, iar cel de al doilea ceru ca focul să i se aprindă în față.

Cum s'a putut ajunge însă de la discuții teologice asupra cuminecării într'o singură «specie» sau în două, «utraviste» deci, la o mare mișcare populară și națională, care a trecut și granițele până departe, având neașteptate urmări, aceasta nu se lămurește decât în legătură cu alte mișcări, de aiurea?

Carol al IV-lea, regele de simpatii franceze ca și ale tatălui său, crează o Universitate care nu era îndreptată, ca aceia din Viena, a Habsburgilor, după un model german, cel mai apropiat fiind înalta școală din Leipzig, ci după marea și vechea fundație din Paris a regilor Franciei. Legăturile între «studiul» din Praga și cel după care se îndreptase Impăratul au rămas totdeauna foarte strânse. Cehul Adalbert Ranco de Ericino, a fost doar rector al Universității parisiene (1355). Matthias de Janow, ca și arhiepiscopul viitor din Praga, Ioan de Jenstein, își făcuseră învățătura acolo. Și, de oare ce între Franța și Anglia exista încă vechea comunitate culturală a evului mediu, câte unul, ca Ieronim de Praga, mergea și la Oxford, ai cărui profesori erau priviți ca având dreptul, ca și cei din Paris, de a li se întrebuița «caietele» la înalta școală din Boemia. Căsătoria regelui engles cu principesa boemă Ana, care a îndemnat pe poetul Chaucer să cânte și această depărtată lume răsăriteană, făcea și mai strânse asemenea relații.

În Paris însă, a doua jumătate a veacului al XIV-lea e absolut revoluționară față de acea Biserică romană care se înjosise prin strămutarea la Avignon, de unde se vedeau mai bine intrigile și scandalurile, prin refuzul de a rămânea la Roma, unde o dusesse, la sfârșitul păstoriei sale, Urban al V-lea și, în sfârșit, prin despărțirea ei în două, — un Papă «frances» și un Papă «italian» —, ceva mai târziu, când se deschide rușincașă eră a mării shisme din Apus. Clerici de o mare valoare și autoritate, ieșiți din Universitatea franceză, un Gerson, un Pierre d'Ailly, mireni ca Phillipe de Mézières, cancelariul Ciprului și ermitul de la Celestini, ridică glasul împotriva abuzurilor, a luxului, a simoniei, a desordinilor. continue din partea Ordinilor cerșitoare, miliție a Papei, și reclamă tot odată unificarea Bisericii sfâșiate și purificarea ei printr'un sinod ecumenic, printr'un «Conciliu general». Și mireni ar fi luat parte la această adunare, și, în același timp, prin «Imitația lui Isus

Hristos», care se pare a fi datorită lui Toma de Kempis, se îngăduia acestora o împărtășire directă, spontană, în afară de Biserică, fără formele cultului și mijlocirea clerului, cu divinitatea, în persoana umanisată a Mântuitorului. Și acest curent cuprinsese și cercurile cugetătoare din Anglia, unde Ioan Wiclef e și el un partisan, ca și Francesii contemporani, ca și «frățiilor», *fraticelli*, ai blândului Sfânt Francisc de Assisi, ai vechii pastorale creștine, de sărăcie și umilință, în afară de punctele de doctrină pentru care în Boemia s'a vărsat atâta sânge.

Iată, prin urmare, originea, originea *complectă* a mișcării husite, care face parte deci și ea din complexul de înrâuriri franceze ale veacului al XIV-lea. Și putem adăugi că Franța lui Ioan-cel-Bun și a lui Carol al V-lea cunoscuse și mișcărilor țărănești ale *jacqueriei* și tulburările de crașe care dădură Parisul un timp în mâna lui Étienne Marcel, iar, mai departe în cursul războiului de o sută de ani, în puterea, capabilă de orice violență, a măcelarului Caboche. Toate fenomene care se vor repeta în Boemia, după supliciuil lui Hus, când masele populare se ridicară cerând dreptate și ispășire.

Mișcarea, dușmană a beneficiilor eclesiastice, a bisericilor luxoase, pe care caută a le înlocui prin fanatice adunări supt cerul liber, în care predică oricine, — unii permiteau aceasta și femeilor —, are însă un vădit caracter național. O simt aceasta membrii germani ai Universității din Praga, cari pleacă în corpore la 1409, o simt minerii saxoni de la Kuttenberg sau Kutna-Hora, o simt și Husiții, cari atribue aprinsa dușmănie a acestora deosebirii și limbă (*ex nudo linguagii nostri odio*), o simt deci aceia cari văd în «Nemți și Unguri» «cei mai cruzi dușmani ai nației noastre». Și, la capătul acestor tulburări, va fi, cum vom vedea, regalitatea națională, singura regalitate modernă ieșită din sânul unui popor revoltat.

Acestălalt caracter, care e de la o vreme cel esențial, vine, nu numai din politica, «boemă», a lui Carol al IV-lea, care a definit oarecum țara prin administrația sa și creațiunile organizării sale, dar și din restituirea de dânsul a creștinismului de liturghie slavă. Dispărut prin persecuție încă din 907, cu toată strălucirea de până atunci a mării mănăstiri Sazava, el reappare altfel, cu călugări anume aduși din Dalmația, Croația, Bosnia, aducând și întrebuițarea vechilor slove glagolitice, în 1347, la mănăstirea regală din Emaus. Dar aceasta însemna Scriptura în limba poporului, — și în adevăr găsim traduceri cehe, încă din acest veac al XIV-lea, pe care Hus, care e și creatorul unei ortografii mai simple și consecvente, le va revedea numai, — și tot odată cuminecătura, după obiceiul bizantin, supt amândouă speciile. Și să mai amintim că e vremea când, după Cronica latină a lui Cosma († 1125) și a continuatorilor lui, apare aceia, cehă, a lui «Dalimil» (c. 1300), versiunea cehă a istoriei oficiale comandată de Carol al IV-lea lui Pribik Pulkava și când, apoi, romanele cavalerești ale Apusului, cu Alexandria în frunte, operele populare de satiră și de învățătură, descrierile de călătorii, ca a celebrului Maundeville, legendele și fabulele trec, fie și printr'un canal german, în literatura națională boemă. E explicabil astfel cum încă un Toma de Stitny, ucenic al lui Milici, va scrie (c. 1300) tratate de morală și teologie, — de și era un mirean, — în limba cehă, deschizând astfel drumul pentru opera de polemică în limba vulgară a lui Hus el însuși. În Psalmii versificați pe cari-i vor cânta Husiții poezia lirică-și va găsi apoi începuturile.

La schimbări așa de mari, acasă și în vecini, nu s'ar fi ajuns însă fără caracterul deosebit al împrejurărilor politice. Conruptă și intolerantă, — intolerantă tocmai pentru că era corruptă —, Biserica oferia prilej de critică și, prin pornirile ei prigonoitoare, ea atâta rezistență. Hus și Ieronim de Praga, asupra cărora se aruncaseră, temându-se de o catastrofă revolu-

ționară, și șefii mișcării de reformă francesă, au fost jertfiți acestei nesiguranțe de viitor a organizației eclesiastice. Excomunicările și interdicturile se repetau așa de des tocmai fiindcă nu-și aveau efectul dorit. Și, pe de altă parte, în luptele lui Venceslas, care e și regele Romanilor, cu anume dintre Papii epocii sale, partizani ai unui contra-Impărat, trebuie să se caute, cât și în firea acestui capricios, incapabil de o cărmuire consecventă, motivele unei atitudini șovăitoare care dădu lui Hus cât sprijin trebuia ca să-l îndemne la luptă și să-l ducă la ruptura ireparabilă, dacă nu și ca să-l apere de consecințele declarațiilor sale.

Abia se stânseseră flăcările rugului din Constanța, și Boemia întreagă se aprindea de scânteia ce sărise de aclo. Moartea lui Venceslas, succesiunea lui Sigismund, reținut aiurea, de interesele lui ungurești la Dunăre și în Carpați, de interesele lui imperiale în Italia și în Apus, înteziră focul. Ambițiosul și ușuratecul principe crezuse că osânda ereticului, pe care el mai mult decât păcătosul Papă Ioan al XXIII-lea, și chiar cardinalii porniți contra lui, îl mânase la moarte, ajunge ca să mântuie cu tulburările din Boemia, și, când le văzu și mai vehemente, el își puse speranțele pe cruciații din toată lumea catolică. veniți ca să răsbune Biserica romană și s'o restabilească în drepturile ei, așa de brutal încălcate. Dar expedițiile de răsplătire din 1420, din 1422, din 1429 și 1431 nu aduseră decât o serie de înfrângeri strașnice: la Praga chiar, la Deutsch-Brod, la Aussig ș. a. Talentul practic al lui Nicolae de Filsna, zis și Nicolae de Hus, și al lui Ioan Ziska, rămas, de și orb, în fruntea oștirilor reformei, pâna la moartea sa, în 1424, mai ales al celui din urmă, descoperiră, supt impulsul nevoii, un nou fel de luptă, potrivit pentru țărani cu coase, cari aveau să reziste maselor de cavalerie feudală ori mulțimilor neexperimentate, ușoare de împrăștiat, ale pelerinilor înarmați contra eresiei. În curând taberele lor, — numite așa după noul oraș Tabor,

pe care-l clădiseră lângă Austi, în amintirea muntelui biblic —, ajunseră temute în toată lumea, și, după o perioadă de fericită defensivă, care numără rare ori numai un insucces, bandele boeme, acuma disciplinate și experiente, năvălesc în Austria, în Turingia, în Saxonia, în Franconia chiar, fără să li poată sta cineva împotrivă.

La început, regalitatea lui Sigismund nu fusese atacată de nemulțamiți, cari n'aveau nimic cu tronul însuși. Atitudinea lui îl făcu în scurtă vreme să piardă întreaga situație. De și se putu încorona în castelul din Praga, el ajunse a nu mai dispune de Capitala sa, unde răscoalele, luptele interne se urmau neconținut, dând o privesc de sălbatecă și sângeroasă anarhie; nu odată trupele sale și ale ajutătorilor săi fugiră îngrozite înaintea rebelilor. De la o vreme se iviră concurenți la o stăpânire pe care el se vedea bine că nu o mai poate reține: Vitold al Lituaniei, vărul lui Vladislav Jagiello, umblă câțva timp după această coroană, care fusese oferită regelui însuși al Poloniei, prea prudent ca s'o accepte. Principele lituan Sigismund, fiul lui Korybut, fu primit în Praga, de unde-l izgoniră apoi.

Intru cât era o rânduială în această lume tulburată, care ajunse până la excesele Adamiților, cari recomandau urmarea fără sfială a naturii și vedeau în Hristos el însuși doar un «frate» căzut în greșală, ea stătea numai în obște și în «bătrânii», în «căpitanii» ei, în profeți ca preotul Ioan, care domni ca rege în Praga și binecuvântă murind pe ucigașii din tagma lui, în predicatori, ca puternicul Ioan de Rokycana. Odată găsim o comisiune de guvern, în care sânt representați de o potrivă nobilii, orașului Praga, «taborul», cavalerii și orașele. Universitatea tăcuse de mult; arhiepiscopul Conrad, spre scandalul catolicilor, se unise cu poporul său; cea mai mare parte din baroni erau eretici.

În sfârșit, după ce se încheiaseră cu părinții Conciliului de la Basel așa-numitele *Compactate*, care opriră alte cruciate, elementele care țineau la o oarecare ordine biruiră pe radicali și excesivi în lupta dela Lipany (1434). După ce acum Sigismund murise, urmașul lui, care era, ca și dânsul, rege al Ungariei și rege al Romanilor, Albert de Austria, întâmpină totuși aceleași greutăți; și asupra lui apăsa ura luptelor îndelungate pornite pătimaș de o intolerantă regalitate străină. Î se ceru să se ție de armistițiul pe care înaintașul lui îl încheiase la 1436 și să primească solemn «compactatele»; desfăcându-se de autoritatea reală, el putu să fie astfel primit și încoronat, pe când ireductibilii oferiră coroana lui Casimir, fratele și viitorul urmaș al regelui Poloniei.

Moartea înaintea de vreme a lui Albert, lipsa pentru moment a unui moștenitor, care se născu numai peste câteva luni, — acel rege Ladislau Postumul, — dădu prilej altor discuții și uneltiri de partid. Pe lângă regele polon el însuși, principii de Brandenburg și de Bavaria râvniră la o situație totuși așa de puțin promițătoare. Între aceia către cari se adresau doriții de lucruri nouă fu și Frederic de Austria, noul rege al Romanilor, care avu francheța să recunoască insuficiența sa pentru lupta ce s'ar fi cerut ca să se impuie și să se menție, mărgenindu-se a ținea la dânsul pe copilul orfan, din care voia să facă un simplu instrument al politicei sale. Îl rețineau acasă necontenitele hărțuiei cu ceilalți principii din Casa de Austria, pe cari căuta să-i înlocuiască.

Astfel ajunse Boemia la *regele național*. Influential nobil Gheorghe de Podiebrad, «eretic» și el, dar de purtări foarte moderate, ajunse la 1448 stăpân în Praga, unde se așezaseră administratori străini în numele regelui Ladislau (în Boemia: Vladislav). Recunoscut de Împăratul Frederic ca domn de fapt în țara lui, el fu ales la 1452 ca administrator al regatului, cu un Sfat de unsprezece în jurul lui. Bandele taboriților, neavând

libertatea de odinioară, ieșiră din țară, și în curând șefii lor, vestiții «căpitani» ai războiului civil, ca Ioan Giskra, jucară roluri militare însemnate, cu mai mult folos, pe alte câmpuri de luptă. Podiebrad rămase guvernator în numele unui rege slab, care nu doria prea mult ceasul când ar putea să-și vadă supușii boemi.

La dispariția, în 1457, a lui Ladislau se iviră candidați pentru tronul lui Ottocar. Surorile lui erau măritate cu ducele Wilhelm de Saxonia și cu noul rege polon Casimir. Dar mulțimea ceru tumultuos să se aleagă un rege din mijlocul poporului însuși. Chiar nobilii catolici, față de această energetică manifestare, n'aură încotro și-și dădură adesiunea. Astfel ajunse Gheorghe rege al Boemiei, la începutul anului 1458, și el putu să-și supuie Moravia, care, dintru întâiu, nu voise să-l recunoască.

Toată domnia lui fu ocupată, de fapt, cu o singură sarcină: să încheie era luptelor religioase, ajungând astfel la unitatea și stabilitatea regatului său. De atâtea ori oferî Papei, care era acum Piu al II-lea, fostul legat în aceste părți, Enea-Silviu dei Piccolomini, o împăcare, dar de atâtea ori i se ceru să renunțe la «compactate», să se întoarcă pe deplin la supunerea în cele bisericesti față de Biserica romană, să contribuie astfel la desrădăcinarea eresiei, acum obosite și gata să se disolve. El își dădea seama însă de ajuns că în menținerea rezultatului ultim al luptelor husitismului stă, și rostul lui pe acest tron fără altă legitimare, și viitorul însuși al poporului care scăpase astfel de supt primejdioase influențe străine. El negociè deci din nou, cu un deosebit talent de a evita iremediabila ruptură. Odată, după sfatul unui aventurier din Sudul Franciei, Antoniu Marini, mare inventator în zilele sale și tot așa de mare făcător de planuri, el se adresă și regelui Franciei Ludovic al XI-lea, propunându-i o colaborare de cruciată care

ar fi adus de la sine reconcilierea cu Scaunul pontifical. În 1465 totuși regele era, pentru diplomația romană, numai ereticul, rebelul «Girzek», care trebuia nimicit, ca urmare a excomunicării aruncate împotriva lui. Și pentru această operă de nimicire fu ales *cellalt rege național* din acest Răsărit «austriac», Matiaș Corvinul.

Mișcarea husită pătrunsese în toate provinciile vecine. În părțile germane, ce e drept, ca nu întâmpinase nicio bună primire, de și în anume din crașele din preajmă, ca la Regensburg, se luară aspre măsuri contra propagatorilor de eresie. Ieronim de Praga însuși mersese în Ungaria, în Rusia, în Polonia, sămănând pretutindeni grăuntele Bisericii apostolice, cu Scriptura Sfântă în limba lor. Când Rutenii fură îndemnați să ajute la lupta contra husitismului, ei refuzară, ca unii ce erau cucerți de această propagandă. Hus însuși scrisese regelui Iagiello, și un ucenic al lui predicase la Agram. Cuvântul cel nou ajunsese în părțile de sus ale Ungariei și el răsbatu până în Maramurăș, până în părțile vecine ale Ardealului, până în regiunile apusene ale acelei Moldove care atunci cuprindea și Bucovina. De pe urma acestei propovedanii aprinse a «fraților» se făcu astfel cea dintâiu traducere a Bibliei în limba noastră, din care bucăți se păstrează în «Codicelul Voronețean», în «Psaltirea de la Șcheia» și, în alte copii, și în deosebite manuscripte ulterioare.

Până atunci Ungurii n'aveau o literatură națională, rămânând astfel nespuse inferiori Boemilor, cari locuiau singuri, afară de o infiltrație germană, pe un teritoriu național care, în timpurile creștine, nu cunoscuse alți locuitori. Pe lângă câteva Vieți de sfinți și de regi sfințiți, ca Gerard, Ștefan I-ii, Ladislau, o cronică în aceeași limbă latină fusese alcătuită, din cântecele populare *tălmăcite* istoric și din amintiri contemporane, de notariul «anonim» al regelui Bela, la începutul veacului al XIII-lea. Un Simon de Keza, apoi autorii Cronicilor din

veacul al XIV-lea, — cum e *Chronicon pictum*, numit așa după miniaturile ce cuprinde, — au continuat să întrebuințeze limba învățaților. În limba poporului dominant se scria numai câte o predică, precum e aceea la o înmormântare, care ni s'a păstrat.

Trebuie ca mișcarea husită, care dădu și Poloniilor, a căror limbă de Curte a fost mult timp limba cehă și cari au reținut «bohemisme» în stilul documentelor lor, un început de literatură vulgară, pentru ca Scriptura să fie prefăcută în ungurește. Și aceasta nu s'a putut face între hotarele chiar ale Ungariei, unde, supt ocrotirea regelui Sigismund, lucrau de zor agenții de prigonire ai papalității, călugării minoriți, ci dincolo de munți, în Moldova noastră. Pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, care a știut să se folosească în politica lui de Husiți, această operă se îndeplinește de doi pribegi la Trotuș, în mijlocul unei populații din care nu lipsiau Ungurii. Și acești exilați pentru credință din patria lor se vor întinde de-a curmezișul Moldovei, — de și orașul Huși, numit după «moșul» întemeietor Husul, n'are, firește, nimic husit în criginile sale, — până la vărsarea Nistrului, unde Ciubărciul, azi desființat, a fost până târziu un cuib al lor. În veacul al XVI-lea acești eretici erau să deie aderenți noi propagandei luterane.

Dar influența husită nu se putea opri la literatură și la viața religioasă. Ea răscolia nemulțămiri sociale. Ele erau mai puțin ascuțite în Boemia însăși, unde țărani, dacă-și plăteau dijma, își făceau lucrul și-și aduceau darul, poclonul, nu erau supărați de nimeni. În Ungaria se așternuse însă, asupra unei vechi libertăți țărănești, feudalismul răspicat al Angevinilor și mai ales politica, de îndreptare socială germanică, a celor treizeci de ani de domnie a lui Sigismund. Sarcinile se făceau grele, și le suportau cu aceiași nerăbdare națiunile celelalte ca și Ungurii înșii. Dar, pe când în Ungaria propriu-zisă lipsi energia unei mișcări de izbăvire, aceasta se porni în Ardeal,

Impăratul aflându-se încă în viață. Români, cel mai vioiu element în tot acest timp, se unesc cu frații lor de suferință unguri, și, cerând mărgenirea, stabilirea definitivă a sarcinilor iobăgimei, se retrag în masă pe muntele Bobâlna.

Ceia ce se petrece atunci are un netăgăduit caracter de husitism. Aceleași pretenții pe care le găsim în Boemia, dar și aceiași organizare, în «obște», cu «căpitani» și «stegarii» ei. Nobilii, Sașii cedară la început și încheiară, după datina boemă, un «pact». Și apoi, când șefii răscoalei se întoarseră pe acasă, ei știură să-și răzbune cumplit asupra lor.

Dar viața populară, — care nu mai era să deie o revoltă socială decât la începutul veacului următor, a Secuului Gheorghe Doja și a Sârbului «Țarul Ivan», comandând și ei cete de șerbi români, — era scormonită prin această ridicare în arme. Clasa cea mai numeroasă ajunsese a-și da sama de importanța și de puterea ei. Adăugându-se și neconținută luptă cu Turcii la trecăturile ardelen, care cerea privigherea neobosită a populației de baștină, ea ajunge să aibă acum rolul militar pe care-l avuseră odată baronii arpadieni, Cumanii regelui sau «vitejii», cavalerii Angevinilor. La Poarta-de-fier a țării păzesc «județele românești» (*sedes olachicales*), și din mijlocul lor se ridică atunci oameni cari pot sta alături cu «căpitani» cehi, având aceiași origine populară ca și dânsii, — de și ei nu răsar din mijlocul nației ungurești înseși.

Cel mai mare dintre ei, un tip reprezentativ, e Iancu, fiul lui Voicu din Inidoara, — pentru Slavii din Balcani, pe cari i-a condus de atâtea cri contra Turcilor, «Iancu-Vodă Sibiianul», iar pentru Unguri, în nobilimea cărora intrase prin convertirea la catolicism, Hunyadi János.

Având acea comuniune cu Biserica romană care i-a lipsit regelui boem Gheorghe, el poate lua,—după ce fusese condotier la Milan și ajunsese voevod al Ardealului și conte de Bistrița, span al Secuilor, dispunător în voie al puterilor provinciei în

care se născuse, — sarcina de căpitan de cruciată, începând astfel o luptă contra Turcilor care a fost roștul vieții sale și pe care a lăsat-o ca moștenire fiului, chemat la o și mai mare soartă. Rămas Român în suflet, el face din lupta sa o misiune românească, întrebuintând pentru acest scop și mijloacele Terii-Românești și ale Moldovei, unde schimbă Domnii după plac. Dan al II-lea, Vlad Dracul, Vladislav Dan au fost auxiliarii lui, pe care-i sfărma când se opuneau sarcinii ce li se hotărîse. Biruitor în marea campanie din 1443, învins la Varna, el va relua lupta, care-l va duce la noua neizbândă de la Cosovo, dar și la triumful final al liberării Belgradului de asaltul lui Mohammed al II-lea, triumf căruia-i supraviețui numai câteva săptămâni (1456).

El chemase din Polonia pe regele Vladislav, care trebuia să cadă, în 1444, la Varna, și el îl menținuse. După această catastrofă rămăsese guvernator general al regatului, în același timp și cu aceiași putere ca și Podiebrad în Boemia. Dar era Român în mijlocul unor baroni unguri, cari-și găsiră un șef în contele Ulric de Cilly, fratele reginei Barbara a lui Sigismund. Însă poate tot ar fi ajuns rege dacă moartea lui n'ar fi precedat cu câteva luni pe a lui Ladislav Postumul.

Ladislav, fiul cel mai mare al «Valahului», fuseze tăiat ca rebel, după asasinarea lui Cilly, în ultimele clipe ale vieții regelui. Rămăsese însă un al doilea fiu, Matiaș. Și nimic nu putu împiedeca pe acesta, care atinsese abia patrusprezece ani, de a lua Scaunul de domnie ajuns vacant. Nimic, nici calitatea lui de Român, pe care o scădea prea puțin în ochii rivalilor sângele unguresc al mamei sale, Elisabeta Szilágyi.

Matiaș, fiul lui «Iancu-Vodă Sibiiianul», nu putea fi decât un rege de cruciată. Și în adevăr a luptat cu Turcii în tot cursul vieții sale: în Bosnia, unde a pus un «rege» de creațiunea sa, pe Nicolae Ujláky, în Serbia, la Șabaț, pe care-l cuceri, la

Dunărea noastră chiar, de și a comis greșeala de a lăsa să cadă, în 1462, pe Vlad Țepeș, din care făcu prizonierul său, și de a ataca, în 1467, pentru a fi rușinos-înving, pe Ștefan-cel-Mare. De la 1475 însă până la 1484 el rămâne un adversar hotărît al Sultanului.

O mare figură în Europa contemporană, acest rege harnic și «democrat», iubitor de cultură și de arte, cu toate defectele sale de trufie și inconsecvență, cu atât mai mare decât zgribulitul Habsburg, care, în Stiria și în Austria, adăposturi de pândă, ascundea coroana imperială, de care nu era vrednic!

Din nenorocire pentru dânsul, el înțelese funcțiunea sa «austriacă», de misionar înarmat al Scaunului roman, și față de Gheorghe Boemul, excomunicat de Roma. Dorind el însuși coroana acestuia, îl atacă, în 1468, a doua zi după înfrângerea de la Baia, de și fusese soțul Ecaterinei, fiica «ereticului». Moravia, Silesia, care nu voiseră pe «usurpator», îl primiră pe dânsul cu bucurie. Răspins în cuprinsul chiar al hotarelor boeme, Matiaș revine îndată ca să-și răsbune în chipul cel mai crud. Proclamat, mai d'înainte, rege la Olmütz, e silit însă a căuta, destul de grăbit, drumul spre casă.

Iși va căuta apoi mângâierea năvălind din nou în Moravia, la 1474, în clipa când ajutorul lui era necesar în Moldova și Țara-Românească, unde fu reținut, pe urmă, zece ani. Dar în 1477 și apoi în 1482, în preajma armistițiului cu Sultanul Baiezid al II-lea, se va începe și acea luptă cu Austria care-i îngădui mulțămirea de a intra în Viena (1485), unde-i era dat să-și mântuie, la 1490, zilele, ca stăpânitor. Frederic Impăratul fugise la Nürnberg. Căsătorit a doua oară, cu Beatricea de Neapole, Matiaș putea înoi, aclamat de o Curte întreagă de Italieni, cari-i cântau laudele și-i zugrăveau chipul de Cesar încoronat, speranțele de intervenție și influență, în Italia însăși, ale predecesorului său, Ludovic-cel-Mare.

Dar atacul lui contra Boemiei era să aducă peirea independenței acestui regat, în același timp ca și catastrofa, supt sabia turcească, a Ungariei sale înseși. Ea va da amândouă Corcoanele, așa de puțin meritate, strănepotului aceluși Frederic pe care Matiaș îl gonise înaintea sa și al cărui fiu, cavaler «fără bani» (*pochi danari*, ziceau Italienii) și fără scop. Maximilian, avuse norocul de a lua cu Maria, fiica lui Carol Cutezătorul, moștenirea burgundă și acela de a pregăti prin căsătoria fiului lor, Filip-cel-Frumos, cu Ioana Nebuna, fiica Isabelei și a lui Ferdinand Catolicul, regii spanioli, dominația nepotului de fiu, Carol Quintul.

În adevăr Gheorghe Podiebrad, care avea fii, — și unul din ei, Victorin, așa de viteaz! —, chemă pe Vladislav, fiul regelui polon Casimir, la succesiunea sa (1471). Moartea lui Matiaș, care lăsa numai un neacceptabil fiu din flori, Ioan, născut de o Silesiană, dădu și Ungaria, pe care o râvnise încă de mult Casimir, fratele lui Vladislav, și acuma regele Ioan Albert, aceluiași om leneș și laș, care, firește, nu păstră nimic din cuceririle austriece, fiind bun bucurc că poate învinge concurența la tronul unguresc al lui Maximilian. Ca o umbră trecu el pe tronurile celor două țări negermanice, care, reunite în altă mână, puteau opri în loc pe Turci. Fiul lui, Ludovic al II-lea (1516), apăru abia în Boemia; Ungurii îl părăsiră, cu ambițiosul Voevod ardelean Ioan Zápolya în frunte, în lupta pe care i-o oferii un Sultan care era Soliman-cel-Măreț el însuși. În catastrofa de la Mohács (1526) el se înecă în mlaștinile sângeroase ale câmpului de luptă, și cu dânsul peri unitatea Ungariei înseși.

Habsburgii, ridicăți prin situația lor burgundă și spaniolă și înarmați cu un recent pact de familie, smuls lui Vladislav, erau acolo ca să reclame moștenirea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VI.

HABSBURGII ȘI OFENSIVA TURCEASCĂ.

Printr'o fericită potrivire de împrejurări, — nenorocită însă, în cel mai înalt grad, pentru creștinătatea însăși, — Casei de Habsburg i se deschidea la 1526 moștenirea coroanelor Boemiei și Ungariei.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Acel care pregătise această înălțare și îmbogățire a Casei sale fusese regele cavaler, Impăratul «fără bani», ocrotitorul și tovarășul cântăreților, cel d'întăiu Maximilian. Aceasta nu înseamnă că el ar fi fost, ca vicleanul și pânditorul său tată, un cap politic, de potriva contimporanului său frances, Ludovic al XI-lea, întemeietor de monarhie modernă, sau ca acel rege iberic al cărui nume-l purta noul Suveran ungaro-boem, Ferdinand Catolicul, îndeplinitor, în definitive forme de Stat, al unității naționale spaniole. Dacă a rotunzit posesiunile sale austriece prin adăugirea provinciei lăsate la moarte, în 1500, de contele Lienhart de Görz (Gorizia, Gorița), ceia ce-i dădea, în Pusterthal și aiurea, trecătorile către Italia, așa de mult dorită pentru dânsul, dacă a lichidat în sfârșit situația Casei sale în Svițera veșnic rebelă, acestea sânt numai hasarduri, iar nu acte ale unei politici consecvente. De fapt, marele lui talent a fost numai ea, frumos, viteaz și îndrăzneț, să urmărească moștenitoarele cu zestri teritoriale importante.

Prin Maria de Burgundia el avu astfel ținuturile burgundice propriu-zise și Țările-de-jos și prin căsătoria fiului său dădu familiei puternica basă spaniolă. Când ducele Francisc de Bretania moare, Maximilian se logodește cu Ana, singura moștenitoare a acestuia, care-l primește bucuroasă: a trebuit toată energia părintească a fiicei lui Ludovic al XI-lea, Ana de Beaujeu, pentru ca principesa bretonă să ajungă soția tânărului rege frances Carol al VIII-lea, în numele căruia, ca soră, Ana avea regența, și astfel încă o unire nenaturală de pământuri fără legături între ele a fost împiedecată de a încurea desvoltarea firească a Statelor și a națiunilor. În Ungaria și Boemia silințele lui Maximilian au fost însă fericite, până la capăt.

Pe baza înțelegerii din 1463, pacea de la Pressburg aici-tuise un pact de familie între Habsburgi și Jagellonizi, cari, după un obicei al timpului, își făgăduiau moștenirea reciprocă. Regele Vladislav avea o fiică, Ana, și Maximilian era gata să fie, ori el însuși, ori unul din fiii săi, Carol și Ferdinand, stăpânitorul zestrii acestei moștenitoare. Cum se putea aștepta încă și un principe în descendența lui Vladislav, i se făgădui acestuia, când și dacă se va naște, mâna Mariei, fiica regelui Romanilor. Astfel, chiar de la ivirea sa pe lume, Ludovic, acest principe, a fost bun logodit cu aceia care nu-i aducea decât speranțe ce nu erau să se îndeplinească. În 1515, întărindu-se învoiala din 1507, i se punea în perspectivă chiar o imposibilă alegere ca Împărat, doar s'ar întări și mai mult legăturile între cele două Case. Peste șese ani în sfârșit, îndoita căsătorie a lui Ludovic, care era acum rege, cu Maria și a lui Ferdinand cu Ana se încheie, cu mai multă bucurie a prinților decât a popoarelor despre care se dispunea astfel.

Căci Boemia nu voia un stăpânitor pe care să nu-l fi ales ea, păstrând prin recunoașterea lui solemnă drepturile de liber-

tăte confesională, de îngăduire a utracvismului național, care erau cuprinse în Compactate. Iar Ungaria arătase încă din 1505 că ea nu mai voiește să fie guvernată de străini, pentru scopuri străine. Și nu lipsiau candidați indigeni, pe cari-i răscolise și lipsa până la un timp a unui moștenitor. Era, astfel, acel fiu al regelui Matiaș, un tânăr cavaleresc, care promitea să fie un bun stăpânitor în felul tatălui său, era Ștefan Báthory, vestitul luptător pentru creștinătate împotriva năvălirii turcești, era Ștefan Zápolya, din Zips, de la Trencsin, care fusese loțiitorul lui Matiaș în Austria. Când acesta va dispărea, — cam odată cu ceilalți doi —, aspirațiile lui firești trecură la molăul lui fiu, căruia totuși nu-i lipsia ambiția, Ioan. Și acesta avea un razim pentru pretențiile sale la Coroană, care se manifestară și înainte de 1526, nu numai în prestigiul părintesc ori în acela care reieșia din căsătoria surorii sale, Barbara, cu însuși regele Poloniei, Sigismund I-iu, dar și în calitatea sa de Voevod, timp de doi ani îndelungați, al Ardealului și în serviciile de «salvator» pe care le adusese clasei dominante prin biruința sa, în zile de strașnică anarhie, asupra bandelor țărănești ale lui Gheorghe Doja și ale «Țarului Ivan» Sârbul, ale lui «Ivan cel Negru», între care, în amândouă casurile, erau, cum am spus, și atâția iobagi români.

Era de așteptat, nu numai o alegere, dar și o recunoaștere deplină, o impunere absolută și durabilă a celui care se înfățișa la 1526, încurajat de trupe proaspete pe care știuse, prin zăbavă, să le scape de catastrofa din 1526, ca un fel de candidat național contra Austriacului.

Pentru ca așa ceva să se fi întâmplat, ceia ce ar fi permis Ungariei să împiedece măcar o întindere a Turcilor pe pământul regatului, dacă nu să răzbune rușinoasa înfrângere și să reiea tradiționala operă de cruciată, — Doja însuși se presintase ca un șef de cruciați în stilul lui Ioan de Capistrano, din zilele asedierii Belgradului —, ar fi trebuit ca Ungaria să n'aibă atâtea certe de familie, atâtea îndușmâniri de partide și, pe lângă

aceste motive de neunire, și atâtea antagonisme între provinciile arbitrar unite sub Coroana Sfântului Ștefan.

Căci, de fapt, în Nord erau orașele germane, cu Pressburg, în frunte, cu Kaschau, cu Leutschau, apoi în Vest castelanii de rasă germană și o întregă țărănime, colonisată, de aceeași origine, iar în Sud instinctul slav al Croaților și Slovenilor cerea neconținut o osebire, pe care numai neconținută teamă a năvălirilor turcești, reclamând, pentru a fi înfruntate, toate puterile regatului, o împiedecaseră, în vreme mai nouă. de a se pronunța și afirma.

Deci, pe când în vechea reședință a Albei-Regale, a Belgradului Slavilor panonieni, — Székes-Fehérvár pentru Unguri, iar pentru Germani Stuhlweissenburg, — o dietă de alegere făcea, în Novembre, rege unguresc pe Zápolya, Ferdinand era ales, în Decembre, — dar scrisorile de chemare fuseseră antedatate pentru a se câștiga măcar așa precedența —, de o dietă din Pressburg.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Totul vorbia în favoarea Ungurilor și contra intrusului german, în ciuda actelor de învoială ale acestuia cu un rege care nu avea, de sigur, dreptul să fixeze după plac moștenirea în țara unde el însuși intrase numai prin alegere și de care era străin prin sânge, fără o legătură de căsătorie măcar cu poporul peste care fusese chemat a domni. Zápolya avea o armată gata; Ferdinand trebuia să-și formeze una; cel d'întăiu poseda izvoarele sale de avere, cel de-al doilea trebuia să cerșească subsidii de la Statele «provinciilor ereditare», ducând o viață aproape autonomă; unul se luptase o viață întreagă și câștigase biruințe, celalt n'a stat niciodată în fruntea unei oștiri. În sfârșit regele Ioan avea, nu numai legături multiple și puternice în Polonia, dar era de mult timp și în raporturi cu Domnii români, dintre cari al Moldovei, o mare personalitate, Petru Rareș, era gata să-l ajute, —cum a și făcut-o în lupta biruitoare de la Feldioara, în 1529, a Vornicului Grozav cu Sașii ferdinandiști —, în schimb

pentru păstrarea feodelor ardeleno ale lui Ștefan-cel-Mare și pentru drepturi feudale la Bistrița. Ca ultim și decisiv element de sprijin, Sultanul Soliman-cel-Măreț primise cu bucurie ofertele și rugămintele acestui «fiu al său», «Voevodul Ianoș», și el veni însuși pentru a-l instala în Buda, după care cetele otomane merseră să desfidă pe Ferdinand ca și pe «Craiu din Beciu», Carol Quintul, în Capitala lor austriacă, acest «Beciu», Viena. Peste doi ani, Sultanul pătrundea în posesiunile austriece chiar, până la Güns.

Și totuși Zápolya nu ajunsese la capăt. Față de Moldovean ca și față de Impăratul turcesc al acestuia, Ferdinand întrebuintă aceleași mijloace, —cel d'întăiu Habsburg care s'a umilit la Poarta păgânului, contra căruia tocmai era chemat să îndeplinească, după tradiție și după așteptările creștinătății întregi, opera de cruciată. Un moment, se păru că Sultanul vrea să ieie totul pentru dânsul, trimețând, pe la noi, în Ardeal pe bastardul de doge venețian Ludovic Gritti, care peri prin răscoala Ungurilor din provincie, umiliți și amenințați de dânsul. Astfel, după un șir de lupte haotice, care aduseră de mai multe ori dincolo de munți oști moldovenesti și muntene, silind pe nobilii maghiari înșiși a recunoaște că Petru-Vodă e primit bucuros de cei de un sânge și de un graiu cu dânsul, se ajunsese la tratatul din 1538, care păstra lui Zápolya, cu titlul de rege, Ardealul și comitatele exterioare până la Tisa, dar asigura rivalului întreaga moștenire, dacă ea n'ar reveni unui urmaș al Craiului Ioan.

Când acesta muri, tânăr încă, lăsând pe soția sa Isabela, fiica regelui polon și a Bonei Sforza din Milan, în așteptarea unui copil, problema succesiunii ungurești se puse din nou, și încă odată ea deschise poarta intervenției turcești, care-și urmări foleasele proprii. Din nou apăru Sultanul, Impărat al Răsăritului, continuator al tradiției bizantine față de cursul Dunării și față de această Panonie. I se aduse în lagărul de

lângă Buda, de unde gonise slaba garnisonă a lui Ferdinand. pruncul asupra căruia trecuseră drepturile regelui vasal, și în Ioan Sigismund Soliman salută, luându-l în brațe «părintește», pe «Craiu Ștefan» al acestei Ungarii supuse puterii sale prin dreptul cuceririi. Dar, în loc să-l așeze și pe acest copil în Scaunul de unde domnise tatăl său, el îl trimise în Ardeal, iar vechea cetate a lui Matiaș Corvinul ajunse reședința Pașei-beglerbeg pentru provincia ungurească (1540).

În Ardeal, luptele urmară, între Ferdinandisti, cari-și aflau sprijinul în personalități ungurești neastâmpărate, ca și în obștea Sașilor, și între Isabela ori, mai bine, între epitropii fiului ei, Sârbul Petrovici și Croatul Gheorghe Utieșenovici, ajuns episcop, cardinal, tesaurariu al Regatului, după ce începuse ca un simplu «frate» călugăr. Ele dădură prilej unei nouă intervenții turcești, conduse de un comandant persan, Ulama; din această a treia năvălire rezultă, la 1551—2, pašalâcul de Timișoara, stăpânirea turcească directă în Banat și pe malurile Tisei. Castaldo, generalul împărațesc al lui Ferdinand, putu să înlăture printr'un omor, dibaciu pus la cale, pe Utieșenovici, veșnicul uneltitor, care-și zicea și Martinuzzi, dar nu să-și salveze de cotropire aceste locuri de bogată roadă, de mari amintiri istorice ale cruciatei lui Ștefan Báthory și unui Pavel Chinezul.

După ce fusese readusă de Domnii noștri, din ordin turcesc, în Ardealul curățit de Imperiali, Isabela își mântuia zilele în castelul ei de la Gilău, lângă Cluj, în 1559. Trebui câtăva vreme încă până la consolidarea tronului de aspirații «regale», — Craiu îi ziceau supușii, — al lui Ioan-Sigismund: acesta vegetă peste zece ani în Scaunul său de stăpânire ardeleană, rămânând credinciosul vasal al Sultanului, de și ajunse și la o înțelegere cu Ferdinand, care-i recunoștea, cu tot pactul de familie anterior, drepturile la stăpânire. Iar, în acest timp, Soliman urmări îndărătnic gândul său de a preface Ungaria austriacă în

pământ turcesc. Moartea-l prinse supt zidurile Sighetului, eroic apărat de Zriny, și numai faptul că fiul lui, Selim, a fost un trândav mâncău și bețiv, menit să piară de pe urma esceselor sale, a făcut cu puțință încheierea armistițiului de la 1568.

Acest armistițiu, care îngăduia pe Turci în Buda și pe vasalii lor în Ardeal, care făgăduia tribut și mai departe pentru partea din Ungaria deținută de Ferdinand, nu era însă decât cea mai rușinoasă abdicare a rolului de cruciată, care singur putea să îndreptățească și să consacre prezența Habsburgilor la Dunărea mijlocie.

Incapabili de a apăra și de a întinde catolicismul la această graniță orientală, ei se dovediseră șovăitori în a-l apăra chiar între marginile posesiunilor lor, vechi și nouă. În Boemia, utracvismul deschidea drum liber noului lutheranism, pe care creatorul său îl punea, într'o scrisoare către Electorul de Saxonia, în legătură cu husitismul și pe care Cehii ei înșii îl înțelegeau ca un utracvism nou pentru altă nație, a Germanilor. Cu cât se stângea vechea înfățișare a Reformei, rămasă de la un timp apanagiul harnicilor Frați Boemi ai lui Lukas, răspânditorul Bibliei naționale, cu atâta progresa această variantă contemporană a vechii mișcări. Ferdinand trebui s'o recunoască în acest regat al său, după ce fratele său, strălucitorul Carol Quintul, nu putuse, prin atâtea lupte, s'o desrădăcineze din Imperiul însuși, unde ea se susținea și prin interesul teritorial și politic al principilor secularisatori. Dacă pentru moment nu se vedea o primejdie, — totuși la 1547 o răscoală cerea, alături cu adevărata suveranitate a dietei, și recunoașterea solemnă a utracvismului —, mari evenimente de viitor se pregăteau prin această dualitate religioasă, recunoscută și de noul domn al țării.

În Ungaria, întinsul comerț al Sașilor, mijlocitor între Apus și Răsărit, ca și drumul tinerilor la Universitățile ger-

mane, pline cu toatele de spiritul Reformei, trebuia să introducă între orășenii de limbă germană lutheranismul. Honterus, din Brașov, făcu dintr'însul însăși esența morală a vieții conșângenilor săi și cea mai intimă legătură a lor cu poporul cel mare căruia-i aparțineau. Pentru a evita o confundare, fie și numai în această privință, nobilii unguri, supuși unei dinastii care aproape jumătate de veac s'a sprijinit pe Franța, se convertiră la calvinism, și acesta ajunse astfel și un semn de deosebire între Ardeleni și conaționali lor din Ungaria propriuzisă. În Ardeal s'au dat astfel Bibliile calvine, în limba vulgară, a lui Heltai, născut între Sași, și a lui Gașpar Károlyi. Ajutată și de Ioan-Sigismund, eresia unitară, ariană, a lui Francisc-David putu să se aciuze și ea în această provincie. Dar toată această frământare nu era să rămâie fără influență și asupra Ungariei Superioare, unde toate silințele Habsburgilor nu fură în stare să împiedece, odată cu această răspândire a scrisului și spiritului calvin, și acel spirit de naționalism și de libertate pe care-l înțeția oarecum doctrina revoluționară însăși.

În «provinciile ereditare» chiar, Reforma pătrunde, în cele de limbă germană, ca și în provinciile slave de la Sud, pentru care Primus Truber va tipări cărțile sale sfinte în limba poporului, — mijloace și de agitație națională, fără ca el s'o fi vrut, — la Tübingen.

În aceste provincii, de altfel, domniă o iubire de separatism, o tendință spre autonomie, o răspingere instinctivă contra pornirilor de afirmare a puterii centrale, aplecată, ca pretutindeni, spre absolutism, care făcea ca Habsburgii să nu poată trage nici pe departe folosul ce erau în drept să-l aștepte de la dânsese.

Prin părăsirea drepturilor lui Carol Quintul asupra părții sale din moștenirea lui Maximilian I-iu, — Austria-de-sus, Ti-

rolul, Görz, Trieste, Friulul, — Ferdinand, care ajunsese și el, la 1531 încă, rege al Romanilor și moștenitor designat la Imperiu, avea singur stăpânirea asupra acestui patrimoniu unde nu-l chemase nicio alegere. Dar, în afară de răscoale țărănești, în legătură cu cele din Germania, — le vom întâlni și la sfârșitul acestui veac —, el întâmpină rezistență la orice încercare de a întrebuința puterile acestor teritorii. Viena izbucnește în răscoală hotărîtă, și capete trebuiră să cadă pentru ca liniștea, dar nu și mulțămirea, să fie restabilită. Tirolul ceruse încă din 1525 o situație cu totul specială, cu judecători aleși, cu secularizarea tuturor averilor mănăstirești, și izbutise a smulge așa-numitele «articole de la Meran». După experiența pe care o făcu și fiul, urmașul lui Ferdinand, Maximilian al II-lea, cu acești cerbicoși supuși, cari veniseră la Habsburgi *fiecare cu datinile lor*, de care nu suferiau să se atingă nimeni, se ajunsese iarăși la creațiunea unor apanagii, care satisfăceau asemenea tendinți, centrifugale. Și, astfel, Ferdinand, unul din fiii acestuilalt Impărat, domni, foarte popular între ai săi, în Tirol, alt frate, în Stiria, ca și în Ținuturile slave, vecine, ale Carintiei și Carniciei, pe când Albert avea mai mult în samă Viena însăși.

Acest Maximilian, prea puțin ocupat în Imperiul însuși, rămase mai mult străin de toate posesiunile sale. După încercări, pe care le făcuse întâiul Maximilian însuși, de a crea forma unitară a unui «Hofrath», *Sfat de Curte*, a unui organ fiscal central, «Hofkammer», mai presus de State și de Guvernele provinciale, «Regierungen», după câteva convocări zădărnice și ale Ungurilor și Boemilor la «diete generale», singur marele «Sfat de Războiu», *Hofkriegsrath*, în care Impăratul numia pe cine voia, administrator, cleric sau general, indigen sau străin, mai formă, afară de persoana însăși a Suveranului, legătura între aceste țări așa de deosebite în principiul ca și în așezămintele lor.

La vre-o misiune catolică înlăuntru, la vre-o misiune creștină în afară nici nu se gândia urmașul lui Ferdinand tribu-

tariul Sultanului. Luteranismul putu să înainteze cu atât mai mult, cu cât Cesarul însuși, crescut de un preceptor reformat, ură doctrina catolică, recunoștea adevărul predicăției contrare și, legat cu inima de utracvism, nu voia, până la moartea lui chiar, să se cuminece supt o singură specie, de și, de dragul Coroanei imperiale, făcuse anumite declarații și se silia să observe anumite reserve.

Ungaria națională a Ardealului se putu desvolta deci în voie supt dânsul (1564—76). Puțin înainte de moartea lui se produse, fără ca el să se amestece, crisa dinastică a dispariției dinastiei zăpolyene. Un Român era să ieie atunci moștenirea Ardealului, cum, cu o sută de ani în urmă, un Român avuse moștenirea Ungariei însăși. Gașpar Becheș (Bekes), din părțile Banatului, pline de asemenea mici nobili «valahi», trecuți în cea mai mare parte la calvinism, era un om bogat și influent, al cărui talent și a cărui energie îi câștigaseră o situație în adevăr preponderantă. El luptă cu armele în mână pentru acest tron «regal», și puțin a lipsit să nu biruiască. Ni putem închipui ce efect ar fi avut pentru neamul nostru din acele părți această instalare a lui pe o vreme când, de la vechile mănăstioare de lemn, prin fundațiunile mănăstirești, din Vad, din Galați, din Prislop, din Geoagiu, ale lui Ștefan-cel-Mare și ale Domnilor munteni, se ajunsese la episcopii statornicite, la o Mitropolie, fie și de aderență calvină, în Capitala însăși a provinciei, și când, supt înrâurirea frământărilor religioase, se desvolta o literatură, a Scripturii și a comentariilor ei, care nu e inferioară literaturii ungurești contimporane.

Dar Ștefan Báthory învinse, întemeind o dinastie cu adânci rădăcini în trecut pe care o continuă fratele lui, crescut în Franța, Cristofor, și fiul acestuia, Sigismund, elev al Iesuiților. Despărțiți de Ungaria austriacă prin pașalâcurile de isolare ale Turcilor, care țineau în frâu pe Ungurii de o atârnare și pe Ungurii de atârnarea cealaltă, *acești Báthorești, cu cât*

*pământ aveau și cu sprijinul însuși al suzeranilor păgâni, izbuc-
tiră a face ceea ce Habsburgii nu erau în stare să întreprindă.* Vasalul turcesc din Ardeal căpătă acea Coroană a Poloniei pe care n'o putuseră căpăta, nici la stingerea Iagelonizilor, nici la fuga înlocuitorului lor, Henric de Franța, — cum nu erau s'o do-
bândească decât pentru o înfrângere și o rușinoasă capitulare, în profitul unui slab rival suedez, nici la moartea regelui Ștefan, — arhiducii austriecei: Ernest și Maximilian, contra ambiției cărora se ridicase necontenit, favorisând pe orice alt candidat, spiritul de independență, instinctul de conservare al Polonilor. Și Ștefan Báthory, a cărui amintire s'a păstrat mult timp în Polonia, unde, guvernând energic, el a întemeiat adevărată școală politică, luase asupra-și și ocrotirea propagandei catolice în Răsărit, pe vremea activității în Rusia a unui Possevino, și antagonismul contra Moscoviei shismatice, căreia-i smulse provincii însemnate și, în sfârșit, — măcar pentru un viitor mai îndepărtat, — opera de cruciată, căci acest supus vasal turcesc pregătise, cu Cazacii și cu o armată de mercenari, cum nu mai fusese până atunci, mijlocul cu care credea că s'ar putea ajunge la stăpânirea Dunării-de-jos, pentru Polonia sa și pentru creștinătatea catolică.

In acest moment, Rudolf al II-lea, menit prin numele său la un mare viitor, luase moștenirea tatălui său Maximilian. Crescut în întunecul Curții spaniole a ultimilor cinci ani din domnia lui Carol Quintul și alături de sumbrul său văr Filip al II-lea, suferind de pe urma unei grele boli de tinereță, el începu cu mintea zguduită ca să termine ca un maniac, interzicându-și orice legături cu lumea, — principii trebuiau să comunice prin servitorii cari făceau focul în sobele Curții —, întrebând stelele asupra viitorului ce-l așteaptă și căutând în dosul perdelelor, cu sabia în mână, dușmani misterioși.

Nici fratele lui, Matthias, care era, încă din 1608, guvernator în Austria, Moravia și Ungaria, pentru a suplini această incapacitate absolută a bolnavului, care urma să vegezeze în Praga, — adevărata Capitală habsburgică față de Viena decăzută, — nici tutorii lui din Consiliu nu putură suplini această lipsă a Suveranului.

În loc să se revie la o misiune de mult părăsită și care acum, în timpul minorității lui Sigismund Báthory, nu mai revenia nici maghiarismului ardelean, Rudolf privi cu liniște resemnată pregătirile de atac ale Turcilor. Supt degeneratul Selim, supt fiul lui, epilepticul Murad, supt Mohammed al III-lea, ceva mai zdravăn decât tatăl și bunicul său, Casa lui Osman ea însăși părăsise de fapt frânele unui guvern care fusese până atunci o neconținută comandă de războiu. Dar, aici, Marii-Viziri erau gata să înlcuiască pe Împăratul nedestoinic, și ei nu făceau parte dintr'o clasă, supusă scăderilor eredității, ci se ridicau, prin intrigi une ori, dar totuși și prin merite, din mijlocul poporului însuși. Astfel Albanesii Ferhad și Sinan se succedau la putere prin 1590, și cel din urmă, un om de o energie extraordinară, de o mare pasiune războinică, provocă, exploatând o luptă de hotar la granițele Bosniei, în care căzuse și o rudă a Sultanului, războiul cu Casa de Austria. Ținta era să se cucească toată Ungaria habsburgică.

De fapt s'a câștigat de Turci marea luptă de la Keresztes; mai mult decât una din cetățile brâului de apărare căzuse. Dacă totuși planul lui Sinan putu fi zădărnicit, Imperialii având și unele succese importante, aceasta nu se datorește numai ajutorului puternic dat de Papa Clement al VIII-lea, care trimetea bani, steaguri binecuvântate, contingente militare, comandanți francesi și toscani, visând de o Constantinopole liberată care s'ar chema după el «Clementina», ci neașteptatelor împrejurări de la Dunăre și din Carpați, care puteau fi încă un mare noroc pentru Habsburgi.

Hrănit cu exemplele glorioase ale anticității clasice, Sigismund Báthory, trup neîntreg și minte șubredă, se ridică, pentru mărire și faimă, contra Sultanului, tăind fără milă pe nobilii din partida turcească. Indemnuri ale agenților pontificali aduseseră Moldova lui Aron-Vodă în legătură cu Impăratul, care trimetea steaguri de luptă și Cazacilor gata de pradă. Din propria inițiativă, Mihai Viteazul, din Țara-Românească, rupsese cu stăpânii săi. Se nădăjduia și câștigarea Polonilor, ba chiar a Tatarilor păgâni, pentru marea Ligă de cruciată.

După biruința lui Mihai la Călugăreni, după întoarcerea lui biruitoare din munți asupra Giurgiului și succesele lui pe linia Dunării, Ardeleanul, căruia nu-i reușise atacul la Timișoara, abdică. El părăsește țara sa lui Rudolf, a cărui rudă stiriană, arhiducesa Maria-Cristina, îi era, de puțin timp, soție; îi ajung două feude silesiene, unde putea fi aclimatizat și reținut. Ardealul dorit, căutat, prin toate mijloacele, atâtea decenii, se oferia astfel Habsburgilor.

Se trimeseră trei comisari unguri, cari veniră și la Târgoviște ca să ieie jurământul lui Mihai. Lumea se aștepta să vadă în noua provincie pe Maximilian, fostul rege polon. Voevodul biruitor de dincoace de munți îl cerea din răspuțeri, cum cerea bani pentru mercenarii săi și un contingent militar. Dar Curtea zăbovi. Atunci Sigismund, desgustat și de retragerea sa, se întoarce, aclamat de ai săi, și negocierile duse cu dânsul pentru a-l înlătura, sânt așa de nedibace, încât el lasă principatul său unui tânăr văr din Polcna, unealtă a Cancelariului Ioan Zamoyiski, — anti-austriac și deci turcofil —, cardinalul Andrei Báthory.

Cum acesta, înțeles și cu Domnul moldovenesc pus de Cancelariu, Ieremia Movilă, n'avea alt gând decât al «păcii separate» cu Turcii, Mihai, strâns din trei părți, îl atacă și prin biruința de la Șelimber iea Ardealul, pentru ca, peste câteva luni, să smulgă și Moldova, înțelegându-se cu ortodocșii din

Polonia și cu usurpatorul moscovit Boris Gudunov ca să capete și Coroana regatului vecin. Un om puternic, viteaz și credincios! S'a recunoscut guvernator ardelean pentru Impărat, căruia-i oferă, pentru un titlu și un sprijin, sabia sa minunată. Dar cei din Praga, din Viena îl poartă cu vorba, îl exasperează pentru a-i culege apoi, prin spioni, strigătele de furie contra «Sășilor fără omenie», cu Impăratul în frunte.

Când i se aduc banii mult așteptați, înțelegerea pentru răscoală e făcută acum între Statele ardelenе nemulțămite și rivalul «Voevodului», generalul împărătesc din Cașovia, Basta. La Mirislău, Mihai e învins, în clipa acordării unei diplome care era o batjocură pentru serviciile sale. El se supune însă judecării Impăratului, pe care-l caută la Scaunul său de judecată. Impăcat cu Basta, el biruie pe Sigismund, din nou revenit în moștenirea lui. Dar, a doua zi, e ucis tâlhărește de camaradul său. Inadins, Curtea nu hotărîse situația lor reciprocă și, după cîmor, spălându-se de vinovăția comandării lui, ea declara că «nu ține năcaz lui Basta».

Sigismund va rămânea deci, și, când el va pleca definitiv, tot în Imperiu, moștenirea lui o va lua cineva mult mai priceput, energia politică a celui bătrîn Ștefan Bocskai, care, așezat în Cașovia lui Basta, își va zice rege al Ungariei — al Ungariei calvine, aliată cu Turcii. Războiul cu Sultanul nu mai avea nicio perspectivă în asemenea condiții. Austrieții încheiară atunci pacea de la Zsitvatorok, care recunoștea stăpînirea ungurească a Turcilor, pe cînd pacea de la Viena (1606) admitea în Ardeal o amenințare a Coroanei înseși a Ungariei.

Cruciata era astfel părăsită solemn, pentru totdeauna, de către Habsburgi.

Dacă ei o vor relua, și îndată, nu va fi din propria lor inițiativă și cu scopuri proprii, ci numai ca niște instrumente ale reacțiunii catolice pe care de multă vreme, în țările lor înseși, o pregătia Papalitatea.

VII.

CREAREA AUSTRIEI MODERNE PRIN REACȚIUNEA CATOLICĂ

La începutul veacului al XVII-lea încă nu exista o «Austrie» habsburgică, ci numai, în fiecare din provinciile ereditare, din care unele au format o grupă deosebită până la 1665, «State» care represintau vieți naționale și locale de care dinastia, represintată prin Suverani slabi sau mai mult ori mai puțin anormali, nu cuteza să se atingă. Contingente militare nu puteau veni din aceste teritorii, care nu voiau să știe nici de formarea, nici de întreținerea unei oștiri permanente, și încă a uneia care să nu pornească de la nevoile particulare ale ținutului, iar, în ce privește mijloacele financiare, ele nu se puteau căpăta decât pe calea, zăbavnică și nesigură, a dietelor. De fapt, Casa arhiducală avea la îndemână numai veniturile teritoriilor ce aparțineau Camerei sale de finanțe, așa-numitele *Kammergüter*, asupra cărora se întindea și o adevărată administrație imediată. Niciun sentiment de comunitate morală, de interes general nu contribuia să pregătească o unitate, de orice fel. Idealul tuturor acestor provincii era să formeze o «confederație», cu «guvern liber ca al Svițerilor și al Statelor Olandei».

În părțile austriece și stiriene nu se poate zice măcar că era o sigură conștiință germană ca aceia care de atâtea ori, încă

în veacul al XVI-lea, a dat orientare Saşilor ardeleni. În schimb, Boemia şi ţările ce atârnau de dânsa aveau, într'o vreme când literatura naţională număra şi opere de un caracter de cărtu-rărie mai înalt, un atotputernic sentiment de osebite slavă. Se tindea a se închide accesul străinilor, a se crea un nou hotar prin întinderea limbii slave singure asupra regatului şi a dependenţelor lui. Hotărîri în acest sens se ieau de diete, şi de aceia din Moravia, care opreşte în 1615, formal, limba germană.

Pentru Unguri, Ardealul însemna un sigur focar de viaţă proprie, maghiară şi calvină. Biserica lor reformată, lăsând la o parte pe Saşi, ireductibili şi în germanismul şi în luteranismul lor, se adresa, cu sfatul şi cu sila, către Românii din sate, creând pentru ei o superintendenţă reformată, care, în secolul al XVI-lea, va sprijini afirmarea în viaţa publică a limbii româneşti, dar în cel următor va ajunge un mijloc de maghiarisare. Din sinul acestei «Biserici ungureşti» vor ieşi Bibliile în limba poporului, amintite mai sus, ale lui Heltai şi Karolyi, pe lângă care literatura naţională pomeneste, în alt domeniu, doar «povestea lui Arghir», pentru cetirea mulţimilor, versurile, influenţate de cântecele religioase, ale lui Valentin Balassa şi Tinódi şi imitaţii după poezia epică a Slavilor din Balcani în «cântece de vitejie» ca acela despre luptele de la Semendria sau opera asemănătoare a lui Ilosvai. Iesuitismul, în continuă creştere, e silit un moment să-şi părăsească opera de spornică propagandă, în Ardeal ca şi în Banat, pentru a se întoarce însă, în suita trupelor împărăteşti, restabilind, odată cu Scaunul episcopal catolic al lui Napragy în Alba-Iulia, Colegiile sale. Dar cu prinţii de la începutul noului veac, calvini cu toţii, — căci competiţiunea familiei catolice Homonnay, din Ungaria-de-sus, fusese înlăturată —, în zilele lui Bocskai, lui Sigismund Rákóczy, chiar ale nebunului Gabriel Báthory, cuceritorul, în 1610, pe câteva luni, ale Țării-Româneşti şi visătorul utopic al unei

Dacii ungare avându-și reședința la Sibiu, dar mai ales pe vremea lui Bethlen Gabor, religia «națională» se va întoarce și, odată cu dânsa, planurile unei Ungarii unitare, ca pe vremea regelui Matias, și necontenitele agitații pentru «libertate» în părțile supuse Coroanei habsburgice.

Totuși, de și independența ardeleană era pentru Unguri un sprijin, de care erau lipsiți Slavii din Boemia, din Moravia, Silesia și Lusacia, de la aceștia a pornit mișcarea din care, de-a lungul «Războiului de treizeci de ani», a ieșit silnica, nescrupuloasă și cruda stăpânire directă a Casei de Austria.

E o mișcare națională aceea care a adus pe rând dieta de independență boemă din 1609 și constituirea comitetului de șeptzeci și cinci de membri, acordarea «scrisorilor de maiestate» (*litterae maiestatis*) din 9 Iulie ale acestui an, cu toate garanțiile pe care le putea cere utracvismul și autonomia locală, cu stabilirea unor «apărători ai credinței» având calitate oficială? Nu am putea-o spune hotărît. Erau și simple ambiții nobiliare, tendințe nedefinite de osebire și curate hasarduri. Fără influența și setea de putere a contelui de Thurn nu s'ar fi produs evenimentele care au mînat la ruptura din 1618. Și ele nu s'ar fi produs, iarăși, fără necontenita luptă, ascunsă întâiu, fățișă pe urmă, între Impăratul Rudolf, rege boem, și între fratele său Matthias, care umbla și după această coroană. Când însă cel d'întăiu ațâță contra celui din urmă trupele din Passau, adunate pentru alt scop, ale rudei sale din Stiria, Leopold, care trupe prădară îndelung Boemia, răscolind toate nemulțămirile, vremea autonomiei desăvârșite li se păru că a venit șefilor «protestanți», luterani acuma, ai naționalismului ceh; ei o cerură, fără a putea s'o capete, de la Matthias, rămas acuma stăpân fără împiedecare. Afaceri locale grăbiră lovitura, și, la 23 Maiu 1618, membrii unei nouă diete, cu Thurn însuși în frunte, aruncau în șanțurile castelului din Praga, cu intenția de

a-i omori, pe cei mai urîți dintre sfetnicii catolici locali ai Habsburgului, Slawata și Martinic, invocând un vechiu drept de «defenestrație», de aruncare pe fereastră a unor administratori abuzivi.

Aparențele singure erau ale unei lupte religioase. Protestanții sânt mai mult «autonomiști» boemi, iar, dacă la această provocare fățișă Casa de Austria a răspuns printr'o reacțiune catolică, menită să aibă definitive urmări absolutiste, nu ea însăși, din capacitatea ei de inițiativă, din energia ei conștientă, a luat în mâni acest steag de cruciată.

Mai presus de puterile și de tendințele austriece, catolicismul însuși înainta agresiv, într'o vastă operă de recuperare. Papa n'a fost totdeauna în fruntea ei. Miliția, cu organizare de fier, a Societății lui Isus, a Iesuiților, se oferise Sfântului Scaun și lucra în numele lui, dar ea avea originea ei deosebită în fanatismul creator al lui Ignățiu de Loyola, și în curând scopurile ei au fost proprii, deosebite și de ale Sfântului Părinte, lângă care generalul Ordinului stătea așa cum, în Roma veche, șeful pretorienilor stătea lângă Impăratul ocrotit de dânsul și cum, în Bagdad, califul vedea în preajma sa, cu o sabie pe care putea s'o întrebuițeze după plac, pe căpetenia gardei sale de Turci. Prin avântul lor, nesprijinit de altă putere, dușmanii neobosiți ai Reformei pătrunseseră încă din 1552 la Viena, din 1556 la Praga, din 1560 în Tirol, din 1564 în Stiria. Sfetnici ai prinților, ca duhovnici și preceptori ai lor, predicatori și învățați, diplomați dibaci, ei s'au îndreptat de la început asupra învățământului și a culturii pentru a face din ele mijloacele lor principale de cucerire și dominație. Cultul Maicii Domnului putea încălzi mulțimile și câștiga pe viață mințile fragede ale școlărilor visători; exemple alese din istoria universală, cu cultul virtuții și al gloriei, înrăuriau asupra acelorași inteligențe nouă; științele erau predate, — cu cele matematice în rândul întâiu, —

aşa încât curiozitatea să nu cuteze a se apropia de tainele naturii, lămurite odată pentru totdeauna prin dogmă; petreceri, reprezentării de teatru lucrau şi asupra oamenilor maturi. Încă de la 1586 se formase pentru Iesuiţi o Universitate la Graz. Dacă toţi Habsburgii s'au supus acestor influenţe, dacă principalul lor sfătuitor în acest timp a fost atotputernicul Iesuit episcopul Khlesl, ramura stiriană, care, la moartea lui Matthias (1619), ajunse la putere în Boemia, după ce fusese instalată în Ungaria (1617) şi în Imperiu, prin Ferdinand al II-lea, era cea mai adânc străbătută de spiritul nou al fanatismului. Leopold-Wilhelm avea la vârsta de unsprezece ani două episcopate şi patru abaţii. Ferdinand el însuşi crescuse la această şcoală, dominat de rudele sale bavarese; mult timp, şi el şi-a simţit o misiune călugărească. De pe urma lui era firesc deci să vie toată noua oştire a revanşei catolice asupra provinciilor ereditare.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pentru a-l porni pe această cale, şi de aiurea veniau îndemnurile. La despărţirea dinastiei, prin abdicarea lui Carol Quintul, între o ramură spaniolă şi una «austriacă», clasa cosmopolită, de generali, de clerici, de diplomaţi care se formase în jurul universalităţii habsburgice din veacul al XVI-lea, s'a împărţit în două, şi, cum Filip al II-lea, fiul lui Carol, a fost numai rege la Madrid, pe când Ferdinand I-iu lua insigniile Imperiului, mulţi se aşezară, adăugiţi, necontenit, prin alţi isteţi şi lacomi conaţionali, la Curtea acestuia. În 1618, cel de-al doilea Ferdinand avea între căpitanii şi dregătorii săi pe un Dampierre, pe un Bucquoy, pe un Dutour, pe un Devereux, pe un Lamormain, Francesi, pe un Huertas, Vasquez, Marradas, Spanioli, pe Italienii Millesimo, Villani, pe atâţia Englesi, Irlandesi şi alţii de naţionalităţi deosebite. Lor însă li trebuia războiul necontenit ori măcar răscoale, represiiuni, toate mijloacele prin care

se poate ajunge la onoruri și demnități, la bani și la feude, la avere și la înrâurire.

Să nu se uite mai ales că, în această dedublare a Dinastiei, dacă prestigiul era de partea ramurii imperiale, puterea era dincolo, la Spanioli, cari aveau o veche monarhie, perfect organizată, dispunând de mijloacele ei înseși ca și de ale Americii dobândite și colonisate și puteau deci în orice moment să capete banii de nevoie pentru a înarma și hrăni o oaste permanentă care forma admirația și spaima Europei întregi. Ambasadorul spaniol la Praga, la Viena, era autoritatea înaintea căreia se pleca toată lumea, mai mult decât înaintea legatului Papei, și astfel nu odată, în momentul crizei la care am ajuns, hotărîrea a pornit de la un Oñate sau Castañeda.

La toate aceste lucruri, ca și la legăturile Habsburgilor în Imperiu nu se gândiau revoluția din 1618, cari, nevroind să recunoască pe noul rege Ferdinand, își luară toate măsurile pentru a constitui, contra lui, o altă putere politică. Cei treizeci de «directori» aleși trimeseră trupe în Moravia, în Austria, lucrând pentru acea «confederație» a «libertăților» fiecărei provincii spre care tindea spiritul timpului. Viena fu asediată, dar scăpă de primejdia întâii surprinderi. Un rege fu ales și, lăsându-se la o parte cerințele și ofertele Electorului de Saxonia și chiar ale depărtatului concurent care a fost Carol-Emanuel de Savoia, voturile se opriră asupra Palatinului de la Rin, protestant călduros și ginere al regelui Angliei, ușuratecul principe Frederic. Până la împărțirea, pusă în perspective, a Austriei, — și cu ajutorul și participarea Veneției —, Boemia și dădu o nouă Constituție, ca regat electiv, și ea întinse mâna Ardealului, al căruia energic principe nou, Bethlen, luă, încă din 1619, pe urmele modelului său Bocskai și ale aceluia Corvin, Matias, la care s'a gândit mai mult decât odată în planurile sale, Cașovia și Pressburgul, apucând și el drumul Vienei. «Principele» Unga-

riei, «regele» ei, prin voința Statelor protestante, nu putea să dorească o mai bună potrivire a împrejurărilor pentru ca să ajungă la scopurile sale. Și de acum înainte, cu toate armistițiile și chiar tratatele, —ca acel din Nikolsburg—, încheiate cu Habsburgii, el își va urma misiunea, nemulțămindu-se cu simpla stăpânire a Cașoviei și a celor cinci comitate de peste Tisa. Ba, murind înaintea de vreme, acela care se învrednicise, prin căsătoria cu principesa Ecaterina sau Cătălina, să fie ginerele Hohenzollernului de la Berlin, va lăsa lupta contra Austriei ca o moștenire ucenicului și urmașului său, Gheorghe Rákoczy I-ii.

Dar puteri nebiruite răsăriseră în calea acestei ligi «protestante» pentru înlăturarea Habsburgilor și sfășierea «provinciilor ereditare». Nu numai că Bavaresii intrară în Austria, stabilind pe câțiva ani un regim de teroare, contra căruia se ridicară, desperați, țăraniii lui Fadinger și Willinger, —

BCU Cluj / Central University Library Cluj

von Baierns Joch und Tyrannie
und seiner grossen Schinderei,

dar Saxonii candidatului răspins la Coroana boemă ocupară, cu un mai blând regim de coreligionari, Silesia, care scăpă astfel măcar de reacțiunea catolică.

După înfrângerea, într'o singură luptă decisivă, la Muntele Alb, în 1620, a lui Frederic Palatinul, care, lăsând în urmă o corcană prea ieften căpătată, se refugiè la Breslau, arătându-se în curând gata să și «abdice», dacă i se dă o «despăgubire», această reacțiune se abătu nemiloasă asupra Boemiei înseși, asupra Moraviei, asupra Austriei chiar. Capetele fruntașilor căzură pe piața din Praga, vechile familii se stânsară, — rămâind doar treizeci și opt de toate —, averile fură confiscate, trei pătrimi din pământul țerii ajunseră a fi astfel proprietatea Coroanei. În Austria trei luni erau pentru nobili termenul trecerii la catolicism, o singură lună pentru ceilalți, și minorii n'aveau voie să

treacă hotarul. Prin satele boeme, soldații veniau și se instalau în casele țăranilor cari nu voiau să renege. În sfârșit «orânduiala înnoită a țării», *Vernewerte Landesordnung*, din 15 Mart 1627, răzîmându-se pe dreptul cuceririi, pe «victoria noastră glorioasă cîpătată cu binecuvîntarea lui Dumnezeu înaintea Pragei», distrugea întreg trecutul de privilegii, înlătura concesiile din diplomele care fuseseră, fără altă formă, sfășiate și introducea un absolutism cum nu s'a mai văzut în Europa, — nici în Turcia guvernată după preceptele Coranului. Habsburgul era acum «domn cu drept de moștenire», — ca și în «markgrafiatul nostru al Moraviei» —, *Erbherr*, și nu era nevoie măcar de «recunoașterea» Statelor. Acestea aveau doar atribuții financiare, de o importanță secundară acum cînd Coroana, prin ea și prin nobilii de ncuă creațiune, dintre aventurierii cuceririi, dispunea de cea mai mare parte a teritoriului. Incolo, regele numia pe funcționarii săi, și încă numai pe termin de cinci ani; el avea singur dreptul propunerilor în diete, — cine ar mai fi încercat o propunere era vinovat de crimă —; el revedea sentințele, el crea «legea și dreptul». Oaspeții săi erau cetățenii țării, și limba sa, germană, era limbă de Stat.

Totuși puterea adevărată o aveau acei cari-l îndemnaseră. Iesuiții cîpătară toate universitățile; pretutindenii «părintele rector» trecea înaintea arhiepiscopului însuși. Generațiile nouă le formau exclusiv ei, și, sufletește, de la Împărat pînă la ultimul funcționar, ele aparțineau doctrinei și autorității lor.

În sfârșit *armata însăși, prin care se cîpătase victoria, era mai presus decăt acela căruia i-o dăduse*. Aceasta se văzu bine în cazul lui Wallenstein sau Waldstein, cumnatul puternicului senior morav Zerotin. Prin singurul mijloc al unei influențe magnetice asupra oamenilor, al unui mare talent de organizație și al unor însușiri deosebite de general, el ajunsese, fățiș, ca duce de Mecklenburg, ca rîvnitor la Brandenburg, factorul decisiv, care nu se sfia să-și arate desprețul față de ceilalți. Absolut

sigur de soldații săi, cari s'ar fi împrăștiat fără prestigiul și conducerea lui, el negccia necontentit, în dorința de a-și stabili o situație independentă, și cu dușmanii domnului său, și, în jurământul pe care-l ceru la urmă generalilor de nație deosebită, cari-l încunjurau, — Cehii Trzka și Cinsky, Italianul Piccolomini, Irlandesii Leslie, Butler, etc. — el scoase clausa condițională a credinței către Împărat. Se pregătia să ieie pentru dânsul Boemia, care nu-l iubia și nu-l voia, când căzu supt loviturile soldaților imperiali, — ca și Mihai Viteazul —, ca victimă a prea marii încrederi în el însuși și în situația sa.

Și mai departe Boemia a rămas, — dese cri năvălită de Suedesi, dușmanii Casei de Austria, Banner, Torstenson, Wrangel, — teren de luptă. Când în sfârșit liniștea se restabili, din vre-o două milioane și jumătate de locuitori rămăseseră doar 800.000; ruina era în toate orașele și satele; arta trecutului se împrăștiase și se nimicise; în toată lumea rătăceau șefii politici și culturali ai poporului ceh, și un Comenius, marele pedagog din «Crbis pictus», din «Didactica Magna», din «Ianua linguarum reserata», dar și geograf, istoric, lexicograf, poet, prin «Lăbărintul lumii» și «Adâncul siguranței», — opere asemenea prin amestecul religiozității cu simbolul naiv, «Călătoria peregrinului», a Englesului Bunyan, trebuia să-și caute un adăpost până în Polonia, în Ardeal, în Suedia, în pământurile germane de la Baltica. O țară total stoarsă, căreia, ca să se refacă material, îi va trebui mai bine de un veac, și de două ori pe atâta ca să se trezească la o nouă viață morală.

Se stabilise, ca și în Franța lui Ludovic al XI-lea, ca și în Spania unită a lui Ferdinand Catolicul, pe rămășițele evului mediu o nouă ordine modernă, de unitate și absolutism, — dacă nu în Tirol, în Stiria, care-și refuseră serviciile contra noilor Husiți, măcar în Austria și în provinciile slave. Numai cât, în acele țări, regalitatea, chemată a-și îndeplini sarcina unificatoare și orânduitoare și de către o burghesie în progres, care

avea interesele ei economice de ocrotit, a sprijinit, după victorie, roditoare astfel pentru toată nația, dezvoltarea claselor active, îngăduindu-li să-și câștige tot mai multă bogăție și însemnătate politică. Pe când, dincoace, «Statul Austriac» se formează pe ruina unei vieți provinciale înfloritoare și, multă vreme, el nu va face nimic ca să repare opera de distrugere care fusese condiția însăși pentru a instala în tronul său de absolutism pe Suveran.

Și tot așa se va proceda și în Ungaria, — în Ungaria veche imperială întâiu, apoi în Ungaria turcească și în sfârșit și în cea ardeleană, ajunse toate în mâna Casei de Austria, și tot printr'o operă de cruciată, supt conducerea aceluiași Iesuiți și cu aceleași forțe internaționale.

Opera de distrugere a vechiului spirit revoluționar o încep, independent de Suveran, un harnic și talentat Iesuit de sânge maghiar, elevul celebrului cardinal Bellarmino, Petru Pazmányi (1570—1637), care, și fără sprijinul Papei, cerut pentru marile lui planuri, știu să ajungă la scopurile ce-și propusese. Acestui episcop de Gran și cardinal i se datorește școala cea mare catolică din reședința sa, Tyrnau, Nagy-Szombáth sau Sâmbăta-Mare, în curând o Universitate, din care se desfăcu apoi Facultatea de drept din Gran și cea de medicină din Pesta. Colegiul lui pazmányan din Vien, a ca și acea școală din Sâmbăta-Mare, era să dea învățătură atâtor tineri Români, cari trebuiau câștigați pentru scopurile cărora li-au rămas închinete aceste așezăminte. Și, în același timp, pe urmele acelor prelați din veacul al XVI-lea, Antoniu Verancius și Nicolae Olahus, — unul Slav, celalt Român, de sânge bășărabesc—, cari și-au înscris numele în istoria literară a celei mai bune epoci din Renaștere, o literatură de limbă latină ajunse a prinde tot terenul cultural, aici ca și în Boemia. Ardealul singur rămase cu teologii săi calvini și cu nobilii autori de memorii (Nicolae Bethlen, Cserey, etc.), cari continuau în limba ungurească fru-

moasa tradiție latină din vremea Báthoreștilor, a unui Brutus și Szamosközy, contemporanii istoricului în limba latină al Ungariei, după tradiția clasică a lui Bonfini Italianul, Nicolae Istvánffy.

Totuși, supt Ferdinand al II-lea și urmașul lui, — de la 1638, — Ferdinand al III-lea, Ungaria Superioară e neconținut independentă de Ardeal. Ca să se schimbe această situație, a trebuit, după moartea lui Gheorghe Rákóczy I-iu, zbuciumul desorientat al viteazului și ambițiosului fiu omonim. Împăcat cu Imperialii și pierzând astfel legătura cu coreligionarii și conașionalii săi din posesiunile acestora, el se îndreptă, cu planuri imposibile, după tradiția lui Ștefan Báthory, veche de un secol și ajunsă cu totul anacronică, asupra Poloniei, unde, fără a căpăta coroana mult dorită, își prăpădi oastea năvălită de Tatauri, pentru ca pe urmă pedeapsa turcească să vie asupra-i, făcându-l să piară, la capătul unei desperate sforțări, din rănilor căpătate pe câmpul de luptă. Din această prădăciune a oștilor Sultanului, Ardealul nu s'a mai ridicat multă vreme, și el primi răbdător stăpânirea unor principii impuși de Pași biruitori, un Acațiu Barcsai, Român de sânge, de origine și de purtări, un Mihai Apaffy, săracul nobil din Secuime, fără avere și fără însușiri personale, umil vasal otoman.

În acest moment, la 1655, un nou Habsburg se suia pe tron, Leopold I-iu (în Boemia la 1658, în Imperiu la 1659). Crescut catolic de preceptorul său, principele italian Portia, el avea mai curând vocația bisericească. Toată viața lui, părinții Societății lui Isus au fost, nu numai directorii conștiinței, dar și ai politiceii sale: un Müller, un Neidhard, un Menegatti, la cari se adaugă capucini și alți represintanți ai spiritului roman năvălitor. Dacă influența spaniolă, căreia i se supusese bunicul său, lipsește acum, în decadența tot mai adâncă, accelerată de Franța vecină, a Statului lui Filip al II-lea, aristocrația

de aventură și de pomenire încunjură, și mai numeroasă, și mai de aproape, un tron lipsit de orice libertate și inițiativă. Iar, dacă e vorba de războaie, acestea le vor purta generalii de pretutindeni, Italieni ca Montecuccoli și Veterani, Francesi ca de Souches, ca ducele de Lorena, ca «Eugenio von Savoy», geniul militar al epocii, pe lângă cari apar mai rar în locurile prime un Heissler, un Heister, un markgraf de Baden.

Aproape fără voie e amestecat el în afacerile Ardealului năpădit de Turci. Un nou principe anti-turcesc, Ioan Kemény, cere ajutorul Imperialilor mai mult decât al Impăratului. Ei vin de ocupă cetățile, dar ofensiva nouă a Marilor-Viziri din energica familie a Chiupruliilor pătrunde în șesul Dunării austriece prin expedițiile de la Neuhäusel și de la Lewenz, Újvár și Léva, la care participă și Domnii noștri. Dacă se câștigă la capăt, în 1664, biruința de la Sankt-Gotthard, aceasta se datorește unei adevărate expediții cruciate, în care luptă contingentele cerșite de Leopold în Imperiu și cavalerii târzii a lui Ludovic al XIV-lea: un La Feuillade, un Coligny.

Așa se ajunge la pacea «fără anexări» din Vasvár. Turcii vor veni însă înapoi peste douăzeci de ani, supt continuatorul Chiupruliilor, Marele-Vizir Cara-Mustafă, și acei cari-i vor aduce vor fi Ungurii.

Încă din 1670 o conspirație se formează contra prădăciunilor miliției imperiale și pentru desrobirea Ungariei austriece. Nobili din cele d'intăiu familii, Zriny, Nadásdy, Frankopan (din Croația, unde se ivise de curând, trecând apoi în Rusia, la «Craiul de neamul său», călugărul Gheorghe Crijanici, inițiatorul «pan-slavismului», ca și, apoi, Sârbo-Românul bănațean Gheorghe Brancovici), ieau parte la dânsa. Ei sânt tratați întocmai ca nobilii din Boemia după luptele de la Muntele Alb. Opera austriacă începe astfel și aici.

Ca răsbunător al celor decapitați de mâna calăului apare atunci Emeric Tököly, cu bandele lui de «curuți» prădalnici, în numele «libertății ungare». Încă odată Ungaria Superioară se raliază la lupta unui răsculat pentru vechile amintiri de independență și de unitate. Cetele noului «rege» se luptă la Cașovia, la Eperjes, cu un succes schimbător. Pressburgul e asediat, ca pe vremurile lui Bocskay și lui Bèthlen.

Atunci Vizirul însuși pornește asupra Vienei. Leopold își părăsește Capitala în 1683, fugind la Linz, și orașul, deprins a se apăra singur, resistă prin vitejia și încrederea într'o mântuire apropiată, miraculoasă, a locuitorilor din toate clasele. Nu ca aliat al Impăratului, ci în sigura sa calitate de creștin, aleargă regele Poloniei, marele războinic, biruitorul asupra Turcilor la Hotin, Ioan Sobieski. Venit odată cu contingentele trimise de principii Imperiului, el câștigă marea biruință care salvează Viena și Statele habsburgice de cotropire, pentru ca apoi Cesarul trufaș să-i lase fără hrană și fără sprijin oastea înaintea căreia nu se coboară ca să se descopere.

Îndată după izbândă, Papa Inocențiu al XI-lea, urmând tradițiile lui Clement al VIII-lea, intervine pentru ca să alcătuiască acea ligă de cruciată din care, pe lângă Imperiu și Polonia, fac parte Veneția și chiar depărtatul Țar muscălesc, — o apariție nouă în Apus. Numai astfel, din acest îndemn și cu aceste forțe, cu acești bani, supt această conducere, Casa de Austria izbutește să smulgă Turcilor Ungaria lor, cu Buda cu tot, ba chiar cu Banatul, care va fi părăsit deocamdată la pace, pentru a fi dobândit numai în noua campanie, tot cu Eugeniu de Savoia și tot în legătură cu Veneția, la 1718. Biruințele de la Mohács, de la Szalankemen, de la Zenta, care aduce încheierea păcii de la Carlovăț, în 1699, sânt curate isprăvi de cruciată.

Și, dacă pentru Impăratul se îndeplinește astfel o cucerire la care nici nu visase în momentul primejdiei de la Viena, ca

și în Boemia, Iesuiții, adevărații biruitori, aleargă și organizează, presidând dominația lor.

Dacă Ungaria-de-sus fusese, pentru Ordin, ca și pentru Casa de Austria, cucerirea lui Pazmány, dacă Ungaria turcească e o unui Inocențiu al VIII-lea, Ardealul poate fi privit ca o cucerire a Iesuitului Kollonics.

Imperialii se instalează aici prin așa-numita «convenție lotaringiană», smulsă de ducele de Lorena lui Apáffy, și prezența lor e recunoscută la pace. Nimeni nu-i chemase, nici Sașii revoltați de escesele acestei soldatesce fără milă și fără rușine și cari luară armele contra ei, ca la Brașov. Nobilii unguri de confesiune calvină vor sprijini îndată, de la 1706 la 1711, pe fiul Elenei Zriny, pe vitregul fiu al lui Tököly, pe Francisc Rákóczy, pe care și azi îl cântă poezia populară maghiară, și care, cu ajutorul lor și al aventuroasei vitejii a Românilor, ba chiar cu un sprijin frances din Apusul lui Ludovic al XIV-lea și cu conivența Turcilor setoși de răsbunare, se putu menține atâția ani ca «rege» în fața lui Iosif I-ii, moștenitorul lui Leopold.

Dar Iesuiții începuseră încă înainte de 1700 opera lor. Românii, mulți și desprețuiți, «plebe» fără drepturi, față de trei «națiuni» politice, între care și a Secuilor, erau buni pentru a majora și a terorisa pe ceilalți. Supt Vlădica Teofil, apoi supt urmașul acestuia, Atanasie, ei fură meniți la o Unire cu Roma, în schimbul egalizării, promise, cu celelalte popoare. Atâta trebuia, și egalizarea va fi uitată, cu toate neconținutele reclamații pe basa «leopoldinei a doua», cu toată eroica luptă a episcopului Ioan Inochentie Micu. «Baronul Klein», cu lanț de aur și medalionul Impăratului la gât, era purtat de la o cancelarie la alta, de la ele toate la dieta ardeleană, care-l insulta. Rău primit la Curte, amenințat cu arestarea, silit să plece în exil, el nu era interesant, și nici cauza poporului său. Dar câteva sute de mii

de oameni formau acum baza propagandei iesuite în Ardeal, care venise numai puțintel prea târziu ca să poată câștiga o biruință completă și aici. Nimeni n'ar fi crezut însă că în acest Ținut de luterani, de calvini și de ortodocși s'ar putea căpăta măcar atâta pentru Biserica romană.

Cât despre Casa de Austria, îi ajungeau teritoriile și subsidiile. De o bucată de vreme ea știa să capete și contribuție regulată și trupe permanente.

Să vedem cum s'a ajuns la acest nou stadiu al dezvoltării ei.

VIII.

FORMAREA UNUI STAT AUSTRIAC IN VEACUL AL XVIII-LEA.

Această «Austrie», care atinsese numai o parte din hotarele ei definitive, — căci deocamdată ea cuprindea doar Boemia, Ungaria și țerile austriece, — n'avea încă niciunul din elementele care formează un Stat modern.

Finanțele ca și mijloacele ei militare veniau din străinătate, de unde-i veniau și inițiativele și, în cea mai mare parte, scopurile, afară de ce se putea culege, mai prin curtenire, mai prin impunere, de la Statele deosebitelor provincii, care păstrau încă, foarte vizibilă, deosebirea lor de origine și de dezvoltare, având ca singură legătură o dinastie, mai mult sau mai puțin sincer sprijinită.

Totuși spectacolul monarhiei perfect organizate a lui Ludovic al XIV-lea, care strângea pentru țintele ei, de dominație a întregii Europe, mijloacele unei mari națiuni, toate mijloacele ei, nu putea să rămâie fără înrăurire asupra Habsburgilor din acest veac al XVII-lea, pe cari lupta îndelungată contra acestui adversar și concurent la însăși hegemonia în Imperiul german trebuia să-i facă a-l cunoaște mai bine și a-l prețui mai deplin. Incercări timide se fac deci pentru a se căpăta, fie și în măsură

mai mică, acele mijloace de care în așa de largă măsură dispunea regele absolut al Franciei.

Astfel, pe lângă subsidiile Statelor și contribuțiile principilor Imperiului, pe o vreme când Spania, ea însăși decăzută și subordonată tot mai mult regatului vecin, nu mai putea să-și trimeată aurul pentru scopuri generale catolice ori pentru scopuri speciale austriece, miniștrii lui Leopold I-iu încearcă a crea venituri nouă, sigure, capabile de a hrăni un budget de războiu: imosite pe vicii, lotăria de Stat. Capitația din 1691 n'avu caracter permanent. Pe această cale se câștigară sume care n'ajungeau însă nici măcar la douăzeci de milioane de florini pe an.

Față de o armată ca aceia a lui Louvois, care tindea să înlocuiască printr'o forță militară statornică, uniformă, atârând numai de Stat, vechile regimente pe care le adunau aventurierii și profesioniștii, sau pe care părinți prevăzători le dădeau ca zestre fiilor lor, nu se putea păstra adunătura pestriță care, alături cu Poloniei și cu contingentele străine, dăduse lui Leopold I-iu, cu totul nepregătit pentru o asemenea sarcină și pentru un asemenea noroc, stăpânirea asupra Ungariei turcești și a Ungariei ardelene. Se ispitiră deci Sârbii nemulțămiiți cu apăsarea Turciei în desfacere și, cu șefii lor de oaste, cu Vlădicii lor, aceștia veniră, în cursul războiului, de se așezară la hotare, bucurându-se de o autonomie cu mult mai largă decât a locuitorilor slavi sau «valahi» din vechile «Confinii militare», unde, încă din vremea lui Rudolf al II-lea, se atrăseseră viteji, deprinși a se lupta cu păgânul, din părțile vecine ale Bosniei. Bucurându-se de libertăți speciale, foarte întinse, răzimându-se pe privilegiile multă vreme observate cu sfințenie, acești străini, cari-și plătiau toate drepturile excepționale printr'o strictă îndeplinire a datoriei lor militare, erau o oaste de un nou fel, gata oricând să se arunce asupra dușmanului ei special, dacă nu și asupra altor dușmani.

Mai departe decât atâta nu se merse pentru moment, și regimentele care, supt Veterani, Heissler, Heister, întrară în Ardeal n'aveau alt caracter decât acelea care și până atunci luptaseră supt steagurile habsburgice. Și aceasta explică și rezistența pe care o întâmpinără la supunerea de fapt a țării și entuziasmul cu care, contra acestora și a bandelor anarhice de «lobonți», atâția luptători ardeleni, maramurășeni, ungureni alergară supt steagurile, foarte populare, ale lui Francisc Rákóczy.

Necăpătând încă base proprii pentru puterea sa, Austria Habsburgilor avea și neajunsul de a nu fi fost osebită, de a nu putea fi osebită de Imperiu, de acel Imperiu a cărui coroană o purtau pe rând șefii Casei de Austria prin singurul drept câștigat la alegere, dar în care întreaga autoritate se găsia în mâinile Electorilor, deveniți monarhi moderni în marginile unor hotare de stăpânire directă. Austria era terenul de moștenire de unde se putea căpăta puterea reală pentru a întreține mari ambiții de un caracter ideal, ca tot evul mediu de unde veniau, dar atâta numai. *Nu exista o autoritate austriacă*, în diversitatea drepturilor și în antagonismul tradițiilor istorice, și deosebitele părți ale «teritoriilor ereditare» erau mai mult sau mai puțin amestecate cu vastul corp vechiu al Imperiului însuși. Acesta avea o formă, cu care, oricât ar fi fost ea de neorganică, lumea se deprinsese și pe care tratate de echilibru european la capătul uncr lungi lupte, tratatele din Vestfalia la 1648, o consfințiseră, orânduind-o pentru mai multă vreme; aceia se sfârâma la cercetare, ca și la orice încercare de acțiune, în componentele ei, care nu țineau să se confunde fiindcă de fapt nu era nimic comun între dânsle.

Și Suveranii nu cutezau să caute această comunitate. Ea nici nu-i putea interesa în rândul întâiu, căci gândul lor principal era al Imperiului, în care un prestigiu care venia de la Carol-cel-Mare el însuși li aureolă fruntea. Și erau interesați să se

ocupe de aceste lucruri imperiale mai mult decât de altele și *din cauza roșturilor ce aveau în Italia, ca șefi ai Imperiului, și nu ca proprietari ai posesiunilor austriece.*

Odată Carol Quintul avuse aici și Neapolea și Milanul, dominând astfel din aceste două puternice poziții extreme toate principatele și republicele și controlând însăși acțiunea papalității. La împărțirea săvârșită prin abdicarea Cesarului habsburgic, aceste teritorii rămaseră în legătură cu Spania. Când ramura de acolo se stânse și se ivi, se impuse contra candidatului austriac, — viitorul Carol al IV-lea el însuși, — Filip, nepotul lui Ludovic al XIV-lea, când începu războiul pentru succesiunea Spaniei, singurii moștenitori ai marelui Împărat, Austriei, cari putuseră păstra coroana imperială, se împărțășiră și din această Italie care de la Carol-cel-Mare încoace era așa de strâns legată, și într'un chip așa de firesc, de Sfântul Imperiu roman de nație germanică. Astfel ei fură stăpâni, nu numai la Praga, la Viena și la Buda, smulsă de curînd Turcilor, ori la Clujul ardelean, dar și la Milan și la Mantova (din 1706 înainte), prin aceleași silinți războinice care li dădură, cu partea neerlandesă a moștenirii burgunde, gurile Rinului, prin care, iarăși, și mai strînsă se făcea legătura cu Imperiul. Incercările Savoi de a lua Milanul nu izbutiră, și, puțin mai târziu, Parma, Piacenza, spaniole până atunci, se adăugiră la acest domeniu italian, care era pentru dinastie de sigur o glorie și o putere, dar pentru Austria însăși o esențială împiedecare adusă constituției sale. În sfârșit prin dispariția Casei de Toscana, a Medicisilor, ducele de Lorena-i căpătă succesiunea, și acest Francisc-Ștefan, principe de sânge frances și de limbă francesă, era soțul singurei moștenitoare a Împăratului german Carol al VI-lea, trebuind astfel ca frumoasa provincie să ajungă un apanagiul al principilor născuți din această căsătorie.

Pentru ca această moștenitoare să-și capete stăpânirile se cerea să se stabilească un nou drept succesoral. Și, pentru ca

alți candidați la succesiunea austriacă să nu poată smulge măcar părți dintr'însa, *era necesar ca ele să fie constituite ca un bloc teritorial, ca o unitate politică*, prin actul chiar care era să asigure arhiducesei Maria-Teresa situația ei ca Suverană. Dar aceasta nu însemna alta decât *să se creeze Austria, care până atunci nu existase*, pentru că, pe de o parte, proprietarii ei, cu titluri deosebite pentru fiecare provincie, nu simțiseră nevoia absolută și imediată de a crea și pentru că, pe de altă parte, ei înțelegeau că orice creațiune de acest fel aducea după dânsa primejdia recunoașterii acelei dualități ce exista în caracterul lor și pregătirea despărțirii, de care, cu niciun preț, nu voiau, între noua Austrie și vechiul Imperiu.

Incepem deci a socoti Austria, nu din momentul când expulsiunea solemnă, în toate formele diplomatice, de către Napoleon I-iu, o scoase din Imperiul medieval, creând Imperiul modern al Austriei, ci din ziua în care, la 1713, cu un an înaintea anexărilor prin tratat în Italia și la Rin, Carol al VI-lea redactă *Pragmatica Sancțiune*, prevăzând prin acest act, redactat după un dublu model frances din evul mediu, că Statele austriece formează o singură organizație politică, a cărei împărțire este și rămâne imposibilă, fetele putând urma în lipsa moștenitorilor bărbătești, ca în atâtea din monarhiile europene mai vechi, Anglia, Spania, Rusia. Intre anii 1720 și 1723 această reglementație fu primită, în formele lor particulare, de provinciile deosebite pe care le privia.

Rămânea acum ca, după ce moștenirea în *toată Austria* se dovedise posibilă, Ungurii, cari mai avuseră pe regina Maria, fiica lui Ludovic-cel-Mare, învoindu-se la alegerea Mariei Teresei, — și nu și a soțului ei, Impăratul Francisc de Lorena, ca rege, — să se mai dovedească și puțința ca această unitate de nouă creațiune să se menție împotriva asaltului, care se putea aștepta, al concurenților cari invocau drepturi femeiești mai vechi la aceeași ereditate.

Si Austria s'a mentinut. Candidatura lui Carol-Albert, Electorul Bavariei, dădu Imperiului, în 1742, un trecător Carol al VII-lea și Boemiei, — dar Boemiei singure, — un rege, iar Austriei un arhiduce, pe câțiva ani, care relua tradiția separatistă a lui Frederic Electorul Palatin. Dar toate silințele în favoarea acestuia ale lui Frederic al II-lea, întreprinzătorul rege al Prusiei, și ale Franciei, dușmana ereditară a Casei de Austria, nu izbutiră. De și Carol avea sânge austriac, fiind soțul unei fiice a Impăratului Iosif I-iu, de și fusese crescut, ca ostatec, în Austria, la Klagenfurth și la Görz, de și comandase contingentul bavares în luptele Austriei cu Turcii, el nu putu să rămâie în provincii care nu au uitat nici în cântecele lor populare pe «Carol Bavaresul». Biruințele aliatului său Frederic, care pătrunse în Boemia, de unde Carol fusese gonit, nu creară nimic definitiv. Și, când după războiul pentru succesiunea Austriei, se începu, contra lui Frederic, un nou războiu de Maria-Teresa însăși, data aceasta cu ajutorul Franciei lui Ludovic al XV-lea, — războiul de șapte ani (1756—63), — acesta putu să clatine tot așa de puțin, cu toate înfrângerile Imperialilor, unitatea, stabilită odată pentru totdeauna, prin Pragmatica Sancțiune, a Austriei.

E adevărat că în aceste două războaie Maria-Teresa a pierdut Silesia, pe care și-o anexă Prusia și pe care ea nu fu în stare s'o recucerească. Un bine era legat însă cu această deslipire a unui corp ajuns străin de o comunitate catolică așa de deplină încă în acel moment. În adevăr Silesia, ocupată, cu un veac în urmă, de Saxonii de aceeași confesiune luterană, se păstrase, — cum nu putuse face Boemia ori Austria, amanetată Bavaresilor convertitori, — cu totul legată de Reformă, și nicio încercare n'a mai putut-o aduce la altă confesiune.

Și, pe de altă parte, recunoașterea stăpânirii în această provincie a regelui prusian, care căuta pretutindeni cuceriri, — fie și alături cu Danemarca, în dauna Suediei, — lega Austria

de inițiativa neastâmpărată a acestui rege, care vedea într-o complicitate cuceritoare cu Impărăteasa pe care o despoiasse de o parte a moștenirii sale un mijloc de a se face uitat trecutul. Polonia era în plină anarhie internă, și nu se mai arăta viabilă. O înțelegere cu Ecaterina a II-a a Rusiei pentru împărțirea acestei țeri nenorocite se încheie răpede. Mariei-Teresei i se amintiră drepturile de odinioară ale regilor ungari din dinastia arpadiană asupra «Galiției și Lodomeriei», teritoriul amanetat de Sigismund, — care avea acest obicei de câte ori hotăra o adevărată cesiune, «onorabilă», — către Vladislav Iagello, regele Poloniei, și, astfel, după o lungă luptă cu o cinstită conștiință catolică, simțitoare la dreptate și la onoare, regina Ungariei se învoi a-și «reclama» acest pământ «al ei» în 1770, ajungându-se astfel la cea d'întăiu împărțire a Poloniei, în ziua de 25 Iulie 1772. Pe urmă, necesitatea unui drum între Ardeal și această țară, — ~~BCI~~ drum care, adăugim, n'a fost întrebuințat niciodată, — aduse pe miniștrii câștigătoarei în tovărășia de trei să reclame de la Turcia învinsă de Ruși și aliată cu Austria, tocmai ca să nu i se răpească nimic din provinciile ei, Moldova-de-sus, din care convenția din 7 Maiu 1775 făcu o «Bucovină» împărătească.

Dacă în Bucovina nu exista nicio rămășiță din vechea organizare catolică a episcopatului de Siretiu, ci ortodoxia era stăpână a țării ca și în cea mai mare parte din Ardeal, cu toate actele de «Unire», Galiția era absolut și devotat catolică. Impărăteasa plină de evlavie, care venia aici aducând pacea, o administrație veghetoare și posibilități de comerț mai însemnate decât cele din trecut, fu bine primită în țara care mult timp a fost una dintre cele mai credincioase posesiuni ale Habsburgilor.

Protestând contra unei ispite căreia nu-i putuse rezista până la sfârșit, Maria-Teresa vorbise de «sistemul prusian» care se impunea conștiinții ei, de acțiunea «à la prussienne»

în care era atrasă. *De fapt Prusia era aceia care-și impunea și metodele Austriei învinse*, acele metode pe care ea însăși le imitase, cu brutalitate și o totală lipsă de gust, de la Franța lui Ludovic al XIV-lea, cu căutarea ei de hotare naturale și pe calea «Camerelor de anexiune». Cucerind și ea cât putea și unde putea, *Austria adoptă însă același sistem și în ce privește ordinea internă.*

În Prusia, care era o creațiune a Hohenzollernilor, fiind formată din posesiunile pe care aceștia le dețineau, în puterea unui titlu îndoit, în Marca de Brandenburg și în Prusia Orientală, cu adausul altor domenii de familie, în această Prusie unde, mai ales dincoace de Elba, trecutul nu reprezintă nimic și nu aducea cu el niciun drept, niciun privilegiu care să trebuiască neapărat a fi păstrate, se putea funda o monarhie de un absolutism intrasigent, în care totul să fie numai ca o mare gospodărie a Suveranului, creator și stăpân, așa cum înțelege el. Țara de drepturi și de privilegii, înnăbușite, date uitării, călcate, dar nu abrogate, a Austriei, cu Boemia și cu Ungaria ei, vechi regate cu tradiții, nu se găsea însă în această situație. Totuși *exemplul aduse prusianizarea ei*, acceptându-se doctrina pentru foloasele dinastice care vădit se aduceau printr'însa.

Nu era nevoie ca Impărăteasa-Regină ea însăși să facă această operă, care nu se potrivea poate nici cu firea ei. Era pentru aceasta lumea care o încunjura, acea lume de origine deosebită, generali, administratori, diplomați, economiști, — Germani autentici, ca Haugwitz, Thugut, sau Slavi, Cehi, cum au fost Chotek, Kinsky, Harrach, cum a fost chiar Kaunitz (un Kunitz de origine), Livonieni ca Daun, Irlandesi ca Lascy, Olandesi ca von Swieten, asupra cărora în chip firesc se pusese pecetea prusiană. Silințele lor comune au fundat acea *unificare prin administrație* care trece supt numele respectabil al stăpânei lor.

Acum se crează finanțele «Monarhiei», supuse unei atot puternicei Camere de Conturi din Viena, alimentându-le cu impozite pe tabac, pe sare, pe timbru și cu foloasele firești ale unui comerț liber (de la 1776) în lăuntru și îndreptat în afară prin Trieste, ajuns un mare port liber al comerțului sudic, mai ales grecesc, în dauna Venetiei istovite, și prin Fiume (se credea că s'ar putea crea în insulele Nicobare de lângă Induștan adevărate colonii ale Austrieilor, asemenea cu coloniile Francesilor și ale Englesilor). Încă de supt Carol al VI-lea, tratatul din Pojarevacii (Passarowitz) deschisese, la 1718, pentru comerțul provinciilor ereditare linia Dunării și accesul la Marea Neagră. Era și dorința unei penetrații economice și anexarea, prin acest tratat și până la înfrângerile unui nou războiu, până la pacea de recuperare din Belgrad, în 1739, nu numai a Banatului, care complectea linia, absolut necesară, a Dunării de Sud, dar și a Serbiei de Miazănoapte, și a celor cinci județe oltene. În timpul Mariei-Teresei încă va apărea la București și la Iași cel d'intăiu consul austriac, Dalmatinul Raicevich, și o Companie Orientală va căuta să lege relații cu aceste provincii și cu Turcia, după tradițiile aceluia comerț sășesc, care era vorba să învie acum la bielsugul și strălucirea lui de odinioară. În curând va fi vorba de navigabilitatea Oltului și de alte proiecte care nu erau să se îndeplinească niciodată.

Toate acestea însă, nu din dorința de a ferici popoarele, îmbogățindu-le și ridicându-le astfel în cultură, ci pentru simplul interes egoist al bunei gospodării împărătești, care hrănește pentru că înțelege a mulge, a tunde și, întâmplător, a și tăia.

Acum există, pentru dușmani ca și pentru supușii cari n'ar voi să înțeleagă cum trebuie aceste binefaceri, o armată, aceia care deocamdată va lupta cu vecinul din Imperiu, Prusia-nul, și cu aliații lui, pentru ca pe urmă să se manifeste altfel de cât vechile trupe de ajutor și de strânsură, când Iosif al

II-lea, fiul și urmașul Impărătesei, se va bate la Dunăre cu Turcii, râvnind la acea împărțire cu Ecaterina a II-a a Imperiului lor pe care a oprit-o numai, la pacea de la Siștov, în 1791, — printr'o imperioasă mediație englesă, prusiană și olandeză, — Revoluția cea mare din Franța. «Miliția împărătească» e în stare să împiedece după 1760 întinderea tulburărilor românești din Ardeal, contra Unirii, și, când Horea va ridica pe țărani contra Ungurilor, singură intervenția ei va fi în stare să oprească, la 1785, cumplitul măcel, contra căruia nu izbutise vechiul mijloc, zăbavnic și neefectiv, al «insurecției» nobilimii după datina medievală. Sârbii, — până la distrugerea Constituției lor și la împărțirea între comitatele bănățene a Confiniilor Militare —, «corpurile libere» (*Freikorps*) de Talpași, de Slovaci, regimentele voios oferite, din loialitate, de naționalități, — ca al Românilor, dăruită de Biserica unită din Blaj, — căpătă o întărire și prin noua și folositoare instituție, pe aceiași basă ca, în Rusia, Cazacii, ~~la grănicerilor,~~ luați din mijlocul acelor naționalități și păstrând întru câtva caracterul lor osebit, etnic, nu numai local.

Ca un element de guvernare, ca un «Politikum», se așează la rând școala. Supt religioasa Impărăteasă mai mult decât supt filosoficul ei fiu s'a dat marea lovitură învățământului iesuit, care opunea o altă mare putere puterii monarhului. Universitatea lor, Colegiile lor nu se puteau ataca; s'a întrebuințat pentru a-i combate și deslocui școala primară, *Normalschule*, opusă vechii școli de catehism și sporadicelor fundațiuni ale călugărilor piariști.

Această școală e de limbă germană, dar nu pentru că Guvernul ar ținea mai mult la această limbă, la naționalitatea care o vorbește. Iosif al II-lea va spune că, de ar avea mai mulți Unguri supt oblăduirea lui, ar sprijini «școala normală» de limbă ungurească, dând această limbă chiar și administrației sale, în locul limbii latine, înlocuite. Și miniștrilor Impărătesei

și acestui rege al Romanilor, viitor Impărat el însuși (1780—90), li pasă de un singur lucru: de *unificarea în forme și în spirit a Monarhiei*, de aducerea la același numitor a provinciilor prefăcute în «cercuri», cu «căpitani» în frunte (*Kreishauptleute*), de amalgamarea oamenilor cari, făcând parte, în deosebite «țări» (*Länder*), din felurite «popoare» (*Völker*), nu sânt de fapt decât supuși (*Untertane*).

La mijloc, peste «locotenențe» și «guverne» sânt instituțiile centrale: Cancelaria Supremă, Consiliul de Stat, Curțile de judecată și de scoteli. Și este mai ales Curtea imperială.

Accastă Curte, cum nu mai fusese până atunci, imită de departe Versailles al lui Ludovic al XIV-lea, după care va fi făcut Schönbrunnul, cu castelul lui în stil roccoco, cu statuile și basenurile, cu templele mitologice între copacii cu îngrijire tunși și puși în aceiași «uniformă». Arta își găsește la Curte și în preajma ei sprijinul, dar nu și literatura germană, care se mărginește la farse pentru popor, ca ale unui Schikaneder. Adevărata literatură e a teatrului, dar aici strălucește opera străină a Italianului Metastasio. Musica e în mare onoare, căci e epoca lui Glück, lui Haydn și Mozart, cari toți pleacă de la tradiția italiană. Un Italian e și sculptorul Curții, Canova. Acest departament e al Italiei.

Și, dacă nobilii cehi își împodobesc Praga lor, unde stau mai mult, Ungurii aleargă în preajma «reginei», căci o gardă nobilă strânge pe cei mai strălucitori tineri, bucuroși de a se înfățișa numai ca oameni de neam mare și cu creștere bună.

Totuși întregă această operă metodică se va lovi de spiritul Revoluției.

S'ar părea că entusiastul care e Iosif al II-lea, hrănit din cetirea «filosofilor» francesi, lucrează ca s'o facă inutilă în Statele lui, care, dacă se răscoală, ca Țările-de-jos, dacă murmură, ca Ungaria, se ridică, nu împotriva «tiranului», ci împo-

triva reformatorului, care izgonește pe călugări, li confiscă averile, li împiedecă relațiile cu Roma, jignind pe Papa însuși, care a venit să i se presinte pentru a smulge concesii. Nimeni n'a urât mai mult trufia și apăsarea nobilimii și n'a sprijinit mai tare pe țărani, cărora li dă libertatea, până în Ardelul unde Horea se înfățișase, venind din Viena, printr'o naivă viclenie, ca un misionar al lui.

Dar toate acestea nu sânt decât asalturi contra ultimilor concurenți ai absolutismului: *a da puterea claselor de jos, fără ambiție și fără puteri, înseamnă a o lua pentru sine*. De aici toată învierșunarea cu care Iosif îndeplinește o operă care nu e decât urmarea aceleia ai cării inițiatori au fost miniștrii «à la prussienne» ai mamei sale. *Revoluția, răsărind în Franța, va cere însă în alt spirit aceleași lucruri, și ea se va adresa altor puteri.*

IX.

AUSTRIA ȘI REVOLUȚIA FRANCESĂ.

În aparență măsurile reformatoare ale lui Iosif al II-lea ar fi putut să împiedece în provinciile acestei «Monarhii» care nu-și zicea încă: «Austria» orice tendințe revoluționare, el însuși înfățișându-se ca un precursor al Revoluției franceze.

Aceasta în principiu ca și în metodă. Ca și oamenii noului regim frances, el se inspira numai de la cultul «rațiunii», fără a se gândi că națiunile sânt alcătuite după hasardurile istoriei și că poartă în ele porniri instinctive, porunci tradiționale, care n'au nimic a face cu silogismele logicei pure, și ea însăși supusă, de altfel, în teoria ei, influențelor timpului. Ca și dânsii, privind toate lucrurile în abstract, el nu era în stare să facă acea deosebire între un teritoriu și alt teritoriu, între un om și alt om, care nici nu i se părea necesară. În ce privește metoda, și el credea că radicalismul necruțător, nemilostiv, căutând drept pe dușman pentru a-l răpune dintr'o singură lovitură, este calea cea mai bună și că nimic nu trebuie să împiedece pe reformator în aducerea la îndeplinire, fără nicio concesie omului sau vremii, a planurilor sale.

Ca și revoluționarii de la 1789—95, el a urât clerul catolic, pe acești «Saducheii», pe aceste «ulemale», străjuind moaștele adorate ale unor vechi «superstiții» moarte, și i-a răpit condu-

cerea școlii, amestecul în viața de Stat, averile de tot felul, până la tesaurele respectabile ale artei religioase. Ca și dânsii, fiul Mariei-Teresei, care a sfărmat vechea clică de Curte, puternică în zilele mamei sale, a desprețuit și înlăturat după putință acea nobilime, care, după dânsul, nu putea cere o situație eminentă numai în puterea dreptului ei de moștenire. Ca și acei represitanți ai burghesiei și sprijinitori ai «stării a țatra», care era, de și nu se vorbea de dânsa, el a luat de la cei de sus ca să dea celor de jos, din cari voia să facă sprijinul permanent al puterii sale. Nici el n'a vrut să mai îngăduie, în nerăbdarea sa de a vedea avântul muncii libere și al comerțului fără margini, acele piedeci pe care le punea în aceste domenii dăinuirea asociațiilor și practicelor medievale. Cum Revoluției franceze i se datorește «școala primară» civilă, astfel «școala normală» a Statului se substituie în Monarhia lui Iosif al II-lea vechii școli de catehism și încercărilor răzlețe făcute de călugării piariști. «Cercurile» lui sămăna cu «departamentele» Aduării constituante. În genere, Austria ieșită din acțiunea aceasta de sus, nouă în toate formele ei, corespunde întru toate Franței ieșite și ea nouă în toate formele ei din acțiunea filosofilor stăpâni pe putere.

Și totuși nemulțămiri erau și în Statele pe care Iosif le lăsa fratelui său Leopold, — întâiu, un blajin reacționar pentru a face plăcere acelor cari ridicau mai tare glasul spre a protesta —, iar acesta, la 1792 încă, fiului său, Francisc al II-lea, căruia-i era păstrată, până la 1835, o lungă stăpânire de peste patruzeci de ani.

Nu e vorba de acele conspirații care au dus la eșafod pe Martinics și pe tovarășii lui din Ungaria, închizând într'o temniță aspră pe tânărul scriitor ungar Bacsányi, a cărui vină era numai că tradusese în limba sa «Marsiliesa». A fost o simplă imitație, rău cugetată și rău pregătită, a lucrurilor din Franța.

De și aceeași imitație se vede și în programul Statelor ce se adună în Ungaria și Ardeal, și în discursurile înflăcărate care se țin în cuprinsul lor, importanța acestor manifestații e simțitor mai mare. Se exprimă idei care nu sânt întru nimic inferioare aceluia ce aduseseră așa de mari prefaceri în Apus; autoritatea Suveranului era discutată fără nicio cruțare, «națiunea» ridicându-se acum ca o unitate aproape dumnezeiască, de drept natural, pe ruina «națiunilor», de drept istoric, ale evului mediu, — «națiuni» sprijinite pe privilegii, la care se renunța acuma măcar de unii, mai puțin interesați.

Dar totul se petrece între cei patru păreți ai salei de adunare. Strada nu se mișcă; ea nici nu știe nimic din ce vorbesc puternicii și învățații de acolo. Un mediu refractar prin multă supunere veche și prin adâncă incultură nu putea fi străbătut de aceste tendințe, care nici n'ajung, nici nu puteau ajunge până la o adevărată propagandă. Odată închisă dieta, dintr'însa nu rămânea nimic decât forma, păstrată pentru istorici, a protocoalelor.

Spiritul public nu începuse măcar a se forma, de și o literatură, chiar o literatură periodică, destul de însemnată se produce și în țările austriece, dar mai ales în acele unități naționale depline care sânt Boemia și Ungaria.

Căci această literatură e mai mult a învățaților pentru învățați. E adevărat că la Unguri se dau traduceri și adaptații din ușoara literatură francesă, care avea trecere și la Curtea, pe jumătate francisată, a Vienei, că Voltaire, Marmontel află talmăcitori aici, ca și la Grecii din aceeași epocă, sămănați ca bogați negustori prin orașele și porturile țărilor austriece, că un Barcsay scrie chiar franțuzește. E adevărat că în Kisfaludy se găsește un imitator în limba maghiară al lui Gessner, lăncedul autor german de pastorale, care a găsit astfel de imitatori și în beletristica noastră începătoare. E adevărat, în sfârșit, că un

Dugonics publică încă înainte de 1790 povestiri din trecutul nației sale, ca «Etelka», «Jolanka», apoi că o epopée închinată lui Ioan Hunyadi apare în același timp, că un Italian de origine, Gvadányi (Guadagni), schițează cele d'întăiu tipuri din viața reală. Dar, oricâtă însemnătate am acorda noi astăzi acestor produse «naționale», pornind de la dezvoltarea bogată, expresivă și în adevăr estetică a unei literaturi nouă, pentru contemporani ele erau jocul unor spirite mai ușoare, destinate unui cerc de tineri senicri fără multă cultură, de târgoveți cari nu trecuseră prin școli ori de femei cu timp disponibil pentru a ceti. Literatura, adevărata literatură era a erudiților, istorici, filologi, alcătuitori de gramatici, compilatori de dicționare, polemisti ai disertațiilor pentru drept.

Căci aceasta e și literatura *mai vie*, răsărind din nevoile societății, care erau nevoile de drept, și cobrându-se în viața ei însăși, prin afirmarea caracterului sacru al privilegiilor față de cesarismul năvălitor și de administrația pe care el o crea pentru serviciul său exclusiv.

E aceeași situație ca și în Ardeal unde, dacă un Barac, un Vasile Aaron cântă povestea lui Arghir ori plâng «risipirea Ierusalimului» pentru un restrâns public de tețghea sau de iatac, lucrul cel mare îl fac, apărând dreptul de viață al neamului și sprijinindu-l pe dovezi de graiu și de trecut, un Samuil Micu-Clain, un Gheorghe Șincai, un Petru Maior.

Astfel în Ecemia și provinciile slave din prejurul ei niciun «poet» nu se putea alătura ca valoare și influență unui Dobrovsky († 1829), marele cercetător al limbii cehe, care, prin studiile sale adânci de filologie, va fi întemeietorul unei doctrine «slave», menită să aibă o așa de mare înrâurire asupra vieții neamului său. Și de la el pleacă solidele cercetări critice ale lui Kopitar, care s'a ocupat, la un anume moment, și de limba noastră, scrisele de luptă ale unui Pelzel, iar mai târziu, în veacul

al XIX-lea, largă activitate de cercetător al slavismului în toate formele și direcțiile lui a lui Šafarik.

În Ungaria, numele literare cele mari sânt ale editorilor de cronici, ale adunărilor de documente, ale redactorilor de «istorii critice» și de monografii, ale argumentatorilor dreptății unei cauze naționale care începe să ia altă înfățișare decât în veacurile trecute. Nu numai că Europa întregă cunoaște opera de erudiție a unui Bél, a unui Pray și Katona, a unui Kaprinai și Kovachich, a unui Bod și Kollár, a unui Horányi, începătorul istoriei literare unguerești, dar acțiunea cărților pe care le scriu ei în latinește e mai puternică în mijlocul societății de acasă, luată în întregime ea, decât a scriitorilor de lucrări distractive în limba vulgară: doar până târziu o mare parte din această societate nu cetia numai, dar și vorbea latinește! Și, afară de dânsii chiar, când literatura poetică ajunge să aibă o adevărată valoare, *în sine*, nu prin subiectele ei, oricât de originale și naționale, ea caută, ca la Kazinczy și Virág, îndreptări, în spirit, în formă, în metru chiar, la literatura clasică latină, care era baza însăși a învățământului în colegii, rămase încă supt conducerea Iesuiților latinisanți.

În această categorie a scrisului învățat trebuie să se puie, cu tot caracterul lor agresiv național, tratatele pentru apărarea limbii vulgare, ca limbă îndreptățită, nu numai la onorurile literare, dar și la o supremație definitivă, pe care le alcătuiesc în Boemia cei doi Tham, un Rulik, iar în Ungaria, cam în același timp, îndată după Iosif al II-lea, — germanisatorul cu de-a sila, prin administrație și școală,—un Báróczy. Același caracter îl au cele d'întăiu reviste: la Cehi «Literatura boemă», «Magazinul literar» (1779), —o «Societate de științi» funcționa încă de mai înainte —, iar la Unguri, — cu cari au căutat, din inițiativa lui Ioan Molnar, profesor la Universitatea din Cluj, unui Zaharia Carcalechi, simplu editor, ca în Boemia, cu idei superioare, Kramerius, să emuleze Românii ardeleni, — «Museul ungar» din

1788. Dacă se observă în unele din aceste periodice, — ca în «Șezătoarea obștii din Dobrovic» a lui Kramerius, mai sus menționat, — o tendință mai reală, ea e în legătură, nu cu înalte scopuri ale neamului, ci, ca în cărțile românești pentru popor ale lui Molnar și ale altora, cu grija de gospodărie mai înaintată pe care o introdusese spiritul de economie de Stat supt Impăratul Iosif el însuși, în care unii vedeau pe un nou Iosif din Biblie, întemeietor ca și acesta. Almanahurile nu servesc alte scopuri, iar teatrele «naționale» n'au la începuturile lor altă menire decât a unei distracții ușoare cu mijloace puține.

Nicăiri calda literatură poetică mergând la inima chiar a poporului, dându-i încredere în el ca om și ca reprezentant, împreună cu atâția alții, într'o comunitate, capabilă de lucruri mari, a unei națiuni; nicăiri pamfletul, acel pamflet, nervos, iute, cutezător, care în Franța, înaintea Revoluției ca și după izbucnirea ei, a fost agentul de căpetenie al tulburărilor și al prefacerilor. Cu asemenea produse ale spiritului, se puteau odihni încă multă vreme în umbra despotismului binefăcător «popoarele» lui Iosif al II-lea, până la care nu ajunge înflăcărata retorică de împrumut a oratorilor din diete.

Astfel Revoluția, care sili pe Austrieci, — Suverani, miniștri, diplomați, generali —, să iasă, a doua zi după înăbușirea pripită a unui războiu de cucerire cu Turcii, din pasivitatea speriată pentru a începe, alături cu Prusia, apoi și cu Rusia, cu Anglia, cu atâtea State secundare, o acțiune de distrugere a «anarhiei», de răsbunare a unui rege, a unei regine, — însăși fiica Mariei-Teresei, Maria-Antoineta —, decapitată pe eșafod, de restabilire a ordinii normale, a produs, cu toate înfrângerile armatelor imperiale, efecte mai mult fericite, — fie și după câțva timp, — pentru «Monarhie».

Să urmărim întâiu, cât se poate de pe scurt, evenimentele, pentru a trage pe urmă încheierile necesare.

După înțelegerea de la Pilnitz, Austria și Rusia pornesc împotriva Franței revoluționare. Norocul războiului se întoarce însă contra lor. Țările-de-jos austriace sânt invadate și ocupate de oștile, cu înflăcărat caracter popular, ale noului regim. Prusienii se retrag din tovărășie prin pacea de la Basel.

Dar, de la început încă, Revoluția îngăduie Austriei să invoce temerea de a nu se întinde contagiunea ideilor rele și în Răsărit pentru ca, urmând exemplul celei de-a doua împărțiri a Poloniei, pe acest motiv, la 1792, să participe la a treia, în Octombrie 1795, care-i dă teritoriile Lublinului, Sandomirului, până în suburbiile Varșoviei, din care a făcut, pentru a legitima și prin nume «achiziția» ei, o «Galiție vestică», de mai scurtă durată.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Intrarea generalului Bonaparte în Italia și măiestrele lui lovituri de spadă îl duc la 1797 pe drumul Vienei. Prin armistițiul de la Leoben se ajunge la pacea din Campo-Formio, un castel lângă Udine (17 Novembre). Prin acest act se consacră pierderea Belgiei, dar, Veneția neutră fiind lichidată de Francezi, i se dă Austriei în schimb, din posesiunile puternicei Republici de odinioară, Istria, reunită de ducii Austriei în evul mediu, urmași ai celor de Carintia, și acea Dalmație pentru care veacuri întregi se luptaseră cu dogii cuceritori regii, arpadieni și angevini, ai Ungariei, moștenită acum de Habsburgi. Aceștia se despcvărau astfel de un teritoriu totdeauna nemulțămît politicește, absolut neasimilabil supt raportul național, având alte instincte și alte îndreptări și în sfârșit revoltat împotriva reformelor lui Iosif al II-lea, de un teritoriu fără legătură cu blocul austriac și care, deci, pentru a fi administrat și exploatat, cerea un drum asigurat prin Imperiu, care nu aparținea în aceeași calitate Impăratului electiv. Și, în schimb, se dobândia malul

adriatic, de la Isonzo până la Bocche-di-Cattaro, cu stăpânirea asupra insulelor din față, cu influența asupra Albaniei rebele față de Sultan, cu un adânc amestec în Peninsula Balcanică, Bosnia și Herțegovina, țări de dependență față de Ungaria medievală, fiind *hinterlandul* acestei bande maritime, și, într'un cuvânt, partea cea mai întinsă și mai prețioasă din moștenirea Veneției înseși, pe care o înlocuia astfel, după patru sute de ani, urmașul austriac al lui Ludovic de Anjou și al lui Sigismund de Luxemburg.

Un nou războiu, alături de Rusia, aduce, după succese însemnate, o nouă mare înfrângere, în Italia, de armele aceluiași Bonaparte, ca și în Imperiu chiar. Pacea de la Lunéville, în 1801, răpește Casei de Austria Toscana, care se adaugă la noul regat al Italiei, dar îi dă în deplină stăpânire acele episcopate de Brixen, Trento și Salzburg, adevărat leagăn al Austriei luptătoare pentru catolicism și Biserică, la începuturile ei. Drepturi feudale vechi se prefăceau astfel în solidă stăpânire modernă, iar, cât despre Toscana, abia cu o jumătate de veac în urmă un tratat de schimb așezase acolo pe soțul Mariei-Teresei, scos din Lorena lui; vechiul Stat al Medicisilor, prefăcut astfel într'un simplu apanagiul al cadeților dinastiei, — Leopold al II-lea fusese mult timp duce de Toscana, — n'avea nici dorința și nici putința de a se contopi în vre-o unitate austriacă viitoare, care, cu tradițiile acelor Medicisi, dăinuind în Florența, îi era cu totul indiferentă.

Ca un rezultat al noii situații care i se crease prin proclamarea ca Impărat a lui Napoleon I-iu, Francisc al II-lea se hotărăște acum la un pas de cea mai mare însemnătate pentru familia sa și pentru Statele asupra cărora ea ajunsese a domni. Ca să arăte că Imperiul frances nu mai putea atinge niciodată drepturile lui în lumea răsăriteană și, în același timp, ca să dea puterii lui împărătești o basă teritorială tot așa de solidă

ca aceia pe care se razina concurentul ce-i răsărise în Apus, el se declară și Impărat al Austriei, prin actul solemn din 11 August 1804, care, invocând exemplul Țaratului rusesc, devenit de mult Imperiu, și al «noului Suveran al Franciei», constituie, pentru menținerea «egalității perfecte a titlului imperial și a demnității ereditare», — căci, în Imperiul său cel vechiu, Francisc nu era ereditar —, noul Imperiu al posesiunilor sale strămoșești.

Cu aceasta însă se ajungea la un avantajiu pe care Habsburgii nu cutezaseră până atunci să arăte că-l urmăresc, de și era firesc să-l urmărească din toată puterea ambiției lor nesățioase de prestigiu, dar și de putere reală. Boemia și Ungaria rămăneau regatele ce fuseseră, dar acum mai presus de ele, cuprinzându-le însă supt noua coroană, se ridica Imperiul, care încununa Monarhia, stabilită, ca Stat unitar și inseparabil, prin Pragmatica Sancțiune și întărită prin întreaga operă de unificare internă și centralizare absolutistă a Mariei-Teresei și a lui Iosif al II-lea.

Legătura cu *celalt* Imperiu rămânea însă, și titlul împărătesc nu fusese schimbat, Francisc al II-lea fiind același urmaș al celui d'întăiu Francisc, cu aceleași drepturi teoretice, câștigate prin alegere, asupra Europei centrale.

Un nou războiu cu Franța, acum napoleoniană, trebuia să aducă o schimbare. Ofertele engleze izbutiră încă odată să îndemne Austria la un avânt de răsbunare. El fu nenorocos, cu toată buna conducere militară a arhiducilor Carol și Ioan. Concursul rusesc nu izbuti decât să deie, la Austerlitz, un tovarăș de înfrângere lui Francisc. Pacea din Pressburg, încheiată la 26 Decembre 1805, e întâiul tratat de împărțire, de sfășiere, din partea lui Napoleon, care urmăria evident desfacerea acestui Imperiu, rival în Apusul însuși. Prin ea se pierd cuceririle păcii de la Campo-Formio, toată ereditatea dogilor: în Friul, în Istria,

în Dalmația. Însă această pierdere aduce după sine și aceia a Tirolului și a teritoriilor suabe.

Dar urmarea biruinței franceze trebuia să fie lichidarea situației Imperiului medieval, spre care râvniau neconținut speranțele de viitor ale acestei lumi austriece, pentru care nicio concesie nu era în adevăr definitivă. Napoleon crease o Confederație a Rinului ca să aibă față de Prusia, așteptând schimbări mai fundamentale, vasalii săi germani. Cu câteva luni înaintea ciocnirii decisive între soldații Revoluției și vechile bande disciplinate ale lui Frederic-Wilhelm al III-lea, la Iena, Francisc al II-lea părăsia toate drepturile asupra Coroanei de tradiție istorică pe care ai săi o avuseră, cu întrerupere, de la Rudolf de Habsburg, iar, printr'o transmisiune neîntreruptă, supt formă de alegere, de la Albert al II-lea (1-iu August 1806). Era simpla renunțare la o putere care de veacuri nu se mai exercita decât în forma concesiilor acordate de principii Imperiului aceluia Suveran, cu alte scopuri și alte tendințe decât ale lor, pe care-l alegeau neconținut tocmai de aceia, ca să nu li fie întru nimic încălcată și primejduită propria independență.

În credința că a venit ceasul distrugerii «tiranului», Austria aceasta, străină de Imperiu, încercă apoi, întrebuințând ultimele ei mijloace și talentele militare excepționale ale arhiducelui Carol, lovitura din 1809. Peste biruința de la Aspern, în fața Vienei, ea duse, aproape pe același câmp de luptă, la înfrângerea de la Wagram, la armistițiul de desperare din Znaym și la pacea din Schönbrunn. Printr'însele se curățiau ultimele resturi de stăpânire în părțile câștigate la 1797 și după aceia: Salzburg, regiunea Innului, Gorizia, Monfalcone; se părăsia Galiția occidentală și, pe lângă aceste «Erwerbungen» ale epocii moderne, se făcea sacrificiul, extrem de dureros, cu neputință de uitat, al Carniolei întregi, al cercului Villach din

Carintia, ai celei mai mari părți din Croația, cu Fiume cu tot, al vechii Istriei arhiducale.

Data aceasta, Napoleon, om din veacul său în ce privește nepăsarea desprețuitoare ori simpla ignorare pentru drepturile, istorice, ale teritoriilor, și cele, firești, ale națiunilor, se gândi la crearea unui Stat iugoslav petrivit cu trecutul și cu aspirațiile provinciilor luate de la Austria. Pe vremea când el plănuia reconstituirea Poloniei, pe care o impuse numai în formele meschine ale Marelui-Ducat de Varșovia, pe vremea când chema, în credința că Austria poate fi total distrusă, pe Unguri la independență în tot cuprinsul vechiului lor pământ, invitându-i a se aduna pe câmpia îndătinată de la Rákos pentru a-și alege un rege nou, el făcu din provinciile care până atunci nu avuseră puțința de a-și afirma caracterul slav o Ilirie, întinzându-se de la hotarele Stiriei și ale Tirolului, — acum bavares, cu toată împotrivirea țărănilor lui Andreas Hofer, — până la Marea Adriatică, la hotarele Bosniei și la Tisa. Un poet contemporan, Vodnik, a cântat cu entusiasm pe binefăcătorul seminției sale, și, câteva decenii mai târziu, amintirea acestui Stat, care nu putea supraviețui înfrângerii și ruinei creatorului său, era să inspire tot avântul poetic al lui Ludovic Gaj și să înceapă acea mișcare a «ilirismului» din care este mai mult decât se crede în iugoslavismul contemporan.

Austria părea că s'a resemnat la situația ei îngustată și umilită, măgulindu-se doar cu perspective în Moldova și Țara-Românească, — ocupate însă de Ruși de la 1806 la 1812, — și cu vagi speranțe că Napoleon va lăsa din mână provinciile iliriene. Principalul ministru al lui Francisc, — care era acum numai Francisc I-*iu* de Austria —, Metternich, nu hrănia planuri de apropiată răsbunare. Napoleon ajunsese prin căsătoria sa cu fiica Impăratului de la Dunăre, Maria-Luisa, un aliat al familiei pe care o despoiasese și credea că o împacă astfel. Trupe

austriece, supt un general așa de bine înzestrat ca Schwarzenberg, luară o parte, de și sfioasă, și răpede oprită, înainte de luptele hotărâtoare, la campania din Rusia, în 1812.

Dar în curând cercurile din Viena nu putură rezista la ispita celor d'intăiu înfrângerii ale vechiului dușman. Austrieii luară parte la «lupta națiunilor» din Lipsca, și ei urmăriră, în fruntea aliaților, pe învins în Franța lui proprie. Faptul că Francisc trebuise să biruie instincte de familie care i se puteau atribui, — căci fiica lui născuse pe un moștenitor al noului Imperiu, pe regele Romei, — rolul ce știu să-și câștige Schwarzenberg în sfatul comandanților de oștiri și nu mai puțin istețimea fină și plină de expereință a lui Metternich făcură ca dărâmarea «monstrului», — de fapt, o operă englesă, — să apară ca o ispravă austriacă. Astfel congresul de doi ani, care, peste cele «o sută de zile» ale reparației lui Napoleon, exilat la Elba, și peste lupta de la Waterloo, dădu, la 1816, o nouă alcătuire Europei, se ținu în capitala și supt influența austriacă.

De acum înainte, până la moartea, în Mart 1835, a Impăratului Francisc și chiar supt stăpânirea fiului său, epileptic și aproape idiot, veșnic nevrâstnicul Impărat Ferdinand, atâta vreme cât Metternich va fi adevăratul șef al Austriei, Impărăția va avea un mare și strălucitor rost în Europa. Ei îi va reveni sarcina de a păstra, sprijinită pe puterile «Sfintei Alianțe», din care fac parte și Rusia și Prusia, spiritul cel bun, cel sănătos, împotriva oricărei tentative a Revoluției de a răsturna ordinea de lucruri restabilită odată pentru totdeauna. De la Viena Congresului orânduitor vor porni înștiințări, convocări la marile Sfaturi europene, împărțirea datoriilor fiecărui factor în sacra operă de represiune. În orașe de provincie austriece, la Laybach, la Troppau, la Verona, în «regatul lombardo-venet» al Habsburgilor, cari, afară de «Galiția apuseană», își recăpătaseră mai toate posesiunile, se adună congresele Suveranilor aliați pentru

menținerea drepturilor autorității contra rebeliunii. În Italia, soldații lui Frimont și Bubna vor fi aceia cari, supt steagurile cu vulturul împărătesc, — amintind vremurile medievale —, vor restabili pe principii răsturnați sau vor da concursul acelor amenințați cu căderea.

Nicăiri în Europa nu se va pune din nou problema luptei dintre vechiul și noul regim fără ca Austriei să nu intervină. În chestia grecească, Metternich spera să aibă iarăși presidenția vre unei conferinți de împăciuire, care ar fi restituit Sultanului pe neascultătorii lui supuși creștini, și numai cu multă durere a văzut el încheierea înțelegerii de la Londra, amestecul Pute-rilor apusene, liberale, Franța și Anglia, alături de Rusia, lupta de la Navarino, cu zdrobirea flotei turco-egiptene, și acea campanie biruitoare a Țarului Nicolae, urmașul lui Alexandru I-ii, cel principal pașnic, care al duse la tratatul din Adrianopol, negociat de diplomația prusiană. Dar nu calitatea națională a celor cari hotărâra lupta în folosul Grecilor constituia năcazul cel mare pentru presidentul superior al poliției europene, cât conștiința că fusese învinsă măcar odată sfânta putere a unui monarh față de pretențiile obraznice ale unor răsculați, cari puteau face școală.

În interior nu era, față de atâta politică în afară, *nicio* politică. Niciun act de reformă, nicio creațiune, nici măcar o interpretare față de spiritul timpului, — al cărui drept îl tăgăduia Metternich și polemistul strălucitor al supremației sale, von Gentz, — a formelor și normelor existente. O strictă poliție, amestecându-se în orice domeniu pentru a controla fapta și gândul, aceasta ajunsese a fi Statul austriac, cu temnițele lui politice pentru Italieni încălziți, ca Silvio Pellico, pentru alți nemulțămiiți, și cu censura care urmăria fiecare rând scris, fiecare manifestare a cugetării prin ziar, prin carte, prin teatru.

Și iată ce s'a întâmplat cu dispoziția «popoarelor» Austriei față de puterea supremă și de uneltele ei.

Războaiele cu Napoleon creaseră în adevăr o conștiință comună a tuturor «supușilor»: generali de toate națiile, Germani, ca Wurmser, Sași, ca Melas, fiul unui păstor ardelean, Unguri, mulți Unguri, ca Pálffy, Kray, Alvinczy, — și acesta din Ardeal, de la Vinț —, Cehi, ca Haddik, Italiani, Francesi, ca Bellegarde ori Clerfayt, Iugoslavi, ca Lazanich și Milutinovich, cari supuseră Trieste și Ragusa, comandă, fără deosebire, contingente militare pe care le dau bucuros toate naționalitățile din Imperiu. Buna lor voință, vine din aceia că, deprinse cu dreptul, cu privilegiul, cu tradiția, capabile de a se mișca pentru dănsese, și nu pentru teorii generale naționaliste, al căror caracter egalitar și inovator trebuia să li displacă, aceste popoare văd în «iubitul lor Impărat Franz» pe acela care domnește în puterea normelor admise, iar în Napoleon, oricâtă libertate ar aduce steagurile lui, oricât ar făgădui el o legislație expeditivă și dreaptă, lucrări publice iuți și importante, ocrotire fruntașilor inteligenței, numai un nou Iosif al II-lea, care vine să zdrobească și să preschimbe.

De fapt, acesta a fost sentimentul mai pretutindeni, și astfel s'a născut spiritul austriac, și astăzi marea piedecă pentru eliberarea acestor neamuri, care prin conștiința lor voiesc desrobirea, dar prin instinctul lor o împiedecă. Infrângerile n'au descurajat avântul lor de sacrificiu, căci suferința poate apropia mai mult chiar decât triumful, și lucrul de căpetenie este totuși credința, fie și greșită, în dreptatea cauzei pentru care luptă cineva. Se suferia astfel cu o deplină resemnare, nu numai marile pierderi de oameni, dar și ruina economică, de oare ce se ajunsese la un miliard de hârtie-monedă, până la fițuicele de 15 și de 30 de crăițari și la reducerea ei prin decret oficial la o cincime din valoare. Arare ori se găsia vre-un intelectual, ca Gheorghe Lazăr, al nostru, care să ridice paharul pentru Impă-

ratul Napoleon. Și apoi trebuie să se ție samă de faptul că, la urmă, cauza austriacă a biruit, «tiranul» fiind zdrobit de două ori, Imperiul lui sfășiāt, patria lui redusă la vechi proporții înguste și pusă supt o supraveghere de aproape, cu Bourbonii restabiliți.

Regimul metternichian a scăzut însă foarte mult această stare de spirit, deschizând din nou calea aspirațiilor revoluționare. Energii se desvoltaseră în luptă pe care nu era cine să le întrebuinteze, — și, să fi fost chiar unul, «sistemul» se opunea, — pentru folosul Statului însuși. Ele s'au îndreptat deci contra lui.

Poliția austriacă, neînțelegătoare pentru lucrurile sufletului și pentru marea putere transformatoare ce poate pleca dintr'însele, dădea o atenție foarte mică scrisului pur literar, beletristic. Ea observa de aproape acele noi diete ale Ungariei pe care Impăratul trebuise să le concedă unei aristocrații turbulente și vanitoase, încă de la 1825, și în care făceau o adevărată școală revoluționară, prin discursurile lor în limba poporului, răspândite tainic și în mulțime, un Nagy, un Deák, un Szechényi. Când acesta din urmă, vast spirit creator, care știa să organizeze și să consolideze o viață națională pe care nu înțelegea s'o arunce golașă și zăpăcită pe drumurile aventurii, publică scrieri despre «Credit», despre «Lumină», ele nu păreau mai periculoase decât silințele lui pentru a întări Academia maghiară, de curând creată prin contribuțiile aristocrației, într'un moment de mare entusiasm, ori Teatrul maghiar, ori decât izbânzile lui, om foarte bogat și larg cu banul lui, pe tere-nul economic: podul cu lanț la Pesta, navigația pe Dunăre. Doar apariția tumultoasă a tânărului Slovac maghiarisat Ludovic Kossuth, furia cuceritoare a elocvenței lui, radicalismul cu care înlătura metoda «culturală» a marelui său predecesor, nerăbdarea clocotitoare din coloanele noii sale foi, *Pesti Hirłap*, dacă

puseră pe gânduri lumea politică, veşnic de strajă contra «duhului celui rău». În Boemia, supt o liniştită înfăţişare oficioasă, cel mai mare ziarist al Austriei, Cehul Havlicek, putea să publice articole care erau hrana de toate zilele a conaţionalilor lui, întărindu-i pentru mari rezoluţii interne.

Cu atât mai mult era îngăduită beletristica, în versurile, piesele şi povestirile ei. În Boemia, un Hanka inventa vechi pergamente pe paginile cărora era scrisă ura contra străinului. Duşmănia faţă de «Neamţul» cotropitor, credinţa în victoria apropiată a cauzei slave: odată ce acestea erau spuse în opere care se dădeau ca venind din fundul evului mediu, o epocă aşa de respectabilă! După scrisul unui Celakovsky, imitator al tuturor Muselor populare slave, Kollár putea aprinde inimile întregului său neam prin invocaţiile sale către viitorul de unitate al Slavilor din toate părţile. Doar «ilirismul» lui Gaj dacă aduse măsuri de represiune, oprindu-se chiar scrierea şi rostirea acestui cuvânt. Palacky, un mare istoric, Morav de origine, dar trăind între Cehi, dădu în voie icoana trecutului naţional ca o veşnică poveste de antagonism cu Germanii.

În Ungaria, după voltairianismul sânguinos al lui Kölcsey, după activitatea literară liniştită a celor doi Kisfaludy, cu cercul «Aurorei», ea trecu la romantismul înflăcărat al lui Arány şi Vörösmarty, şi acesta înfăţişă publicului, deşteptat la o conştiinţă puternică, în caietul de versuri al unui băietan pribeag, crezul de luptă al unei generaţii nouă. Retorica lui Kossuth îşi găsisse complementul în strigătul de revoltă al lui Alexandru Petöffy, în care fierbea sângele slav al mamei lui.

Vremurile se împliniră. Austria paşnică a lui Metternich era să aibă, ca şi Franţa neconţinut zguduită a lui Ludovic-Filip, o revoluţie. Sau, fiindcă, totuşi, culturi deosebite lucra-seră asupra unor popoare deosebite, chiar *mai multe* revoluţii.

X.

AUSTRIA NOUĂ ȘI NAȚIUNILE EI.

La începutul anului 1848 deci nimic nu pregătise popoarele austriece pentru o mișcare revoluționară. Nici literatura de romantism, nici aceia de erudiție; adevăratele ziare, răspândite numai în mijlocul burghesiei, erau toate în relativ foarte puține exemplare, și se vindeau scump. Numai în Ungaria elocvența adunărilor găsia, de câtva timp, un mai larg răsunset în public.

Totuși, când, în Februar, regalitatea constituțională a lui Ludovic-Filip căzu, victimă a stângăciei proprii mai mult decât a unei opoziții radicale, pornită pe lupta fără de capăt și pe întemeierea Republicei, un fior străbătu cercurile intelectualilor și tineretul. În Ungaria mai mult decât aiurea, — Petöffy, noul poet al nemulțămirilor sociale, alergând pretutindeni cu vestea cea nouă, — «Revoluție», «Republică», «Franța» erau termini la cari lumea, ținută supt apăsare și în întunec se deprinsese a se închina. Era ca o obligație de onoare să se facă și aici ceva, — orice. Și, fiindcă, în Franța, Capitala hotărâse, ei bine, și aici Viena, altfel de Capitală însă, își va face datoria.

Impăratul bolnav și slab de minte n'avea niciun punct de vedere al lui. Metternich trebui să plece la cea d'intăiu anunțare a tulburărilor. Pe rând, Curtea, total zăpăcită, recurse la Kolo-

wrat, la Pillersdorf, la arhiducele Ioan, după cum i se părea că ar cere strada, care ea însăși nu prea-și dădea samă ce ar putea să ceară, condusă fiind, mai târziu, de străini, ca librarul Blum din Lipsca ori ca emigrații poloni din Rusia.

Intăia concesie, cerută modest de dieta Austriei-de-jos, cuprindea Constituția. Oficialitatea, care nu știa ce poate însemna o reformă la care nu se gândise niciodată, se arăta foarte largă cu concesiile cărora nu li atribuia decât o durată trecătoare. Se căpăta deci, la 25 April, un sistem parlamentar cu două Camere, un Senat de nobili și o Adunare de 383 membri. Peste câteva săptămâni apoi, la 16 Maiu, se ajungea și la sufragiul universal. A doua zi, fuga Impăratului la Innsbruck lăsă însă fără orientare o populație amorfă, speriată de însăși victoria ei. Dieta din Iulie se mărgeni să aducă înapoi pe Suveran, care se supuse. A trebuit un exemplu din Pesta, mai nervoasă, mai sălbatecă, pentru ca plebea vieneză, ațâțată și de lipsuri fatale în milocul anarhiei, să puie mâna pe un ministru, Latour, considerat ca dușman al noii stări de lucruri, și să-l spânzure de felinar. Din nou bietul Ferdinand I-iu fugi, data aceasta la Olmütz, și trupele credincioase veniră să asedieze Viena, apărată de Polonul Bem și de Blum. La sfârșitul lui Octombree, «ordinea» era restabilită și consfințită prin execuții. Când Dieta se adună din nou, după ordin, la Kremsier, noul Ministeriu Schwarzenberg-Stadion îi anunță abdicarea Impăratului în folosul unui copil de optsprezece ani, abia declarat major, și în gura lui Francisc-Iosif I-iu se punea mândra declarație că el este «Suveranul unui Stat unitar» și indivisibil. Era vorba chiar de o încoronare a acestui Impărat *al Austriei*.

În aceasta era un răspuns la ce se petrecuse în Boemia și în Ungaria, precum și la mișcarea pangermanistă, care căpătase terenul întreg, dincolo, în marele și vechiul Imperiu părăsit la 1806.

La Frankfurt se chemaseră, în adevăr, reprezentanți ai rasei germane de pretutindeni pentru a reface pe base moderne Statul fără legături reale care în ultimele timpuri trecuse prin atâtea vicisitudini. Fantoma lui Barbarossa răsăria din trecutul medieval, și în orașul vechilor diete, care votaseră atâtea «recesuri» fără urmări se ridicase de-asupra clădirii desbaterilor fără capăt steagul roșu, negru și aurit. Nesfârșite discuții, însuflețite de naționalismul metafisic și mistic al lui Herder, erau să se desfășoare luni de zile întregi; filosofia germană de la începutul veacului pretindea să facă pentru națiunea ei ceea ce pentru națiunea franceză făcuse, cu jumătate de veac în urmă, «filosofia», având cu totul alt caracter, a cugetătorilor militanți din veacul al XVIII-lea. Dacă nu era încă un Imperiu, era cel puțin un «vicariu» al lui, pe care Viena-l dăduse bucuros măcar ca să împiedece pe regele Prusiei, al cărui conservatism era antipatic, de a-l instala. Arhiducele Ioan a domnit însă tot așa de puțin asupra unității germane de care era vorba acum, cât de puțin domnise asupra unității românești, care era vorba să se formeze pentru dânsul, căsătorit în acest caz cu o Mare-Ducesă rusă, în epoca ultimelor schimbări napoleoniene.

Boemia n'avea nimic împotriva Austriei, pe care Palacky o credea așa de necesară încât ar fi și inventat-o. «Slavismul» lui Dobrowsky, lui Schafarik, marele filolog, următor al originilor comune, și al istoricului era un «austro-slavism». El se temea de germanismul de la Frankfurt și, pentru că nu se putea apăra contra lui nici prin singurele mijloace naționale, așa de puțin, nici prin mijloacele de Stat ale Austriei, gata să cedeze și în această parte, acest «austro-slavism» recurse la mijlocul de intimidare al congresului tuturor Slavilor. El se deschise astfel la Praga, supt conducerea lui Schafarik însuși, a lui Rieger, ginearele lui Palacky, a filologului tânăr Miklosich, a lui Thun, al cărui nume amintea vechea «defenestrație» revoluționară, și a unui oaspete polon, din aceiași Austrie, prințul Liubomirski.

Erau prezenți 237 de Cehi și Moravi, dar, pe lângă ei, și 45 de Croați și Sârbi, 61 de Poloni și Ruteni. Un Rus din Rusia Țarilor, revoluționarul Bacunin, smulse conducerea, și, pe când Boemii nu voiau decât, cu «unitatea Imperiului», o «asociație de popoare egale», acesta se adresă lumii întregi, într'o mare tiradă romantică, răspunzând apelului pe care, din Paris, Lamartine îl făcuse către obștea națiunilor.

Câteva împușcături de origine suspectă și bombardarea Pragei de la înălțimea Hradșinului puseră capăt însă acestei efervescențe sentimentale cu mult înainte ca zdrobirea mișcărilor revoluționare să isprăvească și în Germania sofisticăria raționalistă de la Frankfurt.

Ungaria dădu mișcării o notă corespunzătoare trecutului ei și temperamentului poporului maghiar.

Zilele revoluționare din Paris găsiră o dietă ungară ținându-și ședințele la Pressburg pentru singurele teritorii vechi ale Casei de Austria, firește, căci Ardealul, principat dobândit printr'o capitulație specială, cu un veac și jumătate în urmă, își avea o viață deosebită, de un alt caracter, care nu era al unei singure națiuni. Indată se cerură reforme constituționale, ca Ministeriul responsabil pentru Ungaria, singură, pentru a se ajunge la *proclamarea*, ca de o *Constituantă*, a libertăților publice, după programul lui Kossuth, care domina acum, răspingând, după o scurtă luptă, în umbră pe Szechényi; în același timp se «reîntregia» Ungaria, adăugându-i Ardealul fără a-l consulta. Dieta se mută la Pesta, ca în Capitala țării, și aici elementele radicale îi făcură cea mai bună primire. Cât despre Ferdinand, regele acestei Ungarii, care *revenise* fără să-l întrebe la «constituția» ei medievală, el se mărgeni să aprobe alcătuirea Ministeriului în care Ludovic Batthyányi chemă pe Szechényi însuși, pe Deák, pe nobilul, cu un frumos talent de povestitor, Eötvös, și consimți chiar, ca unul care răspundea la

orice apel, să se facă aclamat la Pesta. Supt acest Guvern, Ardealul, în care Românii proclamaseră, la Blaj, constituirea lor ca «națiune» politică și în care Sașii, imperialiști în fond, n'aveau curajul de a se da de o parte sau de alta, era unit samavolnic, într'o atmosferă revoluționară, cu strigăte de «Unire sau moarte», în jurul dietei de la Cluj, cu Ungaria-«mamă» (30 Maiu).

Nu s'ar fi mers, de sigur, mai departe decât atâta fără mișcarea Slavilor-de-Sud.

La aceștia trăia încă amintirea «Provinciilor Ilirice» ale lui Napoleon I-iu, și propaganda «ilirică» a lui Gaj era numai de ieri, de alaltăieri. Dispunând de o administrație proprie, supt un Ban, de trupe naționale, de finanțe ale țării, Croații se hotărîră pentru Împărat pentru că nu voiau ca regatul lor să aibă aceiași soartă de «unificare» ca principatul ardelean. Banul Jellacich luă conducerea. De altă parte, la adunarea de la Carlovăț, Sârbii, supt un șef improvisat, — căci nimic nu rămăsese din vechile lor libertăți, dușmănite și îngustate de Unguri. — făceau aceiași declarație ca Românii din Câmpul Libertății, aducând, ca și aceștia, mijloace de luptă.

Spaima făcu pe apăsătorii cari fluturau steaguri de libertate umană, având pe cealaltă parte însă robia națională, să treacă de programul lor de la început. Când Jellacich se mișcă spre Pesta, Batthyányi făcu loc lui Kossuth, Ministeriul regal, unui Comitet de apărare națională (Septembre). Comisarul trimis din Viena, Lamberg, fu ucis pe stradă. Lupta începu fără ruptură cu regele habsburgic, iar, când acesta se retrase, fără ca dieta Ungariei să fi fost înștiințată, rebelii de fapt se înfățișară ca niște păstrători ai legalității dinastiei, nerecunoscând un nou Suveran instalat fără consimțământul lor, prin «usurpație».

Încă în Decembre Imperialii recuceriau toată Ungaria Superioară. Cetele, «legiunile» lui Avram Iancu, un general impro-

visat, păziau la hotarele apusene ale Ardealului. Membrii comitetului revoluționar fură siliți să se apere mai mult între Tisa și acești munți românești. Când Rușii, cari fuseseră chemați, «în numele populațiilor», de Vlădica Românilor ortodocși, Andrei Șaguna, și de o deputație săsească, trecură Carpații, nu li-a fost greu să silească, după câteva ciocniri în care dispăru Petöffy, pe șovăitorul Görgey a depune armele pe Murăș, la Șiria (Világos) (August). Peste câteva săptămâni Ungaria era, cum se exprima șeful armatei de invasiune, «la picioarele Țarului». Și Nicolae I-iu o dăruia «fratelui» său, tânărului Francisc-Iosif. De mult înfrângerea Piemontesilor lui Victor-Emanuel pusese din nou lanțurile pe gâtul Italiei *iredente*.

Aceasta nu însemna alta decât întoarcerea, fără nicio corectură, a vechii ordini de lucruri. Viena nu știa altceva, și din aceste mișcări revoluționare nu învățase nimic. Până la 1852 a fost o eră de spânzurători, — și Bathhányi se sui în furci —, de trimeteri la Spielberg și la Brixen, — și pe Havlinek Cehul — de censură, de perchisiții, de cras și stupid absolutism, care dădea pacea numai pentru că răpia viața. Aceasta a fost era Bach.

Prin Buol-Schauenstein începe însă o nouă epocă în istoria Austriei. Vechea imobilitate a silei se înlătură și, supt aparențe constituționale, se încearcă o mișcare. Pare că se simte nevoia de a da ocupație «popoarelor», ca pe vremea acelor războaie napoleoniene, când pentru întâia și singura dată ele simțiseră că le unește ceva comun. *Austria cutează a întreprinde ceva, și ținta ei e să găsească elemente de viață pe care să se sprijine azi, pentru ca, mâne, când, în dezvoltarea lor de ființe organice, să încerca s'o domine, ea să descopere alte elemente vii care să stea în calea celor ce până atunci fuseseră favorisate.*

Germanii, din mintea cărora nu dispăruse idealul de la Frankfurt și cari vor ajunge mai târziu la părăsirea catolicis-

mului însuși, căruia i se restituiseră școlile pentru a fabrica buni supuși, — mișcarea *Los von Rom*, «să ne desfacem de Romă» —, nu erau un element utilizabil. Ungurilor se credea că nu li s'ar putea acorda ceea ce pretind, și, fără aceasta, ei se considerau ca trăind în ilegalitate și răspingeau orice oferte ale oficialității. Rămăneau Slavii. Viena nu uitase «austro-slavismul», dar, combătându-l în Boemia, unde era dușmanul germanismului, ea căută să-l atâțe în provinciile sudice, unde el era numai dușmanul maghiarismului. Și, pentru a-l face și mai tare, se ivi gândul reunirii la aceste posesiuni iugoslave a tuturor Iugoslavilor din Balcani: întâiu Bosniecii și Herțegovinenii, apoi Muntenegrenii și Sârbii, poate și ceea ce se considera atunci ca anexa lor la Răsărit: Bulgarii.

În același timp când se înlătura prin decrete Constituția formală de la 1852 și, în «cercurile» în care se împărția acum Imperiul, opera de reacțiune se făcea și mai turbată, pe opt ani de zile, se începeau uneltirile pentru a se crea în Sudul Monarhiei dorita «Austro-Slavie». Turcii trimiseseră trupe contra Muntenegrului, pe care nădăjduiau să-l poată desbrăca de o independență seculară; până să intervie Rusia, cu metodele ei obișnuite. Austria întrebuiță, cu hotărâre, aceleași metode: misiunea la Constantinopol a contelui de Leiningen, somația de a se opri imediat ostilitățile, încercarea de a smulge pentru Francisc-Iosif acel prestigiu de care până atunci se bucurase numai Țarul. Lovitura reuși, supt presiunea trupelor care se adunaseră la hotarele Bosniei, de pe atunci încă aleasă ca o pradă, în puterea vechilor «drepturi» medievale ale Ungariei.

Aceasta determină însă pe Nicolae I-ii să intervie și el, întrebuițând certele dintre călugării ortodocși și catolici de la Locurile Sfinte, pentru a restabili influența rusească. Iarăși trimetere de adiutant, imperioasă cerere de a se recunoaște ocrotirea împărătească asupra tuturor supușilor de lege «greco-slavă» ai Pađișahului, amenințarea cu imediata rupere a legă-

turilor, suirea pe corabie a purtătorului de poruncitoare solie. Data aceasta însă, Anglia, Franța lui Napoleon al III-lea se puseră în curmeziș; în loc de un triumf al diplomației, Rusia, nepregătită și fără aliați, avu greutățile unui războiu.

El era să se poarte în valea Dunării, pe care Rușii, așezați în Principate după mișcarea revoluționară românească din 1848, fuseseră siliți a o evacua. Austriecii interveniră. Planul lor, după ce Bosnia și Herțegovina se vedea bine că vor rămânea Turciei reformelor, susținută de Europa apuseană, se schimbase. Dacă nu *hinterlandul* Dalmației, cel puțin aceste bogate șesuri «moldo-valahe», — în puterea altor «drepturi» medievale ungu-rești, apoi a prezenței în Bucovina, a vechii stăpâniri oltene, ca și în puterea calității ce-și atribuia Monarhia de a apăra interesele germane la gurile fluviului ale căror izvoare le posedă. Deci, printr'o dibace înțelegere cu Sultanul, trupele chesaro-crăiești intrară în București și în Iași, ca neutre, pentru o ocupare pe care ar fi dorit, — și se luau toate măsurile pentru aceasta, — să n'o întrerupă niciodată. Pe când se făcea curte boierilor, pe când se făgăduiau împrumuturi și ușurințe de comerț, se trimeteau trupe și generali latini, ca un Coronini, și, lucrându-se pe lângă intelectualii ardeleni de la noi, se câștiga câte un nume mare, făcând un adiutant din Grigore Brâncoveanu, care era după tradițiile familiei sale principe al Imperiului.

Puterile apusene biruiră pe Ruși. Austria ar fi vrut să se încheie războiul printr'un nou congres de la Viena. Ca să lase a se vedea măcar că lucrurile nu se isprăvesc fără poruncitoarea ei intervenție, ea făcu lui Nicclae I-iu somația de a ceda, căci altfel vor interveni, împreună cu trupele lui Francisc-Iosif, îndatoritul de la 1848, și ale regelui, aliat, al Prusiei.

Dar, cu toate sforțările austriece, care tindeau, dacă nu la anexarea Principatelor, măcar la păstrarea lor într'o stare de veșnică slăbiciune, congresul de pace, care se ținu la Paris,

hotări tot ce trebuie pentru ca ele, odată pornite pe cale, să se unească într'un singur Stat (1856). Aceasta se și făcu la începutul anului 1859. Dar atunci Austria, să tot fi vrut, n'avea răgaz de intervenție. Un alt războiu îi cerea toate eforturile.

Încă în discuțiile de la Paris, represintantul Sardiniei, care găsisese mijlocul de a interveni și ea în războiul Crimeii, Cavour, ridicase gingașa chestie a suferințelor italiene din teritoriul ocupat de Habsburgi. Din ce în ce mai mult Împăratul Francezilor susținea tendințele de eliberare, — vărul lui era soțul fiicei lui Victor-Emanuel, — pentru a putea fi el însuși unul din creatorii și stăpânitorii unei noi Italii, care n'ar fi fost însă unitară. Regele italian vorbise de dureri pe care nu le putea ignora, și răspunsul austriac fu o cerere de imediată desarmare. La începutul lui Maiu 1859, Napoleon al III-lea lua inițiativa declarațiilor de războiu.

În câteva săptămâni biruințele de la Magenta și Solferino izgoniră pe Imperialii lui Giulay din șesul lombard. O rezistență era imposibilă. Se vedea bine cu ce inimă luptă naționalitățile încătușate. Pentru a nu se înjosi la o cesiune față de Victor-Emanuel însuși, Francisc-Iosif cedă Lombardia, — dar nu și Veneția, rămasă încă un timp în lanțuri, — Suveranului frances, care transmitea cucerirea «sa» aliatului italian. Dar Austria învinsă nu se putea opune tuturor acelor mișcări populare, care, înainte de a izgoni pe Bourboni din Neapole, siliseră pe arhiducele din Florența să părăsească ducatul său toscan.

Conform sistemului, Viena căută o nouă formulă constituțională, pe de o parte, iar, pe de alta, o nouă linie de expansiune.

Un «Consiliu al Imperiului întărit» (*verstärkt*) trebuia să deie ceia ce modestul Consiliu obișnuit nu încercase măcar a întreprinde. Patenta din Octombre, la capătul obișnuitelor discuții lungi, crea un *Reichsrath* de o sută de membri, cu puteri

de legislație *generală*, pe lângă puterile de legislație *specială*, *provincială*, ale dietelor după vechiul sistem. În Februar 1861 se trecea chiar, supt noul regim Schmerling, la sistemul bicameral, Camerele, a Seniorilor și a Deputaților (343 la număr), fiind alese însă după provincii și cu un sistem arbitrar, de «curii», legat cu al «Statelor» din veacul de mijloc, care atribuia un număr de reprezentanți, nu fiecărei grupe numerice, ci fiecărei categorii naționale și sociale.

Cu această nouă Austrie se dădu asalt Germaniei vechiului Imperiu, în care se credea că s'ar putea scoate Prusia din locul cel d'intăiu, printr'o colaborare cu toți rivalii pe cari-i jignise. Apedea ei dezvoltare.

Deocamdată se începu impunând Prusiei ei înseși o colaborare, în «chestia ducatelor». Simțul național german, iritat de dieta din Frankfurt, cerea «eliberarea» de supt stăpânirea danească a Slesvigului și Holsteinului. Austria îndemnă la o intervenție militară, pentru care și oferea trupele. Se ajunsese astfel la războiul din 1864 și la ocuparea de Imperiali a Holsteinului, unde se introduseră imediat atâtea libertăți câte erau de nevoie ca să exaspereze autoritatea Prusiei, instalată în ducatul vecin.

Aceasta duse la un războiu, pe care Viena-l doria și în care nu numai Franța napoleoniană îi menia biruința. El fu desastros. Sprijinul Germaniei-de-Sud se arată mult mai slab de cum se aștepta, iar Saxonia, Hanovra, Hesa fură zdrobite de armatele prusiene. Acestea pătrunseră în Boemia, chemând la libertate și la independență pe Cehi, măgulind și pe Unguri, și, după luptele de la Sadowa și Königgrätz, Francisc-Iosif trebui să încheie pacea din Praga, care-l izgonia din Imperiu. În același timp el părăsia Veneția lui Napoleon al III-lea, neutru, care o dădea, în schimbul Savoi, Sardiniei învinse (1866).

Ungurii trădaseră în acest războiu nencrocit. După sistemul vienes, împăciuirea trebuia căutată cu dânsii. Regele lor, neîncoronat, — deci nelegitim pentru oamenii de la 1848 —,

căutase în toate felurile să și-i apropie, și prin visita sa la Pesta, și prin legăturile Impărătesei Elisabeta cu acel Francisc Deák, care, străin prin temperament de exagerările teoriilor radicale, simplu și solid «birău» de la țară¹, părea mai potrivit decât oricine pentru a negocia împăcarea cu poporul său. Vremea supremelor concesiuni se credea venită. Prin «pactul» (*Ausgleich*) din 28 Iunie 1867, câteva zile după încoronarea Suv. nului, în formele tradiționale, se acorda Ungariei o autonomie aproape deplină: Ministerii comune erau numai acela al Războiului, — și la Pesta a fost și un ministru al miliției naționale, al honvezilor —, al Finanțelor și al Afacerilor Străine; delegații, alese de un Parlament și de celalt, trebuiau să se adune, pe rând, la Viena și la Pesta, pentru a fixa partea fiecărui Stat la cheltuielile comune. Astfel, părăsindu-se Maghiarilor «popoarele» din jumătatea răsăriteană, dincoace de Leitha, a Monarhiei, se puteau reține pentru germanism cele de dincolo. BCU Cluj / Central University Library Cluj Îndeplinind această sarcină, Deák, om cu gusturi modeste și fără altă ambiție decât aceia de a face bine națiunii sale, se retrase.

Puterea o avea de fapt acela care în Austria însăși prezidase la încheierea actului de împăcare, Saxanul, «nepărtenitor», Beust. Din ce în ce mai mult se ridica însă împotriva lui influența cuiva care se răzîma, nu pe favoarea Curții, ci pe simpatiile națiunii sale, contele Andrásy, unul dintre cei urmăriți și prigoniți în revoluția națională. Programul lui întrecea pe al lui Deák: el voia să mute spre Est centrul Monarhiei, să facă din Pesta Capitala Statelor austriece.

Ultima parte din guvernarea lui Beust fu întrebuințată deci pentru a contrabalansa această influență. Din nou apărură concepția, rivală, a «austro-slavismului». Era vorba de a se adăugi Dalmației Bosnia și Herțegovina, de a se face din Serbia

¹ I se atribuie o origine românească macedoneană.

regelui Milan o «secundo-genitură» austriacă, de a smulge Rusiei prietenia, prețiasă în Balcani, a Muntenegrului, de a reface pentru Habsburgi și catolicism, care devenise din nou un «instrument de domnie», Imperiul roman de Răsărit.

Pentru aceasta făcu Francisc-Iosif o strălucită călătorie la Cattaro, unde, în mijlocul splendorilor oficiale, el se arătă desprețuitor, amenințător față de Sârbi, prevenitor față de prințul Muntenegrului, venit ca un vasal la omagiu, și extrem de curtenitor față de agentul României, pe al cărui prinț, din Casa renană, catolică de Hohenzollern, îl considera ca pe un «arhiduce» prusian gata instalat.

Indată Bosnia și Herțegovina creștine, — în parte catolice și ele, — se revoltă contra administrației locale turcești și a regimului de nedreptate al beilor proprietari de pământ peste lumea de iloți a «cmeților». În zădar Constantinopolul își trimise aici cele mai solide trupe și cei mai buni generali. Inăbușită într'un colț, insurecția se aprindea într'altul. Pe o cale misterioasă veniau armele și munițiile: singur comandantul austriac din Dalmația, Rodich, ar fi fost în stare să arăte care este acea cale. Și, în acest timp, denunțând prin publicații ad-hoc ale Turcilor la Pesta politica de «panslavism» a Rusiei, care stătea mai mult în lăudărcșiile de la Constantinopol ale lui Ignatiev, Andrassy înfățișa proiectul său de reforme pentru Turcia și căuta să strămute la Viena centrul de greutate pentru Balcani.

Când aceste propuneri căzură la conferința din Constantinopol, în ultimele zile ale lui 1876, și Rusia se îndreptă răpede către un războiu al prestigiului de Stat și al sentimentalismului de rasă, Austria era asigurată. O convenție secretă îi atribuiseră Bosnia și Herțegovina pentru a «supraveghia» în ele reformele neapărate. În cursul războiului, la care, pentru a ni căpăta independența, am participat și noi, diplomația vieneză n'a avut decât o singură grijă: să slăbească pe Ruși pentru a-și

asigura situația în Balcani. Douăzeci de ani mai târziu, fără a fi făcut o singură «reformă», încercând și mai mult chestia agrară din cele două provincii, ea profita de o nouă criză balcanică pentru a proclama anexarea definitivă. Încă de atunci, din 1908, Serbia figură ca punctul următor din program.

Prin înțelegerea sa permanentă cu atotputernicul dictator european Bismarck, prefăcută într-o adevărată prietenie personală, Andrassy putea să lucreze la maghiarizarea diplomației austriece. Se păru că Ungurii au înaintat prea mult. Și iată că, fără ca Românii din Ardeal să fi crescut prea tare în avere și cultură și să se fi organizat pentru o mare luptă, fără ca România, prinsă în legătura de asigurare mutuală germano-austro-italiană a Triplei Alianțe și, pe lângă aceasta, reținută de neconținute lupte interne, să fi luat asupra-și, fie și în ascuns, un rol de irendentism, chestia românească apare pe planul întâiu.

Nu era nimeni afară de Români care să aibă interes la agitarea ei? Dacă Francisc-Iosif refuză primirea «Memorandului» Ardelenilor, cari-l caută la Viena, unde Impăratul era rivalul său propriu ca rege al Ungariei, el se îngrijea să arăte că miniștrii unguri i-au cerut aceasta, și prin ei se întoarse actul la redactorii lui. Iar, când «regele maghiar» fu silit la o atitudine de permanentă ungarofilie, primind și sancționând toate măsurile de prigonire a școlii și Bisericii românești, de nimicire a partidului național român, Viena desemna în zare icoana Moștenitorului, Francisc-Ferdinand, iubitor de Români, iubitor de Slavi, doritor al unui trialism de dreptate și echilibru, al unui federalism pentru viitor, în care-și puteau pune toate speranțele aceia cari părăsiseră iluziile despre bătrânul Impărat el însuși. Dar, când Francisc-Ferdinand căzu victimă atentatului din Sarajievo și Ștefan Tisza, primul-ministru al Ungariei, deslănțui, ca o răsbunare contra Serbiei războiul mondial, se văzu bine ce legături avuse răposatul cu Germania și spre ce nouă centralizare

și germanizare, spre ce nouă dominație catolică și absolutistă tindeau cele mai tainice și mai bine ascunse planuri ale lui, pe care astăzi ruda lui, Karl I, le continuă, biruitor prin concursul Germaniei.

În această politică, dacă nu este elasticitate și simț al nevoilor timpului, nu lipsește de sigur dibăcia care întrebunțează fiecare moment și consecvența interesului dinastic, a solidarității de castă. Se poate menține și desvolta un Stat numai prin aceasta? Acei cari-și dau samă că trăim în vremea marilor realități organice, care caută calea cea mai firească pentru a se asocia în vederea unor scopuri de cultură economică și spirituală, că Statul însuși, cricât de bine organizat și de isteț condus, n'are mai multă viață decât aceia care-i poate veni din chemarea lui și pe care o poate merita prin servirea acestei misiuni superioare și însuși, va răspunde hotărît: nu. În marile cutremure ale lumii nu echilibristica politică meschină poate orându-i după norme străine naturii păturile care, mișcându-se, prăvălindu-se și legându-se din ncu, ascultă de legi superioare, care sânt eterne¹.

¹ A se ceti acum și cele trei conferinți ale mele despre Austria Mariei-Teresei, în *Revue historique du Sud-Est européen*.

C U P R I N S U L

	PAG
Prefața (la prima ediție)	5
Prefața (la a doua ediție)	9
I. Inceputurile Misiunii catolice și cucerirea carolingiană	11
II. Două Austrii negermane	17
III. Rolul austriac al Boemiei. Cuceriri «apostolice». In- fluente papale germanice. Ottocar al II-lea și Austria bavareză	23
IV. Boemia după lupta de la Marchegg. Misiunea «austriacă» a Ungariei. Localismul fără însem- nătate al Habsburgilor	33
V. Regalitățile naționale și opera lor	47
VI. Habsburgii și ofensiva turcească	63
VII. Crearea Austriei moderne prin reacțiunea catolică .	77
VIII. Formarea unui Stat austriac în veacul al XVIII-lea.	93
IX. Austria și Revoluția franceză	105
X. Austria nouă și națiunile ei	121

